

De canibus: roomalaisten suhde koiriin latinankielisen kirjallisuuden
ja piirtokirjoitusten valossa

Mirka Koskimäki
Pro gradu -tutkielma
Latinan kieli ja Rooman kirjallisuus
Humanistinen tiedekunta
Helsingin yliopisto
Toukokuu 2020

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Humanistinen tiedekunta		
Tekijä – Författare – Author Koskimäki Mirkka		
Työn nimi – Arbetets titel – Title De canibus: roomalaisten suhde koiriin latinankielisen kirjallisuuden ja piirtokirjoitusten valossa		
Oppiaine – Läroämne – Subject Latinan kieli ja Rooman kirjallisuus		
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma	Aika – Datum – Month and year Toukokuu 2020	Sivumäärä– Sidoantal – Number of pages 74
Tiivistelmä – Referat – Abstract		
<p>Tämän tutkielman aiheena on koirat Rooman valtakunnassa. Tavoitteenani on muodostaa kokonais käsitys siitä, miksi roomalaisilla oli koiria ja millainen suhde roomalaisilla oli koiriin.</p> <p>Koiria on tutkittu luonnonhistoriallisesta näkökulmasta ja osana antiikin metsästämistä. On olemassa tutkimusta koirien esittelemisestä amfiteattereilla sekä triumfeissa. Koirien haudoista, hautapiirtokirjoituksista ja nimistä on tehty tutkimusta. Tavoitteenani on yhdistää usein aiemmassa tutkimuksessa erillisenä tarkastellut näkökulmat.</p> <p>Tutkimusaineistoni käsittää pääasiassa kirjallisuutta ja joukon piirtokirjoituksia, joita on yhteensä 16 kappaletta. Kirjallisuuslähteiden kartoittamisessa olen hyödyntänyt <i>Thesaurus Linguae Latinae</i> -teosta, käyttäen hakusanaa 'canis'. Tämän menetelmän etu on, että se paljastaa maininnat koirista hyvin monen tyyppisissä konteksteissa.</p> <p>Käsitteet "Rooma" ja "roomalainen" ovat tutkielmassa väljiä materiaalin fragmentaarisuuden vuoksi. Varsinaisesti koiriin ja niiden hyödyntämiseen paneutuvia kirjailijoita ovat Varro, Columella, Plinius, Nemesianus ja Grattius. Tämän kirjallisuuden lisäksi haluan tuoda esiin muissa kirjallisuudenlajeissa esiintyviä mainintoja koirista mahdollisimman kattavan esityksen muodostamiseksi. Hautapiirtokirjoitukset eroavat kirjallisuusaineistosta henkilökohtaisuudellaan ja niistä ilmenee erityisen hyvin tunneside koiraan.</p> <p>Johtopäätökseni on, että roomalaisten keskeisimpiä syitä koirien pitämiseen oli niiden käyttäminen metsästämisen apuna, paimenkoirina sekä vartiointitehtävissä. Lisäksi roomalaisilla oli koiria lemmikkeinä. Kysymys roomalaisten käyttämistä sotakoirista on sen sijaan kiistanalainen.</p> <p>Tutkimukseni osoittaa, että antiikin koirat olivat kiintyneitä ihmisiin ja ihmiset koiriin. Kiintymys ilmenee koirien nimeämisellä, jolla oli hyötyfunktion lisäksi eläintä yksilöivä merkitys. Hautaaminen, joskus myös yhdessä ihmisen kanssa, ja koirille laaditut hautapiirtokirjoitukset kuvastavat ihmisen ja koiran läheistä suhdetta sekä tuskaa koiran poismenosta. Tutkimuksen perusteella totean, että koirat esiintyvät uskollisina kumppaneina niin tarinoissa, asiaproosassa kuin hautapiirtokirjoituksissa. Osa koirista eli kadulla, mutta koira saattoi kohota hierarkiassa myös korkealle osana yläluokan elämää joko lemmikkinä tai metsästyskoirana.</p> <p>Aineistossa tulee selkeästi näkyviin, ettei vieraaseen koiraan ei ollut välttämättä luottaminen. Tutkimukseni osoittaa, että roomalaisen suhtautumiseen koiraan vaikutti se, oliko koira tuttu ja ystävällinen, vai vieras ja pelottava. Roomalaiset tiedostivat hyvin koiran alkukantaiset juuret. Tarinat ja nimet heijastavat käsitystä koirasta osittain eläimenä, joka on toisaalta kesy, toisaalta osa villiä luontoa. Varauksellinen suhtautuminen koiriin liittyi myös koirien rabieksiin, joka oli hengenvaarallinen koirien lisäksi ihmiselle.</p>		
Avainsanat – Nyckelord – Keywords Rooma, koirat, eläintutkimus, metsästäminen, lemmikit, nimet, hautapiirtokirjoitukset		
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Keskustakampuksen kirjasto		
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information		

Sisällysluettelo

1. Johdanto.....	2
2. Koirien nimeäminen.....	5
2.1. Ihanteelliset nimet.....	6
2.2. <i>Nomen est omen</i> – nimi osana tarinaa	8
2.3. Historialliset nimet	15
3. Tarinoiden ja vertauskuvien koirat.....	20
3.1. Uskolliset koirat.....	20
3.2. Hurjat metsästäjät	22
3.3. Koirat kaduilla ja tunkioilla.....	24
4. Koirat ihmisen apureina ja seurana	27
4.1. <i>De mutis custodibus</i> – lampaiden paimentajat ja maatilojen vartijat	27
4.2. Metsästyskoirat.....	31
4.4. Koirien jalostaminen ja hankkiminen.....	36
4.3. Koirat roomalaisten taisteluissa – oliko niitä?.....	39
4.4. Koiraseuralaiset ja lemmikin statusarvo.....	44
5. Koiria haudan takaa.....	47
5.1. Rabies, koiran turma.....	48
5.2. Koirien haudat ja hautapiirtokirjoitukset.....	50
5.2.1. Runomitalliset epitafit	52
5.2.2. Ei-mitalliset epitafit	58
5.2.3. Koirien vai ihmisten hautoja?.....	59
6. Johtopäätökset	64
6.1. Roomalaisten syyt pitää koiria	64
6.2. Koiran ja ihmisen monimuotoinen suhde.....	65
6.3. Lopuksi	67
Lähteet ja kirjallisuus	68

1. Johdanto

Tämän tutkielman aiheena on koirat Rooman valtakunnassa. Tavoitteenani on muodostaa vastaus kysymyksiin, miksi roomalaisilla oli koiria ja millainen suhde roomalaisilla oli koiriin. Yhdistämällä eri lähteistä saatavaa tietoa pyrin muodostamaan kokonaiskäsityksen aiheesta.

Antiikin eläimet eivät ole saaneet historian saatossa yhtä paljon huomiota kuin suuret persoonat, instituutiot tai käännteentekevät tapahtumat. Eläimiä on tutkittu sinänsä pitkään, mutta ei yhtäjaksoisesti. Varhaisin kattava teos eläimistä on O. Kellerin kaksiosainen *Die Antike Tierwelt* (1909; 1913). Seuraavaa yleisesitystä maailma sai odottaa kuusikymmentä vuotta, kunnes ilmestyi J.M.C. Toynbeen *Animals in Roman life and art* (1973). Nämä teokset pyrkivät kattamaan antiikin eläinkunnan mahdollisimman laajasti, eivätkä siksi keskity koiriin.

Luonnonhistoriallisesta näkökulmasta koiria tarkastelevat esimerkiksi Fiennes & Fiennes teoksessaan *The natural history of the dog* (1968). Koiria on myös käsitelty osana jotakin tutkimusteemaa, kuten G. Jennison tutkimuksessaan *Animals for show and pleasure in ancient Rome* (1937). Jennison keskittyy amfiteattereissa ja triumfeissa esitelyihin eläimiin ja niiden hankintaan. Roomalaisia metsästyskoiria on tutkinut J.K. Anderson teoksessaan *Hunting in the ancient world* (1985). Koirien nimiä on tarkasteltu erityisesti 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun tutkimuksessa (ks. tarkemmin s. 6). Koirien hautapiirtokirjoituksia on tutkittu 1800-luvun lopulta tähän päivään tutkimuksen painopisteen ollessa 1900-luvun alku ja 1990-luku. Hautapiirtokirjoituksia tarkastellaan useimmiten yksityistapauksina osana isompaa editiota, kuten E. Courtney *Musa Lapidaria: A selection of Latin verse inscriptions* (1995) ja G. Lettichin ja P. Zovatton *Iscrizioni romane di Iulia Concordia (sec. I a.C.–III d.C.)* (1994). Editoiden lisäksi yksittäisiä koira-aiheisia piirtokirjoituksia käsitellään artikkeleissa. Tuorein eläinten hautapiirtokirjoituksiin keskittyvä monografia on C. Stevanaton *“Iunxi semper Manibus ipse meis”*. *Per una zooepigrafia funeraria nel mondo romano* (2014). Edellinen monografia aiheesta on G. Herrlingerin *Totenklage um Tiere in der antiken Dichtung* (1930).

Eläintutkimus on ollut 2010-luvulla nosteessa. Viime vuosina on julkaistu muun muassa kattava G. L. Campbellin toimittama lähde-teos *The Oxford handbook of animals in classical thought and life* (2014), sekä S. Lewisin ja L. Llewellyn-Jonesin lähde-teos *The culture of*

animals in antiquity: A sourcebook with commentaries (2018). Kiinnostusta aiheeseen on voinut edesauttaa tutkimusmenetelmien kehittyminen, erityisesti eläinarkeologian tuomat tulokset. 2000-luvun antiikintutkimus on ylipäättään ottanut käsiinsä aiemmin vähälle huomiolle jääneitä, arkisia ja kodin piiriin kuuluvia teemoja. Tämän lisäksi aiemmin käsiteltyjä aiheita, kuten eläimiä, on tarkasteltu 2000-luvulla toiseuden näkökulmasta. Tuore näkökulma on toisinaan myös tarpeellinen siksi, että tutkijakin on aina oman aikansa tuote. Herrlinger (1933) ja Walters (1968) ovat esittäneet tutkijoiden myöhemmin kyseenalaistamia näkemyksiä roomalaisten suhteessa kuolleisiin lemmikkeihin, ks. tarkemmin luku 5.2.1.

Suomessakin eläintutkimus on ollut viime vuosina hyvin esillä erityisesti toiseuden käsitteen ja ihmis-eläinsuhteen näkökulmasta. Suomalaista viimeaikaista eläintutkimusta edustavat esimerkiksi Korhonen, T. & Ruonakoski, E. *Human and animal in ancient Greece: Empathy and encounter in classical literature*. (2017), Hänninen, M. *Vieras, outo, vihollinen: Toiseus antiikista uuden ajan alkuun*. (2013). Vuodesta 2015 on ilmestynyt vertaisarvioitu julkaisu *Trace: Finnish Journal for Human-Animal Studies*.

Tässä tutkielmassa pyrin häivyttämään eri lähdeaineistojen rajat muodostaakseni mahdollisimman kattavan kuvan roomalaista koirasta sekä ihmisen ja koiran suhteesta.

Tarkastelen seuraavia asioita:

- 1) Mistä syistä roomalaiset pitivät koiria?
- 2) Millainen suhde roomalaisilla oli koiriin?

Tavoitteenani on yhdistää usein aiemmassa tutkimuksessa erillisenä käsitellyt aihealueet ja havaita niiden välinen vuorovaikutus. Olen hahmotellut neljä näkökulmaa, jotka ilmentävät ihmisen ja koiran suhdetta: koirien nimet, koirat tarinoissa ja vertauskuvissa, koirien hyödyntäminen ihmisen arjessa ja koirat kuolemansa jälkeen.

Käsitteet ”Rooma” ja ”roomalainen” ovat tutkielmassa väljiä, sillä en ole tehnyt tutkimusaineiston suhteen tiukkaa ajallista tai maantieteellistä rajausta. Roomalaisten historiatieto, tarinat ja kulttuuriperintö olivat kumuloituneet vuosisatojen ajan ja saaneet vaikutteita Välimeren, *mare nostrum*, kansoilta ja valtiolta. Roomalaisten käsitykset eläintieteestä ja historiasta juontavat juurensa kreikkalaisiin esikuviin, kuten Aristoteleen ja Hesiodokseen, joiden kertomia tarinoita roomalaiset kirjailijat välittivät eteenpäin vielä satoja

vuosia auktoreiden kuoltua. Tässä tutkielmassa olen huomionnut joitain kreikkalaisia lähteitä silloin, kun ne oleellisesti valottavat roomalaisia koiria. Samaan aikaan on tärkeä tiedostaa, että kreikkalainen maailma on läsnä silloinkin, kun sitä ei ole eksplisiittisesti ilmaistu. Laveaa rajausta perustelee myös materiaalin fragmentaarisuus.

Olen pääsääntöisesti rajannut koirat mytologiassa ja uskonnollisessa elämässä tutkielman ulkopuolelle. Nämä kaksi aihetta muodostavat itsessään niin laajan kokonaisuuden ja ovat olennaisesti yhteydessä Kreikkaan, ettei niiden käsittely tämän työn puitteissa ole mahdollista. On kuitenkin huomioitava, että roomalainen historiankirjoitus ja proosa ammentavat myyteistä ja legendoista, ja siksi niitä ei tule täysin jättää tarkastelun ulkopuolelle. Voidaan ajatella, että tämä nimenomainen empirian, legendojen ja myyttisen aineiston tasaveroisuus on olennainen osa roomalaista historia- ja tiedekäsitystä.

Tutkimusaineistoni käsittää pääasiassa kirjallisuutta ja joukon piirtokirjoituksia, joita on yhteensä 16 kappaletta. Kirjallisuuslähteiden kartoittamisessa olen hyödyntänyt *Thesaurus Linguae Latinae (TLL)* -teosta, käyttäen hakusanaa 'canis'. Tämän menetelmän etu on, että se paljastaa maininnat koirista hyvin monen tyyppisissä konteksteissa.

Varsinaisesti koiriin ja niiden hyödyntämiseen paneutuvia kirjailijoita ovat opetusrunoilijat Columella, Varro, Nemesianus ja Grattius sekä luonnonhistorioitsija Plinius vanhempi. Opetusrunouden ja asiaproosan avaama näkökulma koiriin keskittyy koiran hyödyntämiseen parhaalla mahdollisella tavalla. Hyötynäkökulma on oleellinen, onhan koira saavuttanut keskeisen asemansa ihmisten maailmassa olemalla verraton apu vartioinnissa ja muissa tehtävissä. Plinius on pyrkinyt koostamaan kaiken mahdollisen luonnontieteestä ja luo *Naturalis historia* -teoksessaan sekoituksen sekä empiriaa että tarinaa. Muut kirjallisuuden maininnat koirista ovat satunnaisia ja koiria seikkailee niin lyriikassa, epiikassa, filosofiassa kuin näytelmissä. Tarinat ja pienet maininnat koirista esimerkkeinä teksteissä paljastavat sen, mitä ominaisuuksia koiralla ihmisten mielestä oli ja miten koiriin suhtauduttiin.

Piirtokirjoituslähteet olen ottanut työhön mukaan, sillä ne tuovat esiin näkökulmia, jotka eivät välttämättä tule kirjallisuudessa esiin. Muusta aineistosta hautapiirtokirjoitukset eroavat henkilökohtaisuudellaan ja niistä ilmenee erityisen hyvin tunneside koiraan. Piirtokirjoituslähteiden löytämiseksi olen käyttänyt tutkimuskirjallisuutta, CIL:n (*Corpus inscriptionum Latinarum*) osan 6 ideksiä sekä *Epigrafik-Datenbank Clauss-Slaby* -sivustoa

(<http://www.manfredclauss.de/>) hakusanoilla 'canis' ja 'catella'. Haaste systemaattiselle koira-aiheisten piirtokirjoitusten etsinnälle on se, että kaikissa koirille laadituissa piirtokirjoituksissa ei mainita koira. Toisaalta canis-sanana nominatiivi- ja datiivimuodot tuottavat tulokseksi lukuisan määrän materiaalia, jolla ei ole mitään tekemistä koirien kanssa. Koira-aiheisten piirtokirjoitusten kartoitusta helpottaa se, että niissä ei ole yhtä vakiintuneita muotoja kuin ihmisille laadituissa teksteissä, ja tämän vuoksi ne erottuvat selkeästi joukosta.

Tarkastelen tutkielmassani aluksi koirien nimiä ja niiden merkityksiä. Kolmannessa luvussa siirryn käsittelemään koirien roolia tarinoissa ja vertauskuvissa. Neljännessä luvussa keskityn siihen, millaisina apureita ja kumppaneita koirat ihmisille olivat. Luvussa käsittelen myös koirien jalostamista ja hankintaa. Viidennessä ja viimeisessä luvussa tarkastelen koirien kuolemaa ja sitä, miten koiria kuoleman jälkeen muisteltiin. Kaikki suomennokset ovat omiani, ellei toisin mainita.

2. Koirien nimeäminen

Asioiden ja olioiden nimeäminen on yhteydessä siihen, kuinka ihminen käsittää ja kokee maailman. Nimet eivät koskaan esiinny tyhjiössä, ne merkitsevät jotain ja kuljettavat mukanaan jäänteitä eri kielistä ja kulttuureista. Nimien syntymisen taustalla on aina kulttuurinen ja sosiaalinen konteksti.¹

Eläimiä on nimetty kautta aikojen: varhaisimmat todisteet löytyvät Knossokselta lineaari-B:llä kirjoitettuna ja ovat karjaeläinten nimiä.² Antiikin maailmasta löytyy runsaasti esimerkkejä eläinten nimistä, joista kuuluisimmat lienevät Odysseuksen koira Argos ja Aleksanteri Suuren hevonen Bukefalos. Koirien ja hevosten, mytologisten että historiallisten, nimistä on säilynyt eniten lähdemateriaalia. Koiria ja hevosia on nimetty tarinoissa, niille on omistettu hautoja ja nimiä mainitaan metsästysaiheisessa taiteessa, kuten mosaiikeissa. Historiallisista lähteistä tunnetaan erityisesti ravihevosten nimiä, Toynbeen tietojen mukaan noin 480 kappaletta. Piirtokirjoitukset ovat hevosten nimien suhteen varsinainen runsaudensarvi, sillä niihin on dokumentoitu circusen voitokkaita hevosia. Niin ikään ravihevosia mainitaan niin sanotuissa kiroustauluissa (*tabellae defixionum*).³ Roomalaiset käyttivät eläimistä yleisesti sekä

¹ Ainiala et al. 2012, 14.

² Lewis-Llewellyn-Jones 2018, 47.

³ Toynbee 1948, 25–26. Kiroustaulut olivat kreikkalaista alkuperää olevia maagisia tekstejä. Ohuelle lyijylevyille kirjoitettiin jumaluudelle osoitettu pyyntö vahingoittaa nimettyjä henkilöitä. Beltrán Lloris, 2015, 105. Tavoitteena saattoi olla mm. sabotoida kilpailevia hevosajureita ja heidän hevosiaan. Hevosten nimiä on tutkinut kattavasti Marta Darder Lissón teoksessaan *De nominibus equorum circensium: Pars occidentis*. (1996).

latinakielisiä että kreikankielisiä nimiä: esimerkiksi ravihevosten nimistä arviolta 40 prosenttia on kreikankielisiä. Kaimion mukaan Toynbeen välittämistä ravihevosten nimistä ei voi kuitenkaan tehdä johtopäätöksiä sen suhteen, mitkä seikat vaikuttivat kielivalintaan.⁴

Varhaisimmat koirien nimiä käsittelevät tutkimukset ovat E. Bäckerin tutkimus kreikankielisistä koiran nimisistä *De canum nominibus Graecis* (1884) ja F. Jeschonnekin *De nominibus quae Graeci Pecudibus Domesticis Indiderunt* (1885). O. Keller luettelee koiran nimiä teoksessaan *Die Antike Tierwelt* (1905), mutta Kellerin tutkimus ei niinkään keskity nimiin, vaan pyrkii muodostamaan yleiskuvan antiikin eläinmaailmasta. Edellä mainittujen tutkijoiden tulokset vetää yhteen F. Mentz artikkelissaan *Die klassischen Hundenamen* (1933), jossa hän laajentaa käsittelyä myös latinankielisiin nimiin. Tuorein nimenomaan eläinten nimiin keskittyvä tutkimus on J.M.C Toynbeen artikkeli *Beast and their Names in the Roman Empire* (1948). Toynbeen jälkeisessä tutkimuksessa koiran nimiä on käsitelty yksittäin jonkin muun aiheen yhteydessä.

Osa lähteissä esiintyvistä kreikankielisistä nimistä on kirjoitettu latinalaisin aakkosin, osa kreikkalaisin. Käytän nimistä sitä kirjoitusasua, joka esiintyy alkuperäisessä lähteessä. Olen ryhmitellyt nimet sen mukaan, millaisessa kontekstissa ne esiintyvät. Ensin tarkastelen nimiä, joita on koiria käsittelevässä kirjallisuudessa pidetty ihanteellisina niminä. Toisessa alaluvussa ovat ne nimet, jotka esiintyvät tarinoissa ja ovat usein yksi kerronnan keino. Viimeisessä alaluvussa käyn läpi nimiä, jotka ovat peräisin piirtokirjoituslähteistä ja edustavat historiallisia nimiä.

2.1. Ihanteelliset nimet

Plinius vanhempi toteaa *Naturalis historiassa*, että eläimistä vain koira tuntee oman nimensä.⁵ Koiran nimeäminen oli tärkeää käytännön syistä: jos koira haluaa hyödyntää esimerkiksi metsästämisessä, sen tulee olla ohjattavissa jollakin tapaa. Ensimmäiset koirien nimeämistä koskevat ajatukset löytyvät kreikkalaiselta Ksenofonilta (n. 430–355 eKr.), joka luettelee teoksessaan *Cynegetica* 47 metsästyskoiralle sopivaa nimeä. Tärkeää on, että nimi on lyhyt, jotta koira voisi helposti kutsua sen avulla. Ksenofonin suosittelemat nimet merkitsevät esimerkiksi väriä, voimaa tai koiran luonnetta.⁶ Iulius Pollux ehdottaa *Onomasticonissa*

⁴ Kaimio 1979, 186.

⁵ Plin. *HN*. 8,61,146: *soli nomina sua --- agnoscunt*.

⁶ Xen. *Cyn.*7,5.

viittätoista nimeä, joista monet ovat mytologista alkuperää, kuten Sirius, Kerberos ja tämän veli Orthos.⁷ Muut kreikkalaiset kirjailijat, Arrianus⁸ ja Oppianus⁹, eivät suosittele metsästysteoksissaan tiettyjä nimiä, mutta kannattavat kuitenkin ajatusta nimien ytimekkyydestä. Arrianus mainitsee muutaman nimen käsitellessään metsästyskoirien kohtelua.¹⁰

Latinankielisessä kirjallisuudessa koiran nimeämistä käsittelee Columella teoksessaan *De re rustica* (1. vuosisata jKr.). Hän ei halua ottaa kantaa metsästyskoirien kasvattamiseen, minkä vuoksi hänen nimiehdotuksensa koskevat paimen- ja vahtikoiria. Columellan *De re rusticassa* ehdottomat nimet ovat kaksitavuisia ja siten optimaalisen pituisia: *sicuti Graecum est σκύλαξ, Latinum ferox, Graecum λάκων, Latinum celer: vel femina, ut sunt Graeca σπουδή, ἄλκη, ῥόμη: Latina, lupa, cerva, tigris*.¹¹ Nimiä yhdistää se, että niistä lähes kaikki on tulkittavissa kuvaavan jotakin toivottua ominaisuutta.

Kreikan sana Σκύλαξ 'pentu' on itseasiassa yleisnimi nuorelle koiralle ja Mentz arvelee, ettei sitä olisi kuitenkaan Kreikassa käytetty koiranimenä ja latinankielisessä tekstiin se on voitu valita vieraan sointinsa vuoksi.¹² Mentz tarkoittaa tulkinnallaan ehkä sitä, että kreikankielisellä nimellä olisi itsessään eksoottista arvoa.

Cerva ja Lupa ovat merkitykseltään metonyymisiä.¹³ Cerva 'hirvi' ilmaisee nopeutta ja Lupa 'susi' voimaa ja alkukantaisuutta. Myös Tigris 'tiikeri' on mahdollista ymmärtää metonymiseksi nimeksi, joka ilmaisisi koiran nopeutta ja villiä luonnetta. Keller tulkitsee nimen tarkoittavan erittäin nopeaa. Jeschonnekin mukaan nimi johtui koiran tiikerimäisestä värityksestä.¹⁴ Lupa- ja Tigris- nimistä muodostuu voimakas mielleyhtymä väkeviin ja villeihin eläimiin. Voi ajatella, että näin nimettyjen koirien on toivottu ilmentävän esikuviansa ominaisuuksia.

⁷ Poll. *Onom.* 5,42; 45–48. Sirius 'kuuma, palava' viittaa koirantähteen. Tarun mukaan Sirius oli suuren metsästäjän Orionin koira. Artemis ikuisti Orionin tähtikuvioksi. Kerberos ja Orthos, hurjat monipäiset vahtikoirat olivat satapäisen hirviön Tyfonin ja Ekhidnan (puoliksi käärme, puoliksi nainen) jälkeläisiä. Castrén 2017, 23–24; 56.

⁸ Arrianos (Lucius Flavius Arrianus) n. 95–n. 170. Castrén–Pietilä–Castrén 2000, 60.

⁹ Oppianos kirjoitti teoksensa *Cynegetica* 200-luvulla jKr. Castrén–Pietilä–Castrén 2000, 382.

¹⁰ Mentz 1933, 433.

¹¹ Colum. *Rust.* 7,12,12.

¹² Mentz 1933, 432. Nimi esiintyy myös Petroniuksen *Satyriconissa*, ks. luku 2.2.

¹³ Metonymia on kielikuva, jossa käsite korvataan jollakin toisella lähisukuisella käsitteellä, esimerkiksi konkreettinen käsite korvataan abstraktilla tai päinvastoin. Castrén–Pietilä–Castrén 2006, 341.

¹⁴ Mentz 1933, 426–427; 421; Keller 1909, 136; Jeschonnek 1885, 20.

Λάκων 'spartalainen' ilmaisee joko koiran alkuperää tai rotua. Spartalaiset koirat olivat antiikissa tunnettuja ja niitä esiintyy niin metsästys- kuin maatalouskontekstissa.¹⁵ Joko Columella ehdottaa tosiasiaassa spartalaisen koiran hankkimista, tai nimellä on niin vahva positiivinen konnotaatio, että se on siksi suosittelamisen arvoinen.

Jotkin Columellan suosittamat nimet ovat yksinkertaisesti jotakin ominaisuutta kuvaavia adjektiiveja tai substantiiveja. Adjektiiveja edustavat Celer 'nopea' ja Ferox 'hurja' ja substantiiveja kreikkalaiset nimet Σπουδή 'nopeus', Ἀλκή 'urheus' ja Ἔωμή¹⁶ 'voima'. Ἀλκή-nimi esiintyy Columellan lisäksi Ksenofonilla, Ovidiuksella että Hyginuksella.¹⁷ Σπουδή symboloi Mentzin mukaan koiran metsästys halua.¹⁸ Voimaa, hurjuutta ja urheutta merkitsevät nimet käyvät hyvin yksiin paimen- ja vahtikoiralta toivottujen ominaisuuksien kanssa. Maatilalla koiralta vaadittiin päättäväisyyttä ajaa pedot ja varkaat matkoihinsa. Celer ja Σπουδή eroavat joukosta siinä, että Columella ei toivo koiran lähtevän kauas vartiopaikaltaan, eikä sen siten tarvitse olla erityisen nopea. Metsästyskoirista Columella ei halua kirjoittaa ollenkaan ja siksi Σπουδή-nimen yhdistäminen metsästämiseen – kuten Mentz tekee – vaikuttaa ristiriitaiselta Columellan ihanteiden kanssa (ks. luku 4.1.)

Useat Columellan ehdottamat nimet esiintyvät kirjallisuudessa metsästyskoirien niminä, joko Ksenofonin *Cynegeticassa* tai Ovidiuksen tai Hygiuksen välittämässä Aktaionin myytissä. Samat koiran nimet ovat käytössä erilaisilla koirilla, mikä voi tarkoittaa, että nimiä oli käytössä vähänlaisesti tai että jotkin nimet olivat toisia suositumpia. Suosittuuteen on voinut vaikuttaa se, että nimillä on haluttu kuvata koirassa yleisesti ihannoituja ominaisuuksia. Voi myös ajatella, että koirilla on ollut vakiintuneita erisnimiä, aivan kuten ihmisillä.

2.2. *Nomen est omen* – nimi osana tarinaa

Tarinoihin valituilla koirien nimillä on yleensä kerronnallinen funktio. Koiralla annettu nimi saattaa olla ristiriidassa sen olemuksen kanssa ja toimia siten humoristisena elementtinä. Usein nimi on sopusoinnussa koiran luonteen ja ulkonäön kanssa ja symboloi sen olemusta. Nimi voi myös olla enteellinen ja antaa vihjeen siitä, mitä tuleman pitää.

¹⁵ Ks. luvut 4.1. ja 4.2. Spartalaiset paimen- ja vahtikoirat: Varro, *Rust.* 2,9,5; Verg. *G.* 3,404–409.

¹⁶ Myös Xen. *Cyn.* 7,5.

¹⁷ Xen. *Cyn.* 7,5; Ov. *Met.* 3,217; Hyg. *Fab.* 181 a. Hyginuksen henkilöllisyys on epävarma. Hänen nimissään on mm. teos *Fabulae*, joka sisältää kreikkalaisia myyttejä latinaksi. Teoksen ajoittamisessa on haasteita ja nykyään tunnetussa konaisuudessa on 400-luvulla lisättyä materiaalia. Wilskman 2018, 15.

¹⁸ Mentz 1933, 417.

Roomalaisen konsuli Lucius Aemilius Paulluksen tyttären koiralla oli enteellinen nimi Persa 'persialainen', joka viittasi sen syntyperään. Koira esiintyy tarinassa, jossa Aemilius Paulluksen tytär itki kuollutta koiraansa isälleen. Isä näki tapauksen ennusmerkkinä sille, että hän voittaa Makedonian kuningas Perseuksen.¹⁹ Toinen enteelliseksi luokiteltava nimi on Pyrrhus, 'tulenpunainen'. Pyrrhus oli Syrakusan tyranni Gelonin koira, joka heittäytyi isäntänsä perään tämän hautajaisroviioon.²⁰ Plinius tietää kertoa, että Pyrrhuksen lisäksi oli Hyrkanus-niminen koira, joka heittäytyi kuningas Lysimakhoksen mukana roviolle.²¹ Nimi viittaa koiran alkuperään, Hyrkaniiaan, joka oli tunnettu hurjista koiristaan. Lysimakhos (361–281 eKr.) oli Traakian ja Makedonian kuningas, joka oli aluksi Aleksanteri Suuren metsästystoveri ja henkivartioston päällikkö.²² Aleksanteri Suuren tiedetään sotineen Hyrkaniassa, 320-luvulla eKr.²³ Hyrkanus-koira ei kuitenkaan voinut sotasaalista tuolta retkeltä, sillä se olisi muutoin Lysimakhoksen kuollessa ollut jo 40-vuotias.

Petroniuksen *Satyrconissa* esiintyy kaksi nimettyä koiraa: Margarita ja Scylax. Margarita on musta ja säädyttömän lihava (*indecenter pinguem*). Scylax 'pentu' on Trimalkion koira, jonka hän yllyttää tappeluun Margaritan kanssa. Scylax on valtavan kokoinen (*ingentis formae*) ja Trimalkion sanojen mukaan "kodin ja talonväen turva" (*praesidium domus familiaeque*).²⁴ Petroniuksen antamat nimet ovat tarkoituksellisessa ristiriidassa koiran ulkonäön kanssa, jolloin ne ovat osa teoksen karnevalistista kuvitusta. Toisaalta koiran nimi voi olla johdonmukainen koiran toiminnan tai olemuksen kanssa. Vergiliuksen *Eklogeissa* (*Eclogues*) mainitaan portilla haukkuva koira, Hylax, jonka haukkumista merkitsevä nimi on kreikkalaista alkuperää.²⁵

Latinankielisen kirjallisuuden rikkain lähde koiran nimiin on Ovidiuksen *Metamorfooseissa* välittämä tarina onnettoman Aktaionin metsästysretkestä. Aktaion näkee metsästysretkellään kylpevän Dianan, joka rangaistukseksi muuttaa hänet hirveksi. Muutoksen jälkeen Aktaion yrittää pakoon omilta metsästyskoiriltaan, joiden lukuisassa joukossa on peräti 36 nimettyä koiraa.

¹⁹ Cic. *Div.* 1,46.

²⁰ Plin. *HN.* 8,61,143.

²¹ Plin. *HN.* 8,61,143.

²² Castrén – Pietilä-Castrén 2007, 317.

²³ Castrén – Pietilä-Castrén 2007, 226.

²⁴ Petron. 64.

²⁵ Verg. *Ecl.* 8,107; Mentz 1933, 422.

*Dum dubitat, videre canes, primique Melampus/Ichnobatesque sagax latratu
signa dedere,/Cnosius Ichnobates, Spartana gente Melampus./inde ruunt alii
rapida velocius aura,/Pamphagos et Dorceus et Oribasos, Arcades
omnes,/Nebrophonosque valens et trux cum Laelape Theron/et pedibus Pterelas
et naribus utilis Agre/Hylaeusque ferox nuper percussus ab apro/deque lupo
concepta Nape pecudesque secuta/Poemenis et natis comitata Harpyia
duobus/et substricta gerens Sicyonius ilia Ladon/et Dromas et Canache
Sticteque et Tigris et Alce/et niveis Leucon et villis Asbolos atris/praevalidusque
Lacon et cursu fortis Aello/et Thoos et Cyprio velox cum fratre Lycisce/et
nigram medio frontem distinctus ab albo/Harpalos et Melaneus hirsutaque
corpore Lachne/et patre Dictaeo, sed matre Laconide nati/Labros et Argiodus et
acutae vocis Hylactor/quosque referre mora est: ea turba cupidine praedae/per
rupes scopulosque adituque carentia saxa,/est difficilis quaque est via nulla,
sequuntur./ille fugit per quae fuerat loca saepe secutus,/heu! famulos fugit ipse
suos. clamare libebat:/ “Actaeon ego sum: dominum cognoscite
vestrum!”/verba animo desunt; resonat latratibus aether./prima Melanchaetes
in tergo vulnera fecit,/proxima Theridamas, Oresitrophos haesit in armo.²⁶*

Ovidiuksen luettelemilla koirien nimillä on yhteisiä nimittäjiä. Jotkin nimistä merkitsevät koiran ulkoista ominaisuutta, kuten väriä ja turkin laatua. Suurena ryhmänä ovat nimet, jotka liittyvät jollakin tapaa metsästämiseen ja luontoon. Nimet kuvastavat metsästyskoiralta vaadittavia fyysisiä ominaisuuksia, esimerkiksi voimaa tai nopeutta, tai hurjaa luonnetta. Jotkin koirat on nimetty saaliseläinten mukaan. Osa nimistä on alkuperänimiä, jotka viittaavat johonkin nimeltä tunnettuun alueeseen tai luontoon, kuten vuoriin ja metsään. Muutamat nimistä ovat mytologista alkuperää.

Nimet Ladon, Lailaps, Aeollo ja Harpyia pohjaavat mytologian hahmoihin.²⁷ Ladon oli satapäinen lohikäärme, joka tarun mukaan vartioi Hesperidien puutarhassa kultaisia omenia. Sen levätessä puolet sadasta päästä nukkui ja puolet valvoi.²⁸ Mentz pitää mahdollisena, että koiran nimeäminen tämän taruolennon mukaan kuvastaa eläimen valppautta.²⁹ Toisaalta Ovidius liittää Ladoniin attribuutin *substricta gerens ilia*, ’hoikkakylkinen’, joka viittaa

²⁶ Ov. *Met.* 3, 206–233.

²⁷ Ov. *Met.* 3,216; Ov. *Met.* 3,211; Ov. *Met.* 3,219; Ov. *Met.* 3,215.

²⁸ Hesperidit olivat Atlantiksen ja Hesperiksen tyttäriä, jotka vartioivat Heran kultaisia omenia. (Castrén 2017, 80; 213–214.)

²⁹ Mentz, 1933, 181.

vinttikoiraan.³⁰ Ladon-koira oli Sikyoista, joka oli kaupunki Kreikan Peloponnesoksessa. Sikyonilla ei ole yhteyttä Hesperidien puutarhaan ja Ladon-myyttiin, sillä puutarha sijaitsi äärimmäisessä lännessä, jossa Atlas kannatteli taivaankantta. Aktaionin koiran yhteys myyttiseen Ladoniin jää epäselväksi. Lailaps 'hurrikaani' oli koira, joka ei koskaan päästänyt saalista karkuun³¹ ja näin ollen nimi sopiikin hyvin metsästyskoiralle. Nimet Aello ja Harpyia ovat samaa myyttistä perua. Ovidius kuvaa Aelloa juoksussa nopeaksi (*cursu fortis*), mikä myötäilee nimen merkitystä. Aello on saanut nimensä erään harpyijan mukaan. Harpyijat olivat myrskytuulten hengettäriä, personifioituja myrskytuulia.³² Harpyia-nimi on käänöksissä tulkittu tarkoittavan 'ryöstäjää' tai 'ryöstöä', Streng kääntää Harpyian 'syöjätär'.³³

Aktaionilla on runsaasti erilaisia mustia koiria, kuten Melampus 'mustajalkainen'³⁴, Melaneus 'musta' ja Melanchaetes³⁵ 'mustaturkkainen'. Melanchaetes (μέλας + χ αίτη) on Kellerin kääntämänä mustaharjainen³⁶, sillä χ αίτη-sanaa käytetty muun muassa hevosen ja leijonan harjasta.³⁷ Näiden mustien koirien lisäksi on vielä Asbolos, metonyyminen nimi sanasta *asbolos* 'noki'³⁸, jonka vastinparina toimii samassa virkkeessä mainittu Leukon (*niveis Leucon*) 'lumivalkoinen'.³⁹ Stickte- niminen koira on 'pilkullinen' tai 'värikäs'.⁴⁰ Väriä merkitseväksi voidaan tulkita Columellallakin esiintynyt nimi Tigris 'tiikeri'⁴¹ (ks. s. 7). Koiran turkkia kuvaa myös nimi Lakhne 'karvainen', jota Ovidius vielä korostaa attribuutilla *hirsuta corpore*, ruumiiltaan pörröinen.⁴²

Dorceus- nimellä on yhteys kreikan gasellia tarkoittaviin sanoihin δ ορκάς ja δ ορξ. Mentz ei ole varma viittaako Ovidius nimellä koiran gasellimaiseen ulkonäköön (hoikka ruumis ja kirkkaat silmät) vai siihen, että se olisi erityisen sopiva juuri gasellien metsästämiseen.⁴³ Keller tulkitsee

³⁰ Streng. s.v. 'substrictus' 'kaita, laiha' (737).

³¹ Capponi 1988, 119. Zeus antoi Lailaps- nimisen koiran Europelle huomenlahjaksi, ja koira päätyy Europen pojalle Minokselle ja sieltä Prokrikselle, joka oli Ateenan kuninkaan tytär. Toisessa tarinassa kerrotaan, kuinka Zeus saa äidiltään Rhealta suojakseen Lailapsin. Yhden tarinan mukaan Artemis antoi Lailapsin Prokrille, jotta Prokris saisi takaisin hänet hylänneen metsästäjä Kefaloksen rakkauden. Castrén 2017, 56; 99–100; 266.

³² Mentz 1933, 106; Castrén – Pietilä-Castrén 2000, 201.

³³ Ov. *Met.* 3,215; Mentz 1933, 114; Miller 1916, 139; Capponi 1988, 119; Streng. s.v. 'Harpyija' (325).

³⁴ Ov. *Met.* 3,206; Capponi 1988, 119.

³⁵ Ov. *Met.* 3,222; Ov. *Met.* 3,232.

³⁶ Keller 1909, 135.

³⁷ LJS s.v. 'χ αίτη' (774).

³⁸ Mentz 1933, 114.

³⁹ Ov. *Met.* 3,215–216.

⁴⁰ Mentz 1933, 418.

⁴¹ Ov. *Met.* 3,217.

⁴² Ov. *Met.* 3,222.

⁴³ Ov. *Met.* 3,210. Mentz epäilee aiemman tutkimuksen valossa, ettei nimeä olisi kuitenkaan johdettu suoraan verbistä δέδορκα 'nähdä kirkkaasti' Mentz, 1933, 120–121. Jeschonnekkin mukaan Dorceuksella on sama

nimen kauriskoiraksi ja se on Loeb:n editiossa käännetty yksinkertaisesti Gaselliksi.⁴⁴ Koiran kotipaikaksi mainitaan Arkadia, josta on kotoisin kaksi muutakin Aktaionin koiraa (ks. s. 7). Arkadia oli vuoristoinen ylänköalue Peloponnesoksessa. Kotipaikan mainitseminen tuo maantieteellistä laajuutta koirajoukolle, joskaan karu Arkadia ei ole tyypillinen gasellien elinalue. Gasellinmetsästys ei ollut roomalaisille tuntematonta: gaselleja esiintyy roomalaisissa metsästysmosaiikeissa ja Grattius suosittelee gasellijahtiin tiettyjä koirarotuja, jotka eivät kuitenkaan ole arkadialaisia.⁴⁵ Mentzin arvio, että koiran nimi kuvaisi sen ulkonäköä, on perusteltu sikäli, että metsästyskoiria kuvataan toistuvasti hoikkarakenteisiksi (ks. 'Ladon' s. 10–11.). Dorceus kuvataan koirajoukossa, joka ryntää nopeammin kuin tuuli (*ruunt alii rapida velocius aura*).⁴⁶ Millerin käännöksessä Gaselliksi yhdistää hyvin molemmat relevantit tulkinnat. Todennäköisesti kyseessä on jokin vinttikoiramainen, sorkkaeläimiin erikoistunut koira.

Labros 'raju' ilmaisee Mentzin mukaan tapaa, jolla koira ahmaisee ruokansa ja hyökkää saaliinsa kimppuun.⁴⁷ Alke 'voima' on fyysistä ominaisuutta kuvaava nimi.⁴⁸ Pterelas 'nopea' ja Agre saavat nimiään vahvistavan attribuutin *pedibus et naribus utilis*. Pterelas on hyödyllinen nopeiden jalkojensa, Agre tarkan vainunsa ansiosta.⁴⁹ Agre on todennäköisesti joonialainen muoto metsästämistä tarkoittavasta sanasta ἄγρα, jolloin koira olisi nimen perusteella metsästämisen personifikaatio.⁵⁰ Nopeuteen viittaa myös nimi Thoos.⁵¹

Agren lisäksi Aktaionin koirilla on muitakin metsästämistä juontuvia nimiä. Theron 'metsästäjä' on Mentzin mukaan yhdenmukainen metsästäjää tarkoittavan miehennimen Θήρων kanssa.⁵² Ovidius kuvailee Theronia adjektiivilla *trux* 'kolkko'. Samankaltainen nimi, Therodamas 'petojen metsästäjä', on mahdollisesti Oviduksen itsensä kehittämä.⁵³ Nebrofones

merkitys kuin Hyginuksen mainitsemalla Dracolla (δρακων), joka on johdettu verbistä δέρχεσθαι 'katsoa kirkkain silmin'. Jeschonnek 1885, 22.

⁴⁴ Keller 1909, 135; Miller 1916, 139.

⁴⁵ Grattiuksen gasellimetsälle suosittelemat rodut ovat petralainen, sycambrolainen ja *vertraha* (muualla *verragus*). Gratt. 200–203. Gaselleja kerättiin roomalaisten metsästyspuistoihin ja näytäntöihin. Roomalaiset myös todennäköisesti metsästäivät niitä niiden elinalueilla Pohjois-Afrikassa ja Lähi-idässä. Mackinnon 2014, 171.

⁴⁶ Ov. *Met.* 3,209.

⁴⁷ Ov. *Met.* 3,224; Mentz 1933, 181.

⁴⁸ Ov. *Met.* 3,217; Mentz 1933, 110–111.

⁴⁹ Ov. *Met.* 3,211–212. Mentz 1933, 201.

⁵⁰ Mentz 1933, 105.

⁵¹ Ov. *Met.* 3,220; LSJ s.v. 'θούος' (320).

⁵² Mentz kumoaa Jeschonnekin väitteen, että nimi olisi johdettu kreikan sanasta θηράω 'metsästää'. Sen sijaan alkuperä olisi sanassa θήρ 'saalis'. Mentz myös huomauttaa, että miehen nimi Θήρων on myös tulkittu olevan alkuperänimi (theeralainen). Ov. *Met.* 3,211; Jeschonnek 1885, 8; Mentz 1933, 124–125.

⁵³ Ov. *Met.* 3,233; Mentz 1933, 124. Yhdistelmä sanoista θήρ 'saalis' ja δαμάω 'nurjetaa'. Jeschonnek 1885, 10.

”vasan tappaja”, on saanut nimensä lausekkeesta ”tappaa vasa”.⁵⁴ Ikhnobates on tarkkavainuinen (*sagax*) ja antaa merkin haukunnallaan (*latratu signa dedere*). Ikhnobateen nimi muodostuu sanoista ἴχνοϛ ja βαινῶ, ja nimi tarkoittaa jälkeä seuraavaa.⁵⁵

Lykiske on nimensä perusteella koirasusi⁵⁶ ja sitä seuraa sen kyproslainen veli Cyprius. Mentzin mukaan Lykiske on myöhäislainassa yleinen nimi koiralle ja Jones pitää sitä stereotyyppisenä koirannimeä.⁵⁷ Cypriuksen lisäksi alkuperänimiin kuuluu Lacon ’spartalainen’.⁵⁸ Spartalaiset koirat olivat roomalaisille tuttuja metsästyskoirina. Laconiin liittyy attribuutti *praevalidus* ’väkevä’. Myös Columella mainitsee nimen suosituksissaan.

Koirien alkuperänimet viittaavat usein johonkin kansaan tai sen asuttamaan alueeseen kuten edellä Cypriuksen ja Laconin tapauksessa. Ovidius on lisäksi nimennyt useamman koiran ilmaisuilla, jotka liittävät niiden alkuperän kesyttämättömään luontoon. Hurja (*ferox*) Hylaios on saanut nimensä adjektiivista ὕλαϊος ’metsäinen’. Capponi on tulkinnut nimen ’metsän asukki’.⁵⁹ Ovidius kertoo, että koira on hiljattain saanut iskun villisialta (*nuper percussus ab apro*), mikä vahvistaa mielikuvaa väkevistä metsästäjästä. Hylaioksen kanssa samaa linjaa edustaa Nape ’metsä’, joka on puoliksi susi (*lupo concepta*). Koira on nimetty asuinpaikkansa mukaan, joka on ’metsäinen notko, kapea laakso’.⁶⁰ Alkuperänimiin lukeutuu myös Orestifonos ’vuorilla kasvanut’⁶¹ Hieman samanlainen koiran nimi on Oribasos ’vuorten ylittäjä’. Oribasos on yksi koirista, jotka ovat kotoisin vuoristoisesta Arkadiasta, ja nimi on harmoniassa koiran alkuperän kanssa.⁶² Myös Pamfagos on syntyjään arkadialainen. Koira on saanut nimensä ahneuden mukaan, παμφάγοϛ ’kaikennielevä’.⁶³

Harpalos ’ryöstäjä’ on koiran nimen lisäksi käytössä ihmisillä. Mentzin mukaan nimi viittaisi saaliin nappaamiseen. Samankaltaisia sanoja ovat ἀρπαλέοϛ ’ahne’, ἀρπάζω ’ryöstää’ ja ἄρπαξ

⁵⁴ Ov. *Met.* 3,211; Mentz, 1933 192.

⁵⁵ Ov. *Met.* 3,208; Capponi 1988, 119.

⁵⁶ Mentz 1933, 118. “lycisci dicuntur canes nati ex lupis et canibus, cum inter se forte miscentur” Isid. *Orig.* 12,2.

⁵⁷ Mentz 1933, 188; Jones, 2011, 102. Jonesin mukaan nimi Lycisca on ollut tavallinen erisnimi alaluokan keskuudessa. Kirjallisuudessa se esiintyy naisen nimenä eroottisesti latautuneessa kontekstissa. Jones 2011, 102.

⁵⁸ Ov. *Met.* 3,219.

⁵⁹ Ov. *Met.* 3,224; Mentz 1933, 422; Capponi 1988, 119.

⁶⁰ Ov. *Met.* 3,214; Mentz 1933, 193; LJS s.v. ’βάπη’ (457), vert. latinan sana *saltus*.

⁶¹ Ov. *Met.* 3,232; Mentz 1993, 195. Mentzin mukaan voisi myös olla ’vuorilla ruokaileva’.

⁶² Ov. *Met.* 3,210; Mentz 1993, 194.

⁶³ Ov. *Met.* 3,210; LJS s.v. ’φάγοϛ’ (749).

'ryöstö'. Koiralla on mustassa otsassaan valkoinen täplä.⁶⁴ Dromas tarkoittaa juoksevaa, tai kiimassa olevaa⁶⁵ ja luonteva käänös nimelle voisi olla 'juoksija'. Kimeä-äänisen (*acutae vocis*) Hylaktorin nimi merkitsee ulvojaa.⁶⁶ Agriodos 'villisian hammas' on Mentzin arvion mukaan Ovidiuksen itsensä muodostama nimi.⁶⁷ Canache- nimi juontuu todennäköisesti ilmaisusta *καναχή ὀδόντων* 'hampaiden kiristely', jolloin nimen voisi kääntää esimerkiksi muotoon 'purija'.⁶⁸

Erikoinen poikkeus metsästyskoirien joukossa on Poemenis, jonka nimi tarkoittaa paimenta. Siihen vieläpä liittyy attribuutti *pecudes secuta* 'laumojen vartija'.⁶⁹ Vaikka *pecus* tarkoittaa yleensä karjaa ja kotieläimiä, voisi ajatella, että Poemenis vartioikin koiralaumaa.

Kyriakidēs pitää koirien luettelointia Ovidiuksen keinona kuvata kaoottista laumaa (*turba*). Ennen kuin Ovidius siirtyy kuvaamaan, kuinka koirat purevat isäntäänsä, hän päättää luettelonsa toteamalla, että loppujen koirien nimeäminen olisi viivytystä (*quosque referre mora est*.) Kyriakidēs näkee ratkaisun sekä lisäävän että vähentävän katalogin arvoa. Tällöin koirat ovat osa ryhmää, jolloin yksilö ei ole merkityksellinen. Jokainen yksilöity ja nimetty koira temmataan kerronnassa takaisin osaksi epäjärjestystä.⁷⁰ Ovidiuksen mainitsemat nimet värittävät tehokkaasti Aktaionin ahdinkoa. Koirien nimet kertovat jo itsessään, millaisista koirista on kyse ja mistä ne ovat kotoisin. Toisinaan Ovidius vielä liittää nimeen jonkin koiramaisen attribuutin kuten 'nopea', 'tarkkavainuinen' tai 'hurja'. Myyttiset hahmot, Lailaps, Ladon ja harpyijat, ovat olleet lukijalle tuttuja. Kyriakidēen mainitsema kaoottisuus ilmenee siinä, kuinka moninaisia koirat ovat ulkonäöltään ja kotipaikoiltaan – metsästysretkelle koiria on tarpeettoman kirjava ja suuri joukko.

⁶⁴ Esimerkkinä käytöstä ihmisen nimenä mainittakoon Aleksanteri Suuren nuoruuden ystävä, makedonialainen ylimys, jonka nimi oli Harpalos. Castrén, Pietilä-Castrén, 2000, 201; Capponi, 1988, 199; *Ov. Met.* 3,219–221. Mentz, 1933, 114.

⁶⁵ *Ov. Met.* 3,217; Mentz 1933, 120.

⁶⁶ Capponi 1988, 120; *Ov. Met.* 3,222–225.

⁶⁷ *Ov. Met.* 3,224; Mentz 1933, 105.

⁶⁸ Mentz huomauttaa, että vaikka Canache on myös tuulen jumala Aioloksen tytär, mutta koiraa on tuskin nimetty ko. henkilön mukaan. *Ov. Met.* 3,217; Mentz 1933, 126; Miller 1916, 139.

⁶⁹ *Ov. Met.* 3,213–215.

⁷⁰ *Ov. Met.* 3,225; Kyriakidēs 2007, 154.

2.3. Historialliset nimet

Columellan ehdottamat nimet heijastavat kirjailijan ideoita ja käsitystä parhaasta käytännöstä. Kirjallisuudessa nimet ovat osa tarinan kuvitusta ja niiden merkitys voi olla vertauskuvallinen tai nimellä mahdollisesti pyritään tehostamaan muuten kerrontaa. Piirtokirjoitusaineiston avulla on mahdollista päästä lähemmäksi sitä, millaisia nimiä roomalaiset *de facto* antoivat koirilleen.

Koirien nimiä löytyy erityisesti koirille omistetuista hautapiirtokirjoituksista. Varmuudella koirien nimiksi on tunnistettu Margarita, Myia, Patrice, Aeolis, Fuscus, Aminnaracus ja Heuresis. Näiden lisäksi on muutamia piirtokirjoituksia, joiden kohteeksi on toisaalla tulkittu koira, toisaalla ihminen. Eniten akateemista keskustelua on käyty nimistä Helena, Synoris, Aura ja Chrysis. Stevanato pitää mahdollisesti koirien niminä myös seuraavia: Cyras, Lucrio, Lupa, Nerantus.⁷¹ Tapauksista tekee tulkinnanvaraisia se, että niissä on sekä koiraan että ihmiseen viittaavia elementtejä. Hautakiveen on esimerkiksi kuvattu koira tai siinä mainitaan sana 'canis' tai 'catella'. Samalla niissä on ilmaisuja, jotka noudattavat ihmisten hautapiirtokirjoitusten konventioita. Tarkastelen koirien hautapiirtokirjoituksia lähemmin luvussa 5.2.

Jo mainittujen piirtokirjoitusten lisäksi tunnetaan yksi, joka on laadittu nimeämättä jääneelle koiralle.⁷² Varmat ja epävarmat tapaukset yhteenlaskettuina koirille laadittuja piirtokirjoituksia on siis 16, sillä Aura ja Chrysis esiintyvät samassa piirtokirjoituksessa. Piirtokirjoitukset sijoittuvat ajanjaksolle 50 eKr.–300 jKr., useimmat ovat Italian nimimaalta. Kuten kirjallisuudessa, myös piirtokirjoituslähteissä esiintyy niin latinan- kuin kreikankielisiä nimiä. Kaikki ne ovat kuitenkin kirjoitettu latinalaisin aakkosin.

Margarita on ominaisuutta kuvaava nimi, joka tulee kreikan helmeä tarkoittavasta sanasta. Tämä kaikki käy ilmi itse piirtokirjoituksesta, jossa mainitaan, kuinka helmi – ”meren rikkaus” – antoi koiralle sen kauneudelle sopivan nimen.⁷³ Myöhemmin tulee ilmi, että koira muistutti

⁷¹ Stevanato 2014, 163.

⁷² CIL IX, 5785. Stevanaton mukaan piirtokirjoitus CIL III, 9449, jossa ei mainita nimeä, olisi myös laadittu koiralle. Ks. s. 63.

⁷³ *Gallia me genuit, nomen mihi diuitis undae/ concha dedit, formae nominis aptus honos--- non grauibus uinclis unquam consueta teneri/uerbera nec niueo corpore saeua pati.* Koko piirtokirjoitus, ks. s. 52.

helmeä paitsi kauneudeltaan, myös valkoiselta väriltään.⁷⁴ Nimi on nelitavuinen ja täten pitempi kuin koiralle olisi Ksenofonin ja Columellan mukaan käytännöllistä antaa.

Fuscus⁷⁵ ’tumma’ on myös mitä luultavimmin saanut nimensä turkin värin mukaan. Aiemmin luettelemisiani nimistötutkimuksissa, joista tuorein on vuodelta 1948, sitä ei ole voitu huomioda, sillä piirtokirjoitus on löytynyt vasta vuonna 1976.⁷⁶

Myia⁷⁷ on kreikkaa ja tarkoittaa karpästä. Mentz pitää mahdollisena, että nimenantoperusteena olisi koiran ”tunkeilevuus” eli koirille usein tyypillisen kiintymyksen osoittaminen.⁷⁸ Ajatus käy yksiin piirtokirjoituksen tekstin kanssa, jossa kuvataan Myian läheisyyttä emäntäänsä. Koiralla oli esimerkiksi tapana maata sylissä (*cum viveret in sinu iacebat*). Oletettavasti koira on ollut varsin pieni, mikä voi myös selittää sen nimeämisen pienen hyönteisen mukaan.

Patrice-nimen merkitystä on Mentzin mukaan vaikea arvioida, mutta se voisi tarkoittaa ”sitä, joka on lahja tai perintö isältä.”⁷⁹ Nimistötutkimukset ennen Mentziä, Bäcker (1884) ja Jeschonnek (1885), eivät mainitse nimeä. Kellerin pitkästä listasta koirien nimiä se löytyy, mutta hän ei ota kantaa nimen merkitykseen.⁸⁰ Lewis ja Llewellyn-Jones ehdottavat Patrice-nimelle käännöstä Lady ’Leidi’, mutta eivät avaa nimen etymologiaa.⁸¹

Nimi Aminnaracus on Patricen lailla jäänyt tutkijoille mysteeriksi. Mentz arvelee, että acuspääte olisi kelttiläistä ja nimen alkuosa etruskilaista alkuperää. Toisaalla Stevanato nostaa esiin nimen assonanssin harvinaisen kreikkalaisen nimen, Amimnas, kanssa.⁸²

Kuten aiemmin käy ilmi, koiria usein kutsuttiin niiden etnisen alkuperän mukaan. Aeolis⁸³ on todennäköisesti yksi tällaisista nimistä. Nimi on varsin epätavallinen ja harvinainen myös

⁷⁴ CIL 06, 29896.

⁷⁵ AE 1994, 0699. Piirtokirjoitus on löytynyt Opitergiumista (nyk. Oderzo), ajoitus 200–300 jKr. EDR098312 5/11/2013 (L. Calvelli).

⁷⁶ Lettich – Zovatto 1994, 266.

⁷⁷ CIL XIII, 488. Löytynyt Aquitaniasta (nyk. Ranskan Auch). Courtney 1994, 409.

⁷⁸ Mentz 1933, 192.

⁷⁹ Mentz 1933, 198.

⁸⁰ Keller 1901, I 135. Nimen merkitystä ei avaa myöskään J.M.C. Toynbee artikkelissaan, jossa hän referoi Patrice-piirtokirjoitusta. Toynbee 1948, 35.

⁸¹ Lewis–Llewellyn-Jones 2018, 717.

⁸² Mentz jättää tulkinnan avoimeksi ja vetoaa kelto- ja etruskologien parempaan tietämykseen aiheesta. Mentz 1933, 425–426; Stevanato 2014, 20.

⁸³ AE 1994, 348. Laajemmin piirtokirjoituksessa luvussa 4.

henkilön nimenä. Nimi viittaa Aiolian (lat. Aeolia) alueeseen Vähän-Aasian rannikolla. Muista lähteistä ei ole tiedossa tiettyä koirarotua, jonka alkuperä olisi Aioliassa.⁸⁴ Itse piirtokirjoitus on löytynyt Praenestestä (nyk. Palestrina), joka oli kaupunki lähellä Roomaa. Koiran hauta on ajoitettu vuosille 100–200 jKr., jolloin Praeneste oli vakiintunut varakkaiden roomalaisten kesänviettopaikaksi.⁸⁵ Voi siis olla, että Aeolis-koira on ollut jonkun vauraan henkilön eksoottinen lemmikki, jonka nimi on symboloinut eläimen arvokkuutta.

Kreikankielinen nimi Heuresis 'löytö' on usein tulkittu viittavan koiraan metsästäjänä.⁸⁶ Erilaisia metsästämiseen liittyviä nimiä esiintyykin koirilla kirjallisuudessa, kuten luvut 2.1. ja 2.2. osoittavat. Piirtokirjoitusten perusteella koiria ei kuitenkaan juuri nimetty metsästysaiheisilla nimillä, kuten saaliseläinten (hirvi, gaselli) tai metsästysominaisuuksien (tarkkavainuinen, nopea) mukaan. Nimeä Heuresis ja sen erilaisia variantteja esiintyy runsaasti sekä mies- että naisorjilla.⁸⁷ Voikin ajatella, että nimen merkitys ei liity välttämättä metsästämiseen: ehkäpä koira itse on ollut löytökoira ja saanut sen mukaan nimensä?

Helena ja Synoris, jonka merkitys on 'pari', ovat kreikkalaisia erisnimiä.⁸⁸ Ne ovat löytyneet hautakivistä, joihin on kuvattu koira. Tämä on aiheuttanut spekulatiota, voisivatko nimet kuulua koirille. Nämä erisnimet ovat olleet käytössä orjilla ja on mahdollista, että kyseiset piirtokirjoitukset on omistettu koiran sijasta ihmiselle.

Lucrio on johdettu sanasta *lucrum*, -i 'hyöty' 'voitto'. Stevanato tulkitsee nimen merkitsevän jotakin, josta on taloudellista tai muuta hyötyä. Merkitykseltään verrannollisia nimiä ovat Aptus, Habilis ja Utilis. Stevanato huomauttaa, että sama nimi esiintyy CIL:ssä toisinaan orjan tai vapautetun nimenä. Koiran nimeksi se hänestä sopii hyvin, jos koira palveli taloudessa vahtitai paimenkoiran roolissa.⁸⁹

Lupa 'naarassusi' on myös yksi Columellan suosittelimista nimistä (ks. s. 8).⁹⁰ Piirtokirjoitus on ajoitettu ensimmäiselle vuosisadalla ajanlaskun jälkeen, jolloin myös Columella eli ja vaikutti. Rohkea voisikin päätellä, että Columellan ehdotus on päätetty toteuttaa. Yhteys

⁸⁴ Granino Cecere, 1994, 421.

⁸⁵ EDR138206, 21/09/2015 (F. Squadroni).

⁸⁶ CIL VI, 39039; Cranino Cecere, 1994, 416; Stevanato 2014, 47.

⁸⁷ Stevanato 2014, 47.

⁸⁸ CIL VI, 19190; CIL VI, 05292.

⁸⁹ Stevanato 2014, 54.

⁹⁰ EDR101349 16/6/2010 (Ferraro, A.)

Columellaan ei kuitenkaan riitä todistamaan, että naisella yleinen nimi Lupa kuuluisikin tässä tapauksessa koiralle.⁹¹ Koiran nimenä Lupa voisi merkitä eläimen samankaltaisuutta villin sukulaisensa kanssa.

Nerantus⁹² ja Cyrus⁹³ ovat kaksi erikoista nimeä. Piirtokirjoituksessa Cyrasista esiintyvä dativimuoto on ainutkertainen, mutta siitä esiintyy variaatiota erityisesti 200 ja 400-luvuilla jKr. Nimi voi olla yhteydessä kreikan kielen sanaan κύριος/ κυρία, jonka merkitsee vaikutusvaltaista henkilöä tai asiaa.⁹⁴ Nerantus-nimi on täysin uniikki, eikä Stevanato siksi usko sen olevan ihmisen erisnimi.⁹⁵ Tässä on relevantti huomio, sillä historiallisissa koiran nimissä on uniikkeja tapauksia, kuten Aminnaracus.

Epäselviin tapauksiin lukeutuvat myös nimet Aura ja Chrysis, jotka mainitaan metsästyssarkofagissa.⁹⁶ Mingattizini ja Mentz tulkitsevat nimet koiran nimiksi. Ajatusta puoltaa Mentzin mukaan se, että samat nimet löytävät kreikkalaisin aakkosin metsästyskohtausta kuvaavasta jalokivestä. Aura, jonka nimi viittaisi koiran nopeuteen, on myös yksi Aktaionin koirista Hyginiuksen välittämässä luettelossa.⁹⁷ Tästä eriyvää näkemystä edustaa Carapellucci, jonka mukaan todennäköisempää olisi, että nimet kuuluisivat sijaisvanhemmille (*educatores*). Sarkofagi olisi omistettu heidän kasvattilapsilleen, joita ei eksplisiittisesti kuitenkaan mainita.⁹⁸

Martialiksella on useita koirarunoja, joista kahdessa koira on mainittu nimeltä. Näissä runoissa on mainittu myös koirien omistajat. Martialis käytti ihmisistä heidän oikeita nimiään, jos hän kirjoitti heille esimerkiksi muisto-, onnittelu- tai ystävyysrunoja. Tarkastellessaan ihmisten heikkouksia, hän käytti keksimiään nimiä, jotka usein edustavat samoja ikäviä ominaisuuksia eri runoissa.⁹⁹ On mahdollista, että Martialiksen runojen koirien nimet ovat historiallisia, aivan kuten heidän isäntiensäkin.

⁹¹ Stevanato 2014, 57.

⁹² AE 1997, 00671.

⁹³ EDR029631 15/03/2008 (M. Mangaro).

⁹⁴ Stevanato 2014, 25–26.

⁹⁵ Stevanato 2014, 76.

⁹⁶ CIL VI, 16844.

⁹⁷ P. Mingattizini, 1925; Mentz 1933, 115; Hyg.*Fab.* 181a. Mentzin mainitsema jalokivi: C. I. Gr. IV, 7285.

⁹⁸ EDR073076, 15/10/2015 (A. Carapellucci)

⁹⁹ Polkunen 2000, 16; 138.

Yhdessä koirarunossa Martialis esittelee Publiuksen lemmikin Issan.¹⁰⁰ Useat tutkijat ovat nähneet Issa-nimen muunnokseksi pronominita ipsa 'itse'. Martialis mahdollisesti implikoi tämän runonsa säkeissä 19 ja 20, joissa kirjoittaa Publiuksen maalaamasta koirataulusta:

in qua tam similem videbis Issam,
ut sit tam similis sibi nec ipsa.

jossa näet Issan niin samanlaisena,
ettei Issa itsensäkään kanssa niin samanlainen.

Publius haluaa ikuistaa Issan tauluun, jotta koiran kuolemankin jälkeen siitä olisi muisto. Jäljelle jää kysymys, oliko Publiuksen koiran nimi todella Issa vai onko kyseessä Martialiksen oma keksimä lisäys.¹⁰¹ Martialis mainitsee Publiuksen muutamassa muussakin runossaan. Eräässä runossa Martialis luettelee henkilöitä, jotka ovat erityisen kiintyneitä lemmikkieläimiinsä. Näiden henkilöiden joukossa on Publius, joka rakastaa tulisesti pientä koiraansa (*Publius exiguae si flagrat amore catellae*).¹⁰²

Martialis kirjoitti kaksi kokoelmaa lahjarunoja, joista toisessa (*Apophoreta*) on kaksi koira-aiheista runoa. Lahjarunot olivat lyhyitä mottoja, jotka liitettiin mukaan lahjoihin. Lahjat vaihtelivat kirjoista orjiin.¹⁰³ Runon *Catella Gallicana*¹⁰⁴ on tulkittu viittaavan Issaan, joka on ollut lahja Publiukselle. Martialiksen motiivi Issa-runon kirjoittamiseen on Sullivanin mukaan ehdottomasti ollut suosijan tavoittelemisen.¹⁰⁵

Martialiksen epigrammissa kerrotaan Lydia-nimisestä metsästyskoirasta. Runossa Lydian uskollisuutta ja kuolemaa verrataan tunnettuihin tarinoissa esiintyviin koiriin, Erigonen koiraan Mairaan, Kefaloksen Lailapsiin ja Odysseuksen Argokseen.¹⁰⁶ Nimi Lydia näyttää viittaavan alkuperään, mutta lyydialaisista metsästyskoirista ei ole olemassa mitään muuta tietoa. Voi siis olettaa, että erittäin suosittu tytönnimi Lydia on siirretty koiralle.¹⁰⁷ Lydialla on Dexter-niminen omistaja, jonka Martialis mainitsee toisessakin runossa villisian metsästäjänä.¹⁰⁸ Dexter on

¹⁰⁰ Mart. 1,109.

¹⁰¹ Mentz 1933, 426–427.

¹⁰² Mart. 7,87,3.

¹⁰³ Polkunen 2000, 14.

¹⁰⁴ Mart. 14,198: *Delicias parvae si vis audire catellae, narranti brevis est pagina tota mihi.*

¹⁰⁵ Sullivan 20, 1991.

¹⁰⁶ Mart. 11,69.

¹⁰⁷ Mentz 1933, 188.

¹⁰⁸ Mart. 7,27.

mahdollisesti ollut Martialiksen metsästystä harrastava tuttava, jolla on ollut Lydiaksi nimetty koira.

3. Tarinoiden ja vertauskuvien koirat

Roomalaisessa kirjallisuudessa koirat ovat tapahtumien alkuunpanijoita ja ohimennen mainittuja yksityiskohtia. Joskus koiran tehtävä on instrumentaalinen ja sen avulla halutaan kertoa ihmeellisistä tapahtumista tai toisista kansoista. Useimmiten koirat vaikuttavat taustalla, kuvituksena ja tehokeinona. Koirien saamat roolit ja kuvaukset kirjallisuudessa ovat mitä vaihtelevampia. Toisinaan koirilla on osansa ihmisen uskollisina ystävinä, toisinaan hurjina vihollisina. Koirat ovat ihmisten jättämien tähteiden perässä tai kerjäämässä ruokaa kadulla. Koirissa on samaan aikaan jotakin jaloa ja rietasta. Ne ovat vapaita ja viettien vietävissä, mikä provosoi ihmistä ehkäpä siksi, että koira on eläimistä niin lähellä ihmistä. Koirakuvauksissa tulee osuvasti ilmi koirien samanaikainen kesyys ja kesyttämättömyys.

Koiria esiintyy myös vertauskuvissa ja faabeleissa, joissa oli usein opettavainen sävy. Koiran käyttäminen vertauskuvissa kertoo sen arkipäiväisestä tuttuudesta. Esimerkiksi Plautus toteaa komedianäytelmässään, kuinka parasiitit¹⁰⁹ ovat lomalla kuin metsästyskoiria (ts. vinttikoiramaisen laihoja) ja loman jälkeen molossilaisia koiria.¹¹⁰ Nämä koirarodut olivat roomalaisille jo arkkityyppejä, muuten vertauskuva ei olisi ollenkaan hauska ja toimiva. Faabeleissa eläinhahmoilla oli allegorinen merkitys ja niiden tarkoituksena oli kuvata jotakin ihmistyyppiä, inhimillistä hyvettä tai pahetta. Eläinhahmo edusti aina joitakin tunnistettavia ominaisuuksia, esimerkiksi leijona vahvemman valtaa.¹¹¹ Koirat ovat tarkastelemisani faabeleissa uskollisia, ahneita ja juonikkaita.

3.1. Uskolliset koirat

Oliko koira roomalaisen paras ystävä? Koiran liitettävistä positiivisista ominaisuuksista selkeimmin nousee esille uskollisuus. Plinius toteaa, että kaikista kotieläimistä ihmiselle uskollisempia ovat koira ja hevonen.¹¹² Columella kysyy retorisesti, mikä ihmisen kumppani on uskollisempi kuin koira, rakastaa herraansa enemmän ja on suojelejana lahjomattomampi.¹¹³

¹⁰⁹ Parasiitti on kreikkalaisen ja roomalaisen komedian vakiohahmoja. Parasiitti on henkilö, joka lyöttäytyy itseään varakkaampien seuraan pyrkien saamaan itselleen hyötyä, etenkin ilmaisia aterioita.

¹¹⁰ Plaut. *Capt.* 85–86.

¹¹¹ Kivistö 2007, 352–356.

¹¹² Plin. *HN.* 8,61,142

¹¹³ Colum. *Rust.* 7,12,1: *quis famulus amantior domini? quis fidelior comes? quis custos incorruptior?*

Columellalla koira on paitsi hyödyllinen vartija (*custos*) ja pyyteetön palvelija (*famulus*), myös seuralainen (*comes*).

Roomalaiset kirjailijat tunsivat useita tarinoita koirien uskollisuudesta. M. Terentius Varro kertoo, kuinka Umbriasta Herakleitokseen ja Metapontoniin myydyt koirat olivat niin kiintyneitä lammaspaimeniin, että palasivat oma-aloitteisesti näiden luo pitkän matkan päähän silkasta ikävästä (*e desidero*), kun paimenet olivat ensin toimittaneet kaupan olleet koirat sovittuihin paikkoihin.¹¹⁴ Plinius kertoo tarinan Garamantesin kuninkaasta, jonka 200 koira saattoi maanpaosta taistellen niitä vastaan, jotka asettuivat poikkitelein.¹¹⁵

Koiran uskollisuus voi ylittää kuolemankin. Pliniuksen mukaan oli eräs koira, joka puolusti isäntäänsä maantierosvoilta, eikä edes haavoittuneena jättänyt tämän ruumista haaskalinnuille. Epeiroksessa oli tapaus, jossa koira tunnisti isäntänsä murhaajan ja sai tämän tunnustamaan rikoksensa puremalla ja haukkumalla.¹¹⁶ On tapahtunut niinkin, että koira liittyi kuolleen seuraan. Lyykialaisen Jasonin koira kieltäytyi syömästä Jasonin kuoltua ja kuoli sitten nälkään. Hyrkanus-niminen koira hyppäsi kuningas Lysimakhoksen roviolle, kuten myös kuningas Hieron koira. Pliniuksen kertoo kuulopuheen, että tyranni Gelonilla oli Pyrrhos-niminen koira, joka ilmeisesti on myös heittäytynyt liekkeihin.¹¹⁷

Pliniuksen kuvaa hänen aikansa merkittävimmäksi tapaukseksi sen, kun Appius Juliuksen ja Publius Siliuksen konsulikaudella, Germanicuksen pojan Neron vuoksi rankaistiin Titus Sabiniusta ja tämän orjia. Yhtä Titus Sabiniuksen koirista ei pystytty ajamaan pois vankilasta, eikä se jättänyt tämän ruumista, vaan suri sitä äänekkäästi ulvoen. Koira myös vei sille heitettyä ruokaa kuolleen isäntänsä suuhun ja yritti vielä pitää Titus Sabiniuksen ruumiin pinnalla, kun se oli heitetty jokeen. Pliniuksella koirat ovat ihmisen puolustajina periksiantamattomia ja valmiita uhraamaan oman henkensä omistajansa puolesta.¹¹⁸

Phaederuksen faabeli *Canis fidelis* ja kertoo lahjomattomasta vahtikoirasta. Yöllä varas antaa leivän koiralle. Koira kuitenkin arvaa ihmisen motiiviksi sen, että leipä suussa koira ei voi haukkua ja ilmaista varasta isännälle, *ne latrem pro re domini*. Välikohtaus saa koiran

¹¹⁴ Varro, *Rust.* 2,9,6.

¹¹⁵ Plin. *HN.* 8,61,142–143.

¹¹⁶ Plin. *HN.* 8,61,142.

¹¹⁷ Plin. *HN.* 8,61,143–144.

¹¹⁸ Plin. *HN.* 8,61,145

hoitamaan vartiointia entistäkin tarkkaavaisemmin.¹¹⁹ Ilmaisu *pro re domini* korostaa, kuinka koira toimii ihmisen hyödyksi.

Ihmiselle omistautuminen tulee hyvin esiin myös Statiuksen runossa, jossa hän kirjoittaa ymmärtävänsä kyöneleiden vuodattamisen epäitsekkään orjan vuoksi. Vertailun vuoksi Statius mainitsee, kuinka molossilaisekin surevat uskollisia koiriaan.¹²⁰ Koira vertautuu orjaan, joka oli paitsi perheenjäsen myös isäntänsä omaisuutta. Vertauskuvan perusteella näyttää siltä, että orjissa ja koirissa arvostettiin samoja ominaisuuksia. Esimerkkikertomukset ja allegoriat osoittavat, kuinka koiran lojaalisuus oli usein hyödyksi ihmiselle käytännön elämässä.

3.2. Hurjat metsästäjät

Koirilla on osansa metsästämiseen liittyvissä kertomuksissa, mikä on varsin luonnollista, olihan metsästäminen keskeisiä syitä roomalaisten koiranpitoon. Kuuluisin antiikin metsästystarinoista lienee jo aiemmin mainittu kertomus Aktaionista. Epäonninen Aktaion sattui näkemään metsästysretkellään alastoman Dianan kylpevän joessa. Tästä vihastuneena Diana muutti Aktaionin hirveksi, jonka hänen koiransa sitten raatelivat. Aktaion kohtauksessa varsinainen tapahtumien alkuunpanija, ja koirat ovat hänen tuomionsa toteuttajia. Tarina kuvaa hyvin muutosta ystävästä viholliseksi, ja Ovidius käyttääkin koirista sanoja *famulus* 'palvelija' ja *comes* 'seuralainen'.¹²¹ Nämä ovat samoja määritelmiä, joilla myös Columella kuvaa koiria (ks. s. 20–21).

Aktaionin palvelijat ovat saaliinhimoisia ja hurjia. Koirat juoksevat Aktaionin kimppuun nopeammin kuin tuuli ja saaliinhimoinen koirajoukko (*turba cupidine praedane*) jahtaa Aktaionia hellittämättömästi kivien ja rotkojen halki. Sana *turba* merkitsee sekä suurta joukkoa että sekasortoa.¹²² Lopulta, kun koirat saavuttavat Aktaionin, ne upottavat hampaansa ympäri tämän vartaloa niin, ettei siihen jää haavatonta kohtaa. Koirien toimintaa Ovidius kuvaa adjektiivilla *ferus* 'raaka, julma'. Kertomuksen traagisuutta lisää koirien vilpittömyys: ne kutsuvat ulvoen Aktaionia, kun ovat saaneet saaliin kiinni.¹²³

¹¹⁹ Phaerd. 1,23. Gaius Iulius Phaederus (n. 15–50 jKr.)

¹²⁰ Stat. *Silv.* 2,16,14–20.

¹²¹ Ov. *Met.* 3,226; 3,240.

¹²² Ov. *Met.* 3,225–226; Streng. s.v. 'turba' (799–800).

¹²³ Ov. *Met.* 3,235–3,245.

Apuleiuksen *Metamorfooseissa* (suom. *Kultainen aasi*) on metsästyskohtaus, jossa koirien toiminta on pitkälti samanlaista kuin varsinaisissa metsästyskoiria kuvaavissa teksteissä, esimerkiksi Pliniuksella ja Nemesianuksella. Fiksusti koulutetut (*sollertis disciplinae*) koirat lähetettiin hyökkäämään pesissä olevien eläinten kimppuun.¹²⁴ Sen sijaan, että metsästäjät löytäisivät vuohen tai kauriin, koirat joutuvat kohtaamaan suunnattoman villisian, jonka hampaisiin osa koirista kuolee.¹²⁵

Metamorfooseissa on myös toinen merkittävä koirakohtaus. Siinä karhunaljalla naamioituneen rosvon Thrasyleonin yöllinen ryöstöretki päättyy onnettomasti orjien huomattua tämän. Varas saa vastaansa orjien lähettämät pitkäkorvaiset ja takkaturkkiset metsästyskoirat (*auritos illos et horricomes*).¹²⁶ Karvainen metsästyskoira, Lakhne, on mainittu Ovidiuksella¹²⁷, mutta pitkäkorvaisuus on epätavallinen piirre metsästyskoiralla. Pitkäkorvaisia eläimiä ovat latinankielisessä kirjallisuudessa yleensä jänikset ja aasit.¹²⁸ Toisaalta sillä voidaan myös tarkoittaa tarkkakuuloista.¹²⁹

Thrasyleonin kimppuun käyvät koirat muuttuvat tekstissä Kerberokseksi, jonka ammottavien leukojen kanssa hän kamppailee.¹³⁰ Varas kokee kohtalonsa, kun kaikki lähimpihohen koirat liittyvät karhumetsälle ja raatelevat tämän lukemattomilla puremilla. Kohtaus on dramaattinen ja koirat saavat siinä julman verenhimoisen roolin. Niitä kuvataan villoiksi (*ferus* 'raaka, villi') ja raivoaviksi (*saevio* 'raivota, olla raju').¹³¹ Kertomuksen koirat eivät ole villieläimiä, mutta ne eivät kykene hillitsemään viettejään kohdatessaan saaliin.

Toisinaan koirat ovat vain mainintoina ympäristöä luonnehdittaessa, kuten Statiuksen runoelmassa *Achilleis*. Siinä Odysseus etsii kadonnutta Akhilleusta ja etsintä vertautuu metsästysretkeen, jossa molossilainen koira pitää seuraa metsästäjälle.¹³² Marcus Annaeus Lucanuksen¹³³ eepisestä runoelmasta *Pharsalia* metsästyskohtauksella on vertauskuvallinen

¹²⁴ Saaliseläinten löytämisestä niiden pesistä vert. Plin. *HN*. 8,61,147; Nem. *Cyn.* 235–236. Ks. myös s. 36.

¹²⁵ Apul. *Met.* 8,4.

¹²⁶ Apul. *Met.* 4,19.

¹²⁷ Ov. *Met.* 3,222.

¹²⁸ Verg. *G.* 1,308; Ov. *Am.* 2,7,15.

¹²⁹ Streng. s.v. 'auritus' (78).

¹³⁰ Apul. *Met.* 4,20: *faucibus ipsis hiantis Cerberi reluctabat*.

¹³¹ Apul. *Met.* 4,20: *satis feri satisque copiosi*.

¹³² Stat. *Ach.* 1,747.

¹³³ Lucanus oli vuosina 39–65 jKr. elänyt runoilija ja Seneca vanhemman pojanpoika. *Pharsalia* on ainoa hänen teoksistaan, joka on säilynyt jälkipolville. Sen aiheena on Rooman sisällissota. (Lucan, ix – xi.)

funktio: saalistaan kärsivällisesti väijyvät koirat kuvastavat sodankäynnin väijytystaktiikkaa.¹³⁴ Lucanuksen ajatus on sama kuin kirjailijoilla, jotka kirjoittivat opetusrunoja ja asiaproosaa metsästämisestä: metsään ei tule päästää kuin sellainen koira, jolle ei tulisi mieleenkään haukkua löydettyä saalista, vaan joka osoittaa eläimen pesän nykimällä hihnaa.¹³⁵

Plinius tietää kertoa, että itse Aleksanteri Suurella oli koira, joka Albanian kuningas hänelle lähetti. Koira ei ollut mikä tahansa, vaan Pliniuksen sanoin erikoisen suuri yksilö (*inuitatae magnitudinis unum*). Koiran ulkomuodosta viehättyneenä Aleksanteri halusi koetella koiraa ja käski lähettää sen luo karhuja, villisikoja ja kauriita. Hän joutui kuitenkin pettymään, sillä koira halveksui eläimiä eikä liikkunut. Aleksanteri käski ottaa koiran hengiltä, sillä oli tyytymätön niin suuren ruumiin velttouteen. Kuningas lähetti tämän kuultuaan Aleksanterille toisen koiran ohjeistaen, ettei sitä tulisi testata vähäpätöisellä saaliilla, vaan leijonilla ja elefanteilla.¹³⁶

Aleksanteri toimii ohjeen mukaan ja oli aivan erityisen iloinen nähdessään koiran kamppailevan elefantin kanssa. Pliniuksen sanoin koira hyökkäsi elefanttia kohti karvat töröttäen (*horrentibus villis*) ja jyrähti suunnattomalla haukulla, joka tuli koko valtavasta ruumiista (*per totum corpus ingenti primum latratu intonuit*). Koira sai herkeämättömällä piirittämällä ja näppärästi sieltä täältä puremalla elefantin lopulta kaatumaan.¹³⁷ Tarina Aleksanteri Suuren koirasta on osa jaksoa, jossa Plinius kertoo muitakin erikoisia asioita koirista. Aluksi hän mainitsee koirien risteytymisen villieläinten, tiikerien ja susien, kanssa (ks. s. 25). Toisekseen hän kertoo varmuudella (*certum est*), että Niilin varrella koirat juovat joen vettä juosten, jotta eivät jäisi krokotiilien saaliiksi.¹³⁸ Plinius perustaa jotkin tietonsa koirista selkeästi empiriaan, kuten todetessaan, että jokapäiväinen elämä paljastaa niistä paljon ominaisuuksia.¹³⁹ Empiria ja tarinat ovat Pliniuksella sulassa sovussa keskenään ja saavat tasa-arvoisen kohtelun.

3.3. Koirat kaduilla ja tunkioilla

Koirat ovat melko kaikkiruokaisia eläimiä. Teorian mukaan koiran kesyyntyminen on alkanut esikoirista, jotka olivat kyllin rohkeita hankkiakseen ravintoa ihmisyyhteisöjen jätteistä. Koirilla

¹³⁴ Fratantuono 2012, 156.

¹³⁵ Lucan. *Phars.* 4, 441

¹³⁶ Plin. *HN.* 8,61,149.

¹³⁷ Plin. *HN.* 8,61,150.

¹³⁸ Plin. *HN.* 8,61,148–149.

¹³⁹ Plin. *HN.* 8,61,147: *plurima alia in his cotidie vita invenit.*

on myös tapana ahmia ruokansa kuin söisivät viimeistä ateriaa maailmassa. Antiikin aikana koirat tunnettiin nirsoilemattomuuden lisäksi raadonsyöjinä. Esimerkiksi Ovidius viittaa koirien tapaan syödä ruumiita *Metamorfoosien* ruttokuvauksessa. Tässä tapauksessa on ällistyttävää, että koirat ja linnut jättivät ruumiit rauhaan.¹⁴⁰

Martialis viittaa raadonsyöntiin parodiallisessa muistokirjoituksessaan. Kirjoituksen lopussa on uusi muotoilu fraasista *sit sibi terra levis* 'olkoon maa päälläsi keveä'. Martialis toivoo vastaanottajalle kevyitä multia, jotta koirat voivat kaivaa luut ylös.¹⁴¹ Ihmisruumiin syöminen tulee myös esiin Catulluksen runossa, jossa hän kuvittelee Cominius-nimiselle henkilölle brutaalia kuolemaa: muun kauheuden lisäksi koirat saisivat ahmia Cominiuksen sisäelimet.¹⁴²

Jotkin kansat jopa antoivat koirien syödä kuolleet. Silicus Italicus kirjoittaa, kuinka kuninkaan kuollessa Hyrkaniassa, on koirille sallittu syödä kuninkaan ruumis.¹⁴³ Hyrkania oli Kaspianmeren, antiikin aikaisen Hyrkanianmeren kaakkoispuolien alue.¹⁴⁴ Myös Cicero käsittelee hyrkanialaisia koiria teoksessaan *Tusculanae Disputationes* (*Keskusteluja Tusculumissa*). Näitä jalosukuisia koiria kasvattavat sekä rahvas että yläluokka. Kaikissa kansankerroksissa pyrkimys on yhteinen: tulla kuoleman kohdattua koiran raatelemaksi.¹⁴⁵ Roomalaisilla saattoi itselläänkin olla näitä koiria, ainakin Grattius kehottaa niiden kasvattamiseen. Grattius kertoo hyrkanialaisten koirien lisääntymisestä tiikereiden kanssa. Grattiuksen mukaan koirille ei riitä niiden oman suvun kiivaus (*vehementia*) ja siksi ne etsivät metsistä tiikeriä kumppanikseen.¹⁴⁶ Sama tarina koirien risteytymisestä tiikerien kanssa esiintyy jo Aristoteleen teoksessa *Ton peri ta zoia historion* ja myöhemmin Pliniuksella. Pliniuksen kertoman mukaan Intiassa narttukoirat sidotaan metsissä puihin, jotta tiikerit siittäisivät ne ja näin saataisiin hurjia koiria.¹⁴⁷

¹⁴⁰ Ov. *Met.* 7,549: *mira loquar: non illa canes avidaeque volucres, non cani tetigere lupi; dilapsa liquescunt adflatuque nocent et agunt contagia late.*

¹⁴¹ Mart. 9,29,12: *sit tibi terra levis mollique tegaris harena, ne tua non possint eruere ossa canes.* Polkunen 2000, 280.

¹⁴² Catull. 108,6. Cominius oli mahdollisesti asianajaja, jolla on ollut Catulluksen kanssa erimielisyyksiä tuntemattomaksi jääneestä syystä. Thomson 2003, 544.

¹⁴³ Sil. 13,474

¹⁴⁴ Castrén – Pietilä-Castrén 2000, 226. Nykyään alue kuuluu Iranille ja Pakistanille.

¹⁴⁵ Cic. *Tusc.* 1,109. Hyrkanialaisten, ja muidenkin kansojen tapa järjestää hautajaisriittejä on harhaluuloa, sillä sielu ei jää ihmisen kuoltua ruumiiseen ja täten ruumiin kohtalolla ei ole merkitystä.

¹⁴⁶ Gratt. 161–162.

¹⁴⁷ Arist. *Hist. an.* 7,607. Plin. *HN.* 8,61,148.

Kirjallisuudessa on viittauksia koirien tapaan kerjätä ihmisiltä ruoantähteitä. Martialis rinnastaa koirat orjan (*analecta*) kanssa, jonka tehtävä oli korjata pois pitojen ruuan tähteet. Orjan ja koirien avulla Martialis kuvaa miestä, joka on niin ahne, että vie pöydästä jopa tavallisesti koirille kuuluvan osuuden.¹⁴⁸ Päivälliskutsujen kalastelijat ovat Martialiksen runoissa usein toistuva teema.¹⁴⁹ Eräässä aihetta käsittelevässä runossa koira toimii vertauskuvana opportunistiselle Dentolle, joka yhtäkkiä on alkanut kieltäytyä kutsuista. Martialis toteaa: ”*captus es unctiore mensa et maior rapuit canem culina*”, ”sinut on napannut vauraampi ruokapöytä ja suurempi keittiö on korjannut pois koiran”.¹⁵⁰

Koiran ahneus tulee esiin muutamissa Phaederuksen faabeileissa. Ensimmäisessä tarinassa koira ui joen yli lihanpala suussaan ja nähdessään joesta peilikuvansa se yritti napata sen heijastukseltaan. Seurauksena lihapala tippui veteen ja ahneus kostautui.¹⁵¹ Toisessa faabelissa koira kuolee nälkään vartioidessaan aarretta, jonka oli sattumalta löytänyt luiden etsinnän ohessa. Paikalle sattunut korppikotka totesi kuoleman olevan rangaistus koiran rikkauden himosta, onhan koira syntynyt kadunkulmassa ja kasvanut saastassa.¹⁵²

Koiran osa saattoi olla elämä kadulla. Kyynikot saivat nimensä kreikan koira tarkoittavasta sanasta askeettisen elämäntapansa vuoksi. Martialis kuvaa erästä kyynikoksi kuviteltavaa miestä, joka ei hänen mukaansa kuitenkaan ole kyynikko, vaan koira. Vastaantulijat antoivat kadulla miehelle ruokaa haukkumisesta.¹⁵³

Erityisen alas koira on vajonnut Martialiksen runossa, jossa tämä käsittelee herkkuruokien sopimattomuutta vatsalle. Boletus-sienet ja Lucrinus-järven osterit menevät hukkaan, niistä huolehtii Martialisen sanoin ”onneton sieni tuomittuna kepin nokassa, tai joku koira tai saviruukku tienpientareella”. Roomalaiset käyttivät sieniä moniin tarkoituksiin, käymälöissä ne toimittivat vessapaperin virkaa. Saviruukulla Martialis viittaa ruukkuihin, joihin kerättiin maanteillä ohikulkijoiden virtsaa.¹⁵⁴ Koira on siis ruoan loppusijoituspaikka siinä missä käymälä tai potta, mikä luo siitä kuvan ihmisten tähteiden liepeillä kärkevästä, vähään tyytyvästä eläimestä.

¹⁴⁸ Mart.7,20; Polkunen 2000, 150.

¹⁴⁹ Esimerkiksi Mart. 2,11; 2,27; 5,47; 9,14; 11,77; 12,9.

¹⁵⁰ Mart. 5,44.

¹⁵¹ Tarina löytyy myös Aisopokselta. Phaed. 1,4.

¹⁵² Phaed. 1,27: *trivio conceptus, educatus stercore*.

¹⁵³ Mart. 4,53,8: *cui dat latratos obvia turba cibos*.

¹⁵⁴ Mart. 12,48: *infelix damnatae spongea virgae, vel quicumque canis iunctaque testa viae*. Polkunen 2000, 145.

Martialiksen perusteella voi tulkita, että aivan erityisen huono-osainen oli ihminen, jolla ei ollut seuralaisena edes niin vaatimatonta seuralaista kuin koira: kerjäläis-Nestorin kurjuus tiivistyy koiran ja kupin puutteeseen (*canis atque calix*).¹⁵⁵

Koira yhdistyy toisinaan huonoon onneen. Ovidiuksen *Ars amatoriassa* Ovidius neuvoa heittämään huonosti arpakuutiota, niin sanottuja koiranheittoja, mikäli haluaa olla naisen mieleen.¹⁵⁶

4. Koirat ihmisen apureina ja seurana

Paimentaminen, vartiointi, metsästäminen, sodankäynti ja seuranpito ovat koiran alkuperäisiä tehtäviä. Nykyaikana tehtävälista on kasvanut: koirat etsivät huumeita, pommeja, ruumiita, hometta ja kadonneita ihmisiä. Koirat haistavat diabeetikon matalan verensokerin ja auttavat näkövammaista selviämään arkipäivän elämässä. Koiran vanhatkaan käyttötarkoitukset eivät ole täysin maailman muuttuessa kadonneet. Vertailun vuoksi mainittakoon hevonen, jonka työ vetojuhtana ja ratsuna on jäänyt teknisen kehityksen myötä marginaaliin.

Roomalaiset koirat ovat yksi linkki kauan sitten alkaneessa kehityksessä. Koska Rooman valtakunta kattoi laajimmillaan koko Välimeren alueen ja osia Britanniasta, roomalaisten kokemuspiiriin ilmaantui koiria laajalta maantieteelliseltä alueelta. Näin ollen he pystyivät adaptoimaan käyttöönsä eri kansakuntien kehittämiä koirarotuja. Samat koirarodut saattavat esiintyä eri tarkoituksissa. On todennäköistä, että jotkin rodut olivat käytössä useissa tehtävissä, sillä esimerkiksi molossilaiseen koiraan liitetään samoja ominaisuuksia niin metsästys- kuin vartiointikontekstissa. Koiria oli puhtaasti lemmikkeinä, mutta usein roolit työeläimenä ja seuranpitäjänä limittyivät.

4.1. *De mutis custodibus* – lampaiden paimentajat ja maatilojen vartijat

Käsiteltyään omasta mielestään riittävästi kylvötöihin tarvittavia eläimiä ja muuta karjaa, joista ihmisen on maatilalla huolehdittava, Columella siirtyy kertomaan ”mykistä vartijoista” eli

¹⁵⁵ Mart. 11,32.

¹⁵⁶ Ov. *Ars.* 2.205: *seu iacies talos, victam ne poena sequatur, damnosi facito stent tibi saepe canes.*

koirista. Väitteen koiran mykkyydestä Columella kuitenkin välittömästi kumoo, sillä juuri koira ilmaisee haukunnallaan villieläimen tai pedon kirkkaimmalla ja kovimmalla huudolla.¹⁵⁷

Paimentaminen ja vartioiminen ovat metsästyksen ohella vanhimpia koiran tehtäviä ihmisen kumppanina. Onpa koira päässyt kreikkalais-roomalaisessa mytologiassakin Manalan vartijan rooliin. Vartiointi- ja paimennustaidot perustuvat koiran kykyyn leimautua ihmisiin ja kotieläimiin sekä saalistuskäyttäytymiseen. Koska Rooma oli maatalousvaltainen yhteiskunta, koirille oli käyttöä. Erityisesti opetusrunoudesta löytyy mainintoja paimen- ja vahtikoirista. Tätä kirjallisuudenlajia edustavat muun muassa M. Porcius Cato, Columella sekä M. Terentius Varro. Opetusrunoudessa yleisimpiä aiheita olivat tähtitiede, filosofia, maantiede ja metsästys. Näissä runoelmissa yhdistyivät yksityiskohtainen tekninen tieto ja mytologiset jaksot.¹⁵⁸

On huomioitava, että roomalaisten maanviljelijöiden kirjoitus- ja lukutaidon taso oli matala, jolloin varsinainen tiedonkulku tapahtui suullisesti. Tästä syystä maatalouskirjallisuuden on tulkittu edustavan enemmän kirjoittajien ihanteita taloudellisesta maatalanpidosta kuin olevan esitystä aikalaiskäytännöistä.¹⁵⁹ Kirjoittajien ihanteilla tarkoitetaan pääasiassa taloudellista maatalanpitoa, jota erityisesti Cato edustaa teoksessaan *De agri cultura* (suom. *Herrasmiesmaanviljelijän käsikirja*). Caton innoittajana lienee ollut kreikkalaisen, niin ikään säästeliäisyydestään tunnetun, Hesiodoksen *Erga kai hemerai* (*Työt ja päivät*).¹⁶⁰

Paimenkoiran kuvauksissa korostuu sen tehtävä vartijana. Sekä Varro, että Columella pitävät koira maatalan turvallisuuden ehdottomana edellytyksenä. Tila ja sen eläimet tarvitsevat suojelua paitsi pedoilta myös ihmisten hyökkäyksiltä ja juonitteluilta.¹⁶¹ Varron ja Columellan lisäksi Vergilius huomioi koiranpidon hyödyllisyyden: kun vahtina on spartalainen tai molossilainen koiria, ei tarvitse pelätä petoja, yöllisiä karjavarkaita tai hiippailevia hiberialaisia.¹⁶² Horatius mainitsee molossilaisen ja spartalaisen koiran. Spartalaista hän kuvaa väriltään kellanruskeaksi ja paimenten väkeväksi ystäväksi.¹⁶³ Koiran erinomaisuus vartijana

¹⁵⁷ Colum. *Rust.* 7,12,1: *de mutis custodibus loquar; quamquam canis falso dicitur mutus custos. Nam quis hominum clarius aut tanta vociferatione bestiam vel furem praedicat, quam iste latratu?*

¹⁵⁸ Kivistö 2007, 212.

¹⁵⁹ Thibodeau 2018, 464.

¹⁶⁰ Castrén 2006, 18.

¹⁶¹ Varro, *Rust.* 1,19,3; Colum. *Rust.* 7,12,1; Colum. *Rust.* 7,12,2.

¹⁶² Verg. *G.* 3,404–409

¹⁶³ Hor. *Epod.* 6,5–6: *Molossus aut fulvus Lacon, amica vis pastoribus.*

tulee esiin Pliniuksella, joka toteaa koirien tuntevan isäntänsä ja myös huomaavan vieraan ihmisen yllättävän saapumisen.¹⁶⁴

Paimen- ja vahtikoirissa oli variaatiota luonteen ja ulkonäön suhteen. Columella erottaa kaksi ryhmää: ne, jotka ajavat lampaita (*canis pastoralis*) ja ne, joiden päätehtävä on vartioida tilaa (*canis villaticus*).¹⁶⁵ Ero on tärkeä huomioida sillä, näihin kahteen tehtävään vaaditaan koiralta erilaisia luonteenpiirteitä ja ulkoisia ominaisuuksia. Varro tekee eron vain metsästyskoirien ja paimenkoirien välillä, mutta kertoo käsittelevänsä koiria yhdeksässä tieteen jaottelemassa osassa. Varro tarkastelee koiria eri näkökulmista, esimerkiksi sopivan koiran ulkonäköä, rotua, pennun valintaa ja koiran ruokkimista.¹⁶⁶

Columellan mukaan vahtikoiran (*canis villaticus*) toivottavia ominaisuuksia ovat sekä suunnaton ääni että koko, sillä jo vaikuttava olemus voi riittää tunkeilijoiden karkottamiseen. Koiran ei tarvitse olla nopea ja kevyt rakenteeltaan, sillä sen ei tule poistua kauaksi vartiopaikaltaan. Musta väri tekee koirasta päiväsaikaan pelottavan, yöllä se sulautuu varjoihin ja voi täten yllättää tunkeilijan.¹⁶⁷ Kaiken kaikkiaan tärkeintä on välttää vihollisen hyökkääminen, mutta jos näin tapahtuu, koiran on kyettävä päättäväisesti puolustamaan itseään.¹⁶⁸

Columellan tavoin myös Varro toivoo koirien olevan kookkaita ja haukkuvan syvällä äänellä.¹⁶⁹ Yhtäläinen näkemys on myös värin suhteen, jonka tulisi olla paimenkoiralla (Columellan *canis pastoralis*) valkoinen, jotta koira erottuisi pedoista.¹⁷⁰ Koira valittaessa on huolehdittava, että se on hyvästä suvusta. Varro kertoo, kuinka eri rodut saavat nimensä sen mukaan, mistä alueelta ne tulevat. Niinpä hän erottelee spartalaiset koirat (*Lacones*), epiroslaiset (*Epirotici*) ja

¹⁶⁴ Plin. *HN*. 8,63,146: *solī dominum novere, et ignotum quoque si repente veniat intellegunt.*

¹⁶⁵ Colum. *Rust.* 7,12,2.

¹⁶⁶ Varro, *Rust.* 2,9,2: *dicam de eo ad formam artis expositam in novem partes.*

¹⁶⁷ Colum. *Rust.* 7,12,3: *Villae custos eligendus est amplissimi corporis, vasti latratus canorique, ut prius auditu maleficum, deinde etiam conspectu terreat, et tamen nonnunquam ne visus quidem horribili fremitu suo fuget insidiantem.* Colum. *Rust.* 7,12,4: *terribilior niger conspicitur: sive noctu, ne conspicitur quidem propter umbrae similitudinem, quamobrem tectus tenebris canis tutiorem accessum habet ad insidiantem.*

¹⁶⁸ Colum. *Rust.* 7,12,7: *Primum est enim non adtentari, secundum est lacessitum fortiter et perseveranter vindicari.*

¹⁶⁹ Varro, *Rust.* 2,9,3-4.

¹⁷⁰ Varro, *Rust.* 2,9,4. Colum. *Rust.* 7,12,3. Varron luonnehdinnan parhaasta mahdollisesta lammaskoirasta on tulkittu vastaavan nykyistä pyreneittenkoiraa. Fiennes & Fiennes 1968, 9.

sallentinilaiset (*Sallentini*) koirat.¹⁷¹ Epeiroslaisilla koirilla Varro tarkoittanee molossikoiria, sillä molossit olivat epeiroslainen kansanheimo.¹⁷²

Columellan mukaan vahtikoira ei saisi olla luonteeltaan liian pehmeä (*mitis*), sillä tällainen koira mielistelee myös vieraita. Liian julma (*trux*) tai raaka (*crudelis*) koira puolestaan käy kotiväen kimppuun.¹⁷³ Toivottavana piirteenä vahtikoiralle näyttäytyy terävyys, jota olisi peräti hyvä edistää. Terävyydestä kirjailijat käyttävät adjektiivia *acer*. Sillä on useita kuvainnollisia merkityksiä kontekstin mukaan. Luonteenlaadusta käytettäessä adjektiivin sävy vaihtelee myönteisestä (tarmokas, innokas, reipas) kielteiseen (ankara, vihainen, kiivas).¹⁷⁴ Cato ehdottaa koirien pitämistä kiinni päivällä, jotta ne olisivat yöllä tarkkaavaisempia ja terävämpiä.¹⁷⁵ Varron mukaan jotkut jättävät koirat kastroimatta, jotta ne eivät menettäisi terävyyttään. Toisessa maininnassa hän toteaa kahden koiran, uroksen ja naaraan, olevan riittäviä maatilalle, koska tällöin ne myös tekevät toisistaan terävämpiä.¹⁷⁶ Jotkin koirat ovat luonnostaan teräviä, kuten aiemmin luvussa esiintyneet Vergiliuksen mainitsemat molossilaiset koirat.¹⁷⁷

Toisaalta Columella myös toteaa, ettei luonto yksin muovaa koira: kotona koulutettavia pentuja voi muovata toivottujen ominaisuuksien mukaisiksi.¹⁷⁸ Myös Varro ottaa kantaa koirien koulutettavuuteen ja toteaa koiran muodostavan uusia tapoja, esimerkiksi seuraavan lampaita, erittäin helposti.¹⁷⁹

Columellan voi tulkita suhtautuvan vahtikoriin myös hieman humoristisesti. Hän nimittäin viittaa tarinaan Junon hanhista ja sen perusteella toteaa hanhen olevan maanviljelijälle oikein käytännöllinen: se ei vaadi paljoa hoitoa ja vartioikin valppaammin kuin koira.¹⁸⁰

¹⁷¹ Varro, *Rust.* 2,9,5. Epeiros oli maakunta Pohjois-Kreikassa Tessalian ja Joonian meren välissä. Streng, *s.v.* 'Epirus' (245) Sallentinus sijaitsi niemimaalla Italian kaakkoisosassa lähellä Tarentumia. Streng *s.v.* 'Sallentinus' (676). Tunnetaan nykyään nimellä Salento.

¹⁷² Castrén – Pietilä-Castrén 2006, 348.

¹⁷³ Colum. *Rust.* 7,12,5; 12,7

¹⁷⁴ Streng, *s.v.* 'acer' (9–10).

¹⁷⁵ Cato. *Arg.* 124: *canes interdium clausos esse oportet, ut noctu acriores et vigilantiores sint.*

¹⁷⁶ Varro, *Rust.* 2,9,14–16: *quidam eos castrant --- quidam non faciunt, quod eos credunt minus acres fieri; altero item alter fit acrior.*

¹⁷⁷ Verg. *G.* 3,405: *acremque Molossum.*

¹⁷⁸ Colum. *Rust.* 7,12,6.

¹⁷⁹ Varro, *Rust.* 2,9,6.

¹⁸⁰ Colum. *Rust.* 8,13,2. Tarina Junon hanhista esiintyy myös Liviuksella ja Cicerolla. Liv. 5,47,3; Cic. *Rosc. Am.* 56. Myös Ovidius mainitsee hanhet koiria tarkkaavaisempina vartioina. Ov. *Met.* 11,599.

Paimenkoirista (*pastoralis*) Columella kirjoittaa vahtikoiria lyhyemmin. Niillä toivottavaa on jo aiemmin mainittu valkoinen väri. Valkoisen turkin hyöty on, että tällöin koira on erilainen kuin pedot ja näin ollen paimen ei aamun tai illan hämärässä surmaa koira pedon sijaan.¹⁸¹ Karjaa hoitavan koiran ei tarvitse olla niin langanlaiha ja ketterä kuin niiden, jotka jahtaavat peuroja, hirviä ja nopeajalkaisia eläimiä, eikä myöskään yhtä lihava ja raskarakenteinen kuin niiden, jotka vartioivat tilaa ja kanalaa. Näiltä koirilta odotetaan kuitenkin päättäväisyyttä, sillä niiden on pystyttävä karkottamaan väijyviä susia sekä ajamaan niitä takaa.¹⁸²

Maatilan koirien kuvauksissa korostuu koiran verrattomuus maatilanomistajan apurina. Koira on tarkkaavainen juuri silloin, kun ihminen on haavoittuvaisimmillaan eli yöllä. Hyvän vartijan on oltava vakuuttava kooltaan ja pystyttävä pitämään puolensa kamppailussa petojen tai rosvojen kanssa. Koiran koulutus ei ole turhan vaikeaa, sillä se oppii helposti seuraamaan lampaita. Hurjatkin koirat ovat siinä mielessä kesyjä, että ne saalistavat vain toivottuja kohteita. Varro huomauttaa, että koirien ruokinnasta huolehdittava tarkoin, mutta edes nälkäiset koirat eivät syö toisiaan tai toteuta Aktaionin myyttiä ja iske hampaitaan isäntäänsä.¹⁸³ Erityisesti Columellan *De re rusticassa* yksityiskohtainen kuvaus vahtikoiralle sopivista ja ei-sopivista luonteenpiirteistä viittaa siihen, että vahtikoirat olivat jo jalostuneet pitkälle teoksen kirjoittamisen aikoihin 60–65 jKr.

4.2. Metsästyskoirat

sed cur exiguis tantos in partibus orbes
lustramus? prima illa canum, non ulla per artes
cura prior, sive indomitos vehementior hostes
nudo Marte premas seu bellum ex arte ministres.¹⁸⁴

Miksi näin laajalti viivymme niin pienissä yksityiskohdissa [aseissa ja ansoissa], kun koirat ovat metsästämisen kannalta kaikkein oleellisimpia; painostatpa sitten kesyttämätöntä vihollista paljaalla voimalla tai johdat sotaa taidon avulla.

Roomalaisten metsästyskäytännöt olivat monin osin samanlaisia kuin kreikkalaisilla. Roomalaiset saivat kuitenkin aikaan joitain muutoksia ja kehittivät parempia varusteita,

¹⁸¹ Colum. *Rust.* 3–4: *Pastor album probat, quoniam est ferae dissimilis, magnoque opus interdum discrimine est in propulsandis lupis sub obscuro mane vel etiam crepusculo, ne pro bestia canem feriat.*

¹⁸² Colum. *Rust.* 7,12,8–9.

¹⁸³ Varro, *Rust.* 2,9,8–10.

¹⁸⁴ Gratt. 150–153.

tehokkaampia vangitsemismetodeja ja jalostivat metsästyksen käytettyjä koiria sekä hevosia. Huomionarvoista on, että metsästäminen oli kreikkalaisajoista muuttunut kaiken kaikkiaan laajemmaksi ja organisoidummaksi, sillä eksoottisia eläimiä haluttiin huvituksiin cirukselle ja areenoille ja eläinten lihaa kasvavissa määrin markkinoille.¹⁸⁵

Neoliittinen vallankumous eli maanviljelytaidon omaksuminen noin 10 000 vuotta sitten mullisti ihmisyhteisöjen ravinnonhankinnan ja asetti ihmiset paikoilleen tavalla, joka ei aiemmin olisi ollut mahdollinen. Rooman perustamisajankohtaan, 753 eKr., tultaessa ihminen oli jo jättänyt metsästäjä- ja keräilijäkulttuurin kauas taakseen ja elänyt pitkään paikalle asettautunutta elämää. Metsästämiselle oli vakiintunut ravinnonhankinnan ohella muita, viihteellisiä, funktioita. Onkin syytä pohtia, missä määrin metsästäminen Roomassa oli vielä pakon sanelema velvollisuus ja missä määrin yläluokan ajanviettoa. Vähävaraisempia roomalaisia ajoi metsälle välttämättömyys, joskaan heillä ei todennäköisimmin ollut mahdollisuutta tavoitella suurimpia saaliita välineiden puutteellisuuden vuoksi. Monet seikat puhuvat sen puolesta, että metsästäminen oli hyvin suosittua yläluokan keskuudessa. Metsästäminen funktiosta ajanvietteenä kertoo villieläinten kerääminen yksityisiin metsästyspuistoihin (*vivarium*, *leporium* 'jänistarha').¹⁸⁶ Augustuksen aikana, jolloin roomalaiset saivat nauttia valloitusotien tuomasta rauhasta ja vauraudesta, metsästyks oli yläluokan suosituin ajanviette.¹⁸⁷ Heille metsästämisellä oli viihdearvon lisäksi sosiaalinen ulottuvuus, ja harrastuksen avulla muodostettiin ystävyysuhteita saman mielisten ihmisten kanssa.¹⁸⁸

Suhtautuminen metsästämiseen ei ollut varauksettoman positiivista. Columella ei maanviljelysoppaassaan *De re rustica* käsittele ollenkaan metsästyskoiria, sillä ne hänen mukaansa vain houkuttelevat viljelijän pois työnsä äärestä.¹⁸⁹ Roomalaisten yläluokan rappiollisuutta paheksunut historioitsija Sallustius toteaa kirjoittavansa mieluummin Rooman kansan urotöistä kuin tuhlaavansa arvokasta vapaa-aikaansa metsästäminen ja maanviljelyn

¹⁸⁵ Mackinnon 2014, 208.

¹⁸⁶ Mackinnon 2014, 207. Näiden puistojen esikuvat ovat olleet vastaavat aidatut puistot Lähi-idän ja Kreikan kuningaskunnissa. On kuitenkin esitetty, etteivät roomalaiset metsästyspuistot olisi vain aiempien kopioita, vaan niillä olisi ollut myös tarkoitus taata yläluokan metsästysharrastus luonnonvaraisen saaliin huvitessa. Mackinnon 2014, 209.

¹⁸⁷ Anderson 1985, 87.

¹⁸⁸ Fox 1996, 146.

¹⁸⁹ Colum. *Rust.* 7,12,2: *Tertium venandi gratia comparatur; idque non solum nihil agricolam iuvat, sed et avocatur desidemque ab opere suo reddit. De villatico igitur et pastorali dicendum est: nam venaticus nihil pertinet ad nostram professionem.*

kaltaisiin orjamaisiin tehtäviin.¹⁹⁰ Columellan ja Sallustiuksen maailmankuvassa metsästäminen yhdistyy joutenoloon ja velvollisuuksien laiminlyömiseen. Käsitystä yläluokan huvista tukee myös Martialiksen runo, jossa kesken rauhallisen metsästysretken voi löytyä aikaa kirjan lukemiselle.¹⁹¹ Martialiksen sanavalinta, *otium*, kuvaa erityisesti vapaa-aikaa, jota esimerkiksi valtion viroissa olevat käyttivät kirjallisiin harrastuksiinsa. Metsän siimeksessä on aikaa lukemisen lisäksi kirjoittamiselle. Ruumiin rasitus, yksinolo ja metsästäminen vaatima hiljaisuus ovat Plinius nuoremman mukaan suuria yllykkeitä ajatuksille (*magna cogitationis incitamenta sunt*). Plinius suosittelee metsästysretken varusteeksi muistiinpanovälineitä: vuorilla kulkee Dianan lisäksi myös Minerva.¹⁹² Toisaalta vaivihkainen kannustaminen miehekkäiksi miellettyihin harrastuksiin, kuten metsästämiseen, sopi Augustuksen ajan poliittisiin pyrkimyksiin roomalaisten moraalisen selkärangan palauttamiseksi.¹⁹³ Ovidius ehdottaa sitä jopa nuorille miehille rakkaushuolien parantamiseksi.¹⁹⁴

Kirjallisen ja kuvallisen todistusaineiston ollessa rajallisia, arkeologinen tutkimus on täydentänyt tietojamme siitä, mitä eläimiä roomalaiset metsästivät, millä alueilla ja kuinka suuria määriä. Eniten metsästettiin ja syötiin jäniksiä, kaneja kauriita ja villisikoja, joiden metsästämistä arvostettiin eniten.¹⁹⁵ Villisikajahdin nauttima ihailu on mahdollisesti perustunut saaliseläimen hurjaan luonteeseen ja täten lajin vaarallisuuteen. M. Terentius Varro toteaa, etteivät kaikki kotieläimet tarvitse koiraa suojelijakseen, sillä sikojen joukosta karjut ja emakot ovat villisikojen kaltaisia ja pystyvät puolustamaan itseään. Samassa yhteydessä Varro mainitsee, että metsästyskoirien tiedetään kuolleen villisikojen hampaisiin.¹⁹⁶ Villisiat eivät olleet vaarallisia ainoastaan koirille: piirtokirjoitusten perusteella tunnetaan myös villisian haavoittama hevonen, jota parannettiin Tiburin kuumissa lähteissä.¹⁹⁷

Seneca toteaa vertauskuvallisessa esimerkissään, että asioiden arvoa on tarkasteltava niiden suhteessa omiin standardeihinsa. Koirassa arvostettava ominaisuus riippuu koiran tehtävästä. Koiran tärkein ominaisuus on vainu (*sagacitas*), jos sen halutaan etsivän saalista, nopeus

¹⁹⁰ Sall. *Cat.* 4,1; Anderson 1985, 88.

¹⁹¹ Mart. 12,1,1

¹⁹² Plin. *Epist.* 1,6.

¹⁹³ Anderson 1985, 88.

¹⁹⁴ Ov. *Rem. Am.* 199–200; Anderson 1985, 88.

¹⁹⁵ Mackinnon 2014 204–207; Anderson 1985, 93.; Villisika oli ruokalajina ylellinen. Myös jänistä arvostettiin ja Martialis sanoo sen olevan merkittävään nelijalkaisista saaliseläimistä. Mackinnon 2014, 208.

¹⁹⁶ Varro, *Rust.* 2,9,1: *In suillo pecore tamen sunt quae se vindicent, verres, maiales, scrofae. Prope enim haec apris, qui in silvis saepe dentibus canes occiderunt.*

¹⁹⁷ CIL XIV 3911.

(*cursus*), jos sen halutaan ajavan, ja rohkeus (*audacia*), mikäli koiran tulee ottaa saaliseläin kiinni ja kamppailla sen kanssa.¹⁹⁸ Roomalaisten kirjailijoiden kuvauksissa hyvästä metsästyskoirasta toistuvat edellä mainitut ominaisuudet ja lukuisat muut luonteeseen tai ulkomuotoon liittyvät piirteet.

Koiran verrattomuus metsästyskumppanina piilee sen koulutettavuudessa ja kyvyssä löytää saalis. Pliniuksen mukaan koirien taitavuus (*sollertia*) ja vainu (*sagacitas*) ovat niin omaa luokkaansa, että koiria jopa kannetaan mukana metsästysretkillä, jos ne ovat liian vanhoja ja väsyneitä liikkumaan itse. Plinius myös kuvailee elävästi, kuinka koirat ensin vainuavat saaliin ja sitten ilmaisevat sen olinpaikan äänettömästi hännällä ja kuonolla.¹⁹⁹ Nemesianukselta ja Grattiukselta löytyy samankaltaisia kuvauksia. Nemesianus kertoo kuinka toscanalaiset koirat tunnistavan jäljet ja osoittavat jänisten salaiset pesäpaikat.²⁰⁰ Grattius kirjoittaa, kuinka koiralla on oltava säännöt, jotta se ei innoituksissaan tee tyhjäksi jäljittämistä. Löydetty saalis tulee siksi ilmaista joko hännänheilutuksella tai kaivamalla jälkiä ja järsimällä maaperää tai kohottamalla kuono yläilmoihin.²⁰¹ Metsästyskoirassa arvostettiin sen taitoa hillitä itsensä ja viettinsä, etteivät arat metsän eläimet pakene metsästäjää. Tällaisille jäljittäville metsästyskoirille on täten täytynyt jalostuksen kautta kehittyä haukkumisen sijaan muita keinoja saaliin ilmaisemiseen.

Koska metsästäjien tarpeet vaihtelivat saaliseläimestä ja metsästystavasta riippuen, koirat olivat jo kauan ennen roomalaisaikoja eriytyneet omiksi roduikseen. Tästä erilaisten rotujen lukuisuudesta ja monimuotoisuudesta kertoo Grattiuksen toteamus siitä, kuinka koirilla on tuhat kotimaata ja jokaisen luonne on johdettavissa niiden alkuperästä.²⁰² Kuvauksia ja mainintoja erilaisista koiraroduista on säilynyt kirjallisuudessa, piirtokirjoituksissa ja taiteessa, arkeologian tuodessa oman lisäyksensä kokonaiskuvaan.

Avoimessa maastossa saalista ajavat vinttikoirat ovat maailman ensimmäisiä koirarotuja. Korkeakulttuurien alkukodissa Mesopotamiassa tällaisia gasellien metsästämisessä käytettyjä koiria on kuvattu seinäreleiefihin ja maalauksiin.²⁰³ Roomalaiset tunsivat tällaiset nopeat koirat

¹⁹⁸ Sen. *epist.* 76,9.

¹⁹⁹ Plin. *HN* 8,61,147.

²⁰⁰ Nem. *Cyn.* 235–236.

²⁰¹ Gratt. 230–239.

²⁰² Gratt. 154–155: *mille canum patriae ductique ab origine mores quoique sua.*

²⁰³ Pietiläinen 2013, 31.

gallialaisina koirina tai keltinkielisellä nimellä *vertragus*. Sana tarkoittaa mahdollisesti nopeaa juoksijaa.²⁰⁴ Martialis mainitsee *verraguksen* koirarunossaan, jossa toteaa tarmokkaan (*acer*) koiran metsästävän isännälleen eikä itselleen, ja tuovan jäniksen vahingoittumana hampaissaan.²⁰⁵ Ovidius mainitsee gallialaisen koiran kuvauksessaan jänisjahdistä, jossa saalis vain juuri ja juuri pakenee koiran pitkää kuonoa.²⁰⁶ Catullus mainitsee gallialaisen koiran vähemmän imartelevassa vertauskuvassa. Hän vertaa epämiellyttävää naista koiraan sanoin: ”Kuka hän on, kysyt? Hän on tuo, jonka näet törkeästi marssivan, yliampuvasti ja väkinäisesti nauravan gallialaisen koiran suulla.”²⁰⁷ Naisen ilme muistuttaa oletettavasti metsästyskoiran irvistelyä. Grattius mainitsee oletettavasti saman rodun, mutta käyttää siitä sanaa *vertraha*. Grattiuksen mukaan *vertraha* juoksee nopeammin kuin ajatus tai lentävä lintu.²⁰⁸ Gallialainen metsästyskoira tulee esille myös eräässä piirtokirjoituksessa, jossa koira kertoo, kuinka hänet koulutettiin ajamaan pelottomasti takaa karvaisia petoja, eli villisikoja.²⁰⁹

Metsästyksessä käytettiin muitakin koirarotuja. Nemesianus pitää tärkeänä, että koira on helposti ohjattavissa juoksemaan ja palaamaan. Hän ehdottaakin ottamaan joko spartalaisen tai molossilaisen koiran.²¹⁰ Myöhemmin tekstissä Nemesianus palaa aiheeseen ja luettelee lisää koiravaihtoehtoja. Britanniaasta toimitetaan roomalaisiin metsästysmaastoihin sopivia nopeita koiria, mutta pannonialaista ja hispainialaistakaan rotua ei tule ylenkatsoa.²¹¹ Libyassa jalostetaan teräviä (*acer*) pentuja ja toskanalaiset koirat ovat hyviä jäljittäjiä, vaikka ovatkin yltä päältä villaisia eikä niillä ole nopeiden koirien kaltaisia raajoja.²¹² Grattiuksen mukaan aitolialaiset koirat metelöivät villisikajahdissa ja saavat saaliin kiihdytettyä liikkeelle, vaikka eivät edes näkisi vielä sitä. Tämä ei silti tarkoita, että koko rotua pitäisi hylätä, sillä niillä on

²⁰⁴ Shackleton Bailey 1993, 315.

²⁰⁵ Mart. 14,200. Runo *Canis vertragus* kuuluu Martialiksen lahjarunoihin.

²⁰⁶ Ov. *Met.* 1,533

²⁰⁷ Catul. 42,7–9: *quae sit, quaeritis? illa, quam videtis turpe incedere, mimice ac moleste ridentem catuli ore Gallicani*. Catulluksen mainitsemaa naista ei ole identifioitu.

²⁰⁸ Gratt. 200–205. Grattiukselta tiedämme koiran ulkonäöstä sen, että se on pilkullinen. Pilkkujen laadusta on kahta näkemystä. Greenin editiossa ne ovat harhauttavia (*falsa*) Loeb:n editiossa keltaisia (*flava*). Yhtäläinen oletus on kuitenkin siitä, että koiran ulkomuoto auttaisi sitä maastoutumaan saaliilta. Duff – Duff 1934, 170; Green 2018, 30.

²⁰⁹ CIL VI 29896. Laajemmin kyseisestä piirtokirjoituksesta luvussa 5.

²¹⁰ Spartalaiset koirat mainitaan sekä metsästys että vartiointikontekstissa, ks. s. 28–29. Vergilius toteaa spartalaiset ja molossilaiset hyviksi vaihtoehdoksi ja lisää, että koirien avulla voi myös ajaa saaliseläimiä. Verg. *G.* 3,409–413.

²¹¹ Nem. *Cyn.* 106–108; Nem. *Cyn.* 224–228. Pannonia oli roomalainen provinssi nykyisen Unkarin ja Itävallan tienoilla. Castrén – Pietilä-Castrén 2007, 400.

²¹² Nem. *Cyn.* 229–236.

hyviä ominaisuuksia: ne ovat ihmeellisen nopeita, niillä on tarkka nenä, eivätkä ne taivu voitettuna minkään vaivan edessä.²¹³

4.4. Koirien jalostaminen ja hankkiminen

Lueteltuaan erilaisia metsästyskoiria Grattius siirtyy kuvaamaan, kuinka koiria kannattaa risteyttää niin, että valitaan kustakin rodusta parhaat ominaisuudet, jolloin myös huonot ominaisuudet karsiutuvat pois. Umbrialainen emo terävöittää sellaisen pennun älyä, jolla on gallialainen²¹⁴ isä. Gelonialaiset²¹⁵ koirat saavat rohkeutensa hyrkianialaiselta isältä.²¹⁶ Kalydonialaiset koirat, joilla on tapana haukkua turhaan, unohtavat huonon tavan, jos rotua parannetaan molossilaisella isällä. Grattius on sitä mieltä, että poikaset luontaisesti perivät vanhempiensa parhaat ominaisuudet.²¹⁷

Grattiuksen *Cynegeticassa* esiintyy aivan erityinen koira, metagonton, jollaista ei tavata muussa kirjallisuudessa. Grattius jättää koiran alkuperän hämärään todeten, että koiran isänmaaksi julistautuvat niin Sparta kuin Kreeta.²¹⁸ Metagonton edustaa Grattiuksella eräänlaista ihannekoiraa, joka toimii metsällä täydellisesti.²¹⁹ Ohjeina metagontonin jalostamiseksi Grattius kertoo, kuinka tulee risteyttää rohkeudessa testatut (*expertos animi*) koirat keskenään, sillä näiden koirien viehätys syntyy niiden luonteesta. Ulkomuotokaan ei ole sivuseikka, eikä se ei saisi olla ristiriidassa koiran arvokkuuden kanssa. Toivottavia ominaisuuksia ovat muun muassa korkea pää, pörröiset korvat, ja leveät sieraimet, joista tulee tulisia henkäyksiä.²²⁰

Grattius on kirjailijoista ainoa, joka käsittelee eri koirarotujen risteyttämistä keskenään (koirien risteyttämisestä villieläinten kanssa ks. s. 25). Kirjallisuudessa esiintyy kuitenkin viitteitä muusta jalostuksellisesta toiminnasta. Kirjailijoista Columella, Plinius ja Varro ohjeistavat lukijaa, kuinka pentueesta valitaan parhaat mahdolliset pennut.²²¹ Pliniuksen mukaan pentueen paras koira on se, joka viimeisenä oppii näkemään, tai jonka emo kantaa ensimmäisenä

²¹³ Gratt. 186–192.

²¹⁴ Duff ja Duff arvoivat, että Grattius ei tarkoita sanalla 'Gallis' gallialaista, vaan galatilaista, joka viittaa alueeseen Vähässä-Aasiassa. Duff – Duff 1934, 144; 394.

²¹⁵ Gelonialaiset ovat skyyttikansa. Green 2018, 29.

²¹⁶ Gratt. 194–195.

²¹⁷ Gratt. 196–199.

²¹⁸ Gratt. 211.

²¹⁹ Gratt. 223–252.

²²⁰ Gratt. 266–271: *sint celsi vultus, sint hirtae frontibus aures, os magnum et patulis agitados naribus ignes.*

²²¹ Colum. *Rust.* 7,12.11.

pesäänsä.²²² Columellan mukaan ensimmäiset pennut, jotka emo synnyttää, on otettava pois. Syy tähän on se, että ensikertalaisena (*tiruncula*) emo ei ruoki niitä oikein ja niiden kasvattaminen hidastaa emon kunnan kasvua. Uroskoirat lisääntyvät nuoren tavoin kymmenen vuotta, mutta sen jälkeen niillä ei tulisi astuttaa naaraita koska vanhojen koirien jälkikasvu on Columellan mukaan laiskaa.²²³

Columellan tavoin Nemesianus kehottaa välttämään ensimmäisten pentujen kasvattamista. Seuraavastakaan pentueesta ei pidä kasvattaa kaikkein nuorimpia koiria.²²⁴ Nemesianus ei suosittele ruokkimaan suurta joukkoa pentuja, sillä tällöin ne jäävät laihoiksi ja heikoiksi, ja emokin uupuu niitä ruokkiessa.²²⁵ Sama ajatus löytyy myös Varrolta, jonka mukaan suuresta pentueesta tulisi valita kasvatettavaksi vain osa. Mitä vähemmän pentuja on, sitä runsaammin ne saavat maitoja ja kehittyvät täten paremmin.²²⁶

Nemesianus, joka keskittyy teoksessaan metsästyskoiriin, haluaa luonnollisesti nopeita juoksijoita. Koiranpentujen ominaisuuksia voi päätellä niiden ruumiin painosta ja tunnistaa kevyesti juoksevan yksilön.²²⁷ Edellä lueteltujen ohjeiden lisäksi eräs tapa erottaa parhaat pennut, on rakentaa tulinen kehä, jonka sisään koirat asetetaan.²²⁸ Tästä kehästä emo pelastaa parhaimmat ensimmäisenä: ”Näin rakkaudellaan urheuteen älykäs emo erottaa joukosta oivallisimman jälkikasvunsa.”²²⁹

Kuvauksissa näkyy kirjailijoiden pyrkimys parhaaseen lopputulokseen, vaikka se tapahtuisi pentujen kustannuksella. Kehottaessaan valitsemaan suuresta pentueesta parhaat Varro käskää hylkäämään muut, *reliquos abicere*. *Abicio*-verbi merkitys on paitsi ’luopua’ myös ’heittää pois’, ’viskata maahan’.²³⁰ Mackinnon yhdistää Nemesianuksen, Varron ja Grattiuksen näkemykset moniin arkeologian löytämiin pentujen ja vielä kehittymättömien koirien luihin.²³¹ On mahdollista, että roomalaiset olisivat valikoineet koiranpentuja kirjallisuudessa kuvatulla

²²² Plin. *HN*. 8,62,151.

²²³ Colum. *Rust*. 7,12,11.

²²⁴ Nem. *Cyn*. 127–128: *Sed quamvis avidus, primos contemnere partus malueris; mox non omnes nutrire minores.*

²²⁵ Nem. *Cyn*. 129–132.

²²⁶ Varro, *Rust*. 2,9,12.

²²⁷ Nem. *Cyn*. 138–139: *Pondere nam catuli poteris perpendere vires corporisque leves gravibus praenosceret cursu.*

²²⁸ Gratt. *Cyn*. 140–142.

²²⁹ Nem. *Cyn*. 144–145: *sic conscia mater segregat egregiam subolem virtutis amore.*

²³⁰ Streng *s.v.* ‘*abicio*’ (3).

²³¹ Mackinnon 2014, 273.

tavalla. Mackinnon ei kuitenkaan avaa näiden löytöjen kontekstia. Oletettavasti Roomassa on elänyt myös villejä koiria, joiden pennut ovat olleet vailla ihmisen huolenpitoa ja jalostuspyrkimyksiä.

Grattiuksen *Cynegetican* rotukirjo on huomiota herättävä. Koirarotujen moninaisuutta Grattiuksella on käsitelty S. J. Green, joka näkee runossa allegorisia piirteitä. Ennennäkemätön globaali näkökulma tarjoaa lukijalle Greenin mukaan mahdollisuuden seurata Augustuksen viimeisimpien valloitusretkien jalanjalkia ja hienovaraisesti vihjaa siihen, että laajamittainen koirien hankinta ja metsästämisen kaltainen vapaa-ajan vietto ylipäätään olivat riippuvaisia *pax Romanasta*.²³² Greeniin tulkinta ohjaa pohtimaan Grattiuksen motiiveja uudessa valossa ja kysymään, kuinka suuren välineellisen roolin koirat ja koko metsästysaihe *Cynegeticassa* saa.²³³ Vaikka teosta ei tulkitsisi imperialismin allegoriana, on luontevaa ajatella, että Rooman valtakunnan laajeneminen on tuonut yhä uusia koirarotuja roomalaisten ulottuville.

Huolimatta siitä, onko Grattiuksella tai Pliniuksella ollut kirjoitustensa taustalla yhteiskunnallisia motiiveja, voidaan nähdä, että tietyt koirien arkkityypit esiintyvät kirjailijalta toiselle. Koirarotujen kirjo on suuri, mutta niiden luonnehdinnat ovat varsin johdonmukaiset. Maininnat näistä koiraroduista eivät esiinny vain asiaproosassa ja opetusrunoudessa, vaan ne ovat esimerkkejä niin näytelmissä kuin runoissakin. Tästä on pääteltävissä, että esimerkiksi molossilaiset koirat tai vinttikoirat olivat tuttuja roomalaiselle yleisölle.

Silmiinpistävää on, että vain muutamat koirarodut ovat niin sanotusti kotoperäisiä, eli Italian niemimaalta. Kirjallisuudessa on mainintoja parhaiden yksilöiden valinnasta ja rodunjalostuksesta. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että roomalaiset eivät kokeneet merkittävää tarvetta kehittää omia rotuja, ellei sellaiseksi lasketa Grattiuksen mainitsemaa mystistä metagontonia. Roomalaiset pitivät ennen kaikkea yllä muiden kansojen kehittämiä, usein muinaisia rotuja, joita olivat käyttöönsä ottaneet. Tämä on linjassa sen kanssa, kuinka roomalaiset ylipäätään olivat merkittäviä kirjallisuuden, kulttuurin ja tieteen säilyttäjiä ja jatkumon ylläpitäjiä.

²³² Green 2018, 164–165.

²³³ Allegoriset tulkinnat antiikin auktorien teoksista eivät ole harvinaisia. Esimerkiksi Valeriè Naas on esittänyt Pliniuksen *Naturalis Historiassa* esiintyvällä *mirabilialla* olevan yhteys Rooman imperialismiin. Ks. Naas. V. (2011) 'Imperialism, Mirabilia, and Knowledge: Some Paradoxes in the *Naturalis Historia*' s. 57–70.

Roomalaisten koirien hankkimisesta elää myös virhekäsityksiä. Pietiläinen toteaa teoksessaan *Koirien maailmanhistoria* seuraavaa: ”Julius Caesar (100–44 eKr.) totesi *Gallian sota*-teoksessaan avoimesti, että koirat muodostivat tärkeän syyn lähteä valloittamaan Brittein saaria.”²³⁴ Pietiläinen ei ole merkinnyt viitettä, joten jää epäselväksi, missä kohtaa *Gallian sota* Caesar olisi mahdollisesti kirjoittanut näin. *Thesaurus Linguae Latinae* ei hakusanan ’canis’ kohdalla ole mainittu yhtäkään locusta, jossa Caesar kirjoittaisi koirista. Akateeminen tutkimus ei mainitse Caesarin yhteyttä koiriin. Kyseessä saattaa olla väärinkäsitys, joka on lähtenyt elämään omaa elämäänsä. Kreikkalaisen historioitsijan Strabonin *Geografikassa* mainitaan, että Britannia tuottaa muiden hyödykkeiden lisäksi metsästyskoiria.²³⁵ Nemesianus mainitsee otaksuttavasti samat britannialaiset metsästyskoirat pari sataa vuotta myöhemmin *Cynegeticassa*.²³⁶ Nämä maininnat ovat mahdollisesti luoneet pohjan ajatukselle, että Caesar olisi tavoitellut Britanniasta koiria.

4.3. Koirat roomalaisten taisteluissa – oliko niitä?

Useiden kansakuntien tiedetään käyttäneen koiria sodankäynnissä. Anatoliassa asuneiden heettiläisten temppelissä on löytynyt kuvituksia koirasotureista. Kuvallista aineistoa on löytynyt myös 4000-luvun eKr. Egyptistä. Makedonialainen historioitsija Polyainos (eli 100-luvulla eKr.²³⁷) kirjoittaa, että Lyydian kuninkaalla Alyattes II:lla oli vuonna 605 eKr. kimmerialaisia vastaan taistelleessaan sotakoiria joukoissaan. Kreikkalainen Aelianuksen²³⁸ mukaan Xerxes ja persialaiset toivat Kreikkaa vallatessaan mukanaan suuria intialaisia koiria, jotka olivat koiran ja tiikerin risteymiä. Näiden koirien käyttö perustui siihen, että ne kävivät raivokkaasti päälle ja hajottivat vihollisen muodostelmat.²³⁹ Persilaisten koirien uskotaan olleen mastiffeja, jotka ovat todennäköisesti samaa alkuperää Intiasta tuotujen hyrkanialaisten koirien kanssa.²⁴⁰ Vihollisten shokeeraaminen vaati kohtalaisen määrän koiria, puhutaan muutamasta

²³⁴ Myös Pietiläisen väite roomalaisilla olleesta *procurator cynegii*- virkamiehestä, joka olisi toimittanut koira, on kyseenalainen. Pietiläinen 2013, 74. Läpi käymästäni aineistosta ja tutkimuskirjallisuudesta ei tällaista virkamiestä löydy.

²³⁵ Strabo 4,5,2.

²³⁶ Nemesianuksen mukaan Britannia lähettää Rooman metsästäysmaille sopivia nopeita koiria: *divisa Britannia mittit*

veloces nostrique orbis venatibus aptos. Nem. Cyn. 225–226.

²³⁷ The New Encyclopaedia Britannica, vol. 9. s.v. ‘Polyaenus’. Polyainos asui Roomassa ja kirjoitti Marcus Aureliukselle ja Lucius Verukselle omistetun teoksen *Strategemata*.

²³⁸ Claudius Aelianus (n. 170– n. 235) oli Praestenessa syntynyt sofist, joka aikanaan vaikutti reetorina Roomassa. Castrén – Pietilä-Castrén 2007, 9.

²³⁹ Kistler 2011, 4–5.

²⁴⁰ Fiennes – Fiennes 1968, 86.

sadasta. Niiden saatavuus ei ollut ongelma, sillä koirat saavat suuria pentueita ja tulevat sukukypsiksi nuorena, mutta ylläpito vaati resursseja.²⁴¹ On myös esitetty, että keltit käyttivät vinttikoiria sotiessaan persialaisia vastaan.²⁴² Aelianus kirjoittaa teoksessaan *Peri zoion idiotetos*, kuinka Marathonin taistelun jälkeen kreikkalaiset ja ateenalaiset palkitsivat Dareios I:n²⁴³ kukistamisesta erään koiran, joka oli taistellut sotilaan rinnalla.²⁴⁴

Kuten aiemmista alaluvuista käy ilmi, roomalaisilla oli paljon kokemusta koirien hyödyntämisestä metsästämisessä ja maatilan töissä. Tämä seikka johtaa pohtimaan sitä, käyttivätkö roomalaiset koiria myös sodankäynnissä. Roomalaisten historiatietämys oli kumuloitunut aikojen saatossa. Kreikkalaisten koirista kertomia tarinoita siirtyi roomalaiseen kirjallisuuteen (ks. s. 25). Plinius vanhempi vetoaa Columellan auktoriteettiin kirjoittaessaan rabieksista²⁴⁵, mikä osoittaa ainakin Pliniuksen tunteneen ja arvostaneen häntä edeltäneiden kirjailijoiden näkemyksiä. Tekstien välinen vuorovaikutus ei aina ole eksplisiittistä. Kuitenkin esimerkiksi näkemykset siitä, kuinka koirapennuista tulisi valita kasvatettavaksi vain osa, toistuvat hyvin saman kaltaisina. Tämä viittaa siihen, että kirjailijat olivat lukeneita ja tietoisia siitä, mitä aiheesta oli aiemmin kirjoitettu. Onko mahdollista, että roomalaiset olisivat omaksuneet sotakoirien käytön muilta kansakunnilta?

Roomalaiset kirjailijat ovat kirjoittaneet sotakoirista, mutta huomiota herättää se, ettei yksikään maininta suoraan tue sitä, että koiria olisi käytetty sodassa myös Rooman valtakunnassa. Muinaisten sotakoirien olemassaoloon ja olemukseen kohdistuu skeptismiä. Populaarihistorioitsija Kistler, joka on kirjoittanut niin antiikin kuin modernin ajan sotakoirista, kommentoi epäilyksiä lyhyesti. Hän mainitsee, että eräs tutkija on pitänyt suurta osaa sotakoiria käsittelevistä viitteistä väärinymmärrettyinä ja liioiteltuina. Kistler ei identifioi mainitsemaansa tutkijaa eikä myöskään itse lähde käsittelemään aihetta syvemmin.²⁴⁶ Sotakoiria koskeva akateeminen tutkimus on niukkaa. Kistler perustaa tietonsa pitkälti Karunanithyn teokseen *Dogs of War: Canine Use in Warfare from Ancient Egypt to the 19th Century* (2008). Karunanithyn lisäksi useimmin viitattu akateeminen tutkimus on Forsterin viisisivuinen artikkeli *Dogs in Ancient Warfare* (1941).

²⁴¹ Fiennes – Fiennes, 1968, 28–29.

²⁴² Kistler 2011, 4.

²⁴³ Dareios oli Persian kuningas vuosina 522–486 eKr.

²⁴⁴ Ael. NA. 7,38.

²⁴⁵ Plin. HN. 8, 63, 153. Ks. myös s. 45.

²⁴⁶ Kistler 2011, 4.

Latinakieliset sodankäyntiä koskevat maininnat löytyvät Plinius vanhemmalta, Valerius Flaccukselta sekä Frontinukselta. Plinius kertoo, että Colophonin ja Castabulum²⁴⁷ asukkailla oli koiria sotajoukoissaan. Nämä koirat taistelivat eturintamassa ja ne eivät koskaan kieltäytyneet taistelusta. Ne olivat kaikkein uskollisimpia sotajoukoista (*fidissima auxilia*) eivätkä koskaan pyytäneet maksua.²⁴⁸ Pliniuksen käyttämä monikollinen sana *auxilia* tarkoittaa sotilasterminä yleensä Rooman ulkomailta värväämiä erikoisjoukkoja.²⁴⁹

Frontinus kertoo koirista, jotka olivat mukana persialaisten sotaretkellä. Petkuttaakseen skyyttejä Dareios jätti leiristä poistuessaan koirat ja aasit jälkeensä. Kun vihollinen kuulin niiden haukkuvan ja mylvivän, he uskoivat Dareioksen jääneen paikalle. Tämä tarina ei kerro sitä, käytettiinkö koiria varsinaisessa taistelussa, mutta ainakin niillä oli armeijassa jokin rooli, ehkä vartijoina.²⁵⁰

Valerius Flaccuksen²⁵¹ *Argonautica*-eepoksessa käsitellään Dracaneaa ja kaspialaisia²⁵² koiria sodassa. Teoksen mahtipontiselle tyylin mukaisesti koirat kuvataan voimakkain sanankääntein. Yleisvaikutelma koirista on villi ja hurja ja niiden lauman (*turba*) kuvataan pyrkivän malttamattomasti eteenpäin liittyäkseen isäntien rinnalla taisteluun. Koirien ulkonäkökin on sotilaallinen: niillä on kauhistuttavat harjat, josta Flaccus käyttää sanaa *iuba* 'hevosen harja', 'kypärätöyhtö'.²⁵³

Vegetius kirjoittaa sotataito-oppaassaan *Epitoma rei militaris*, kuinka linnoituksen torneissa on öisin hyvä pitää ärhäkimpiä ja tarkkavainuisimpia koiria, jotka haistavat viholliset ja ilmaisevat ne haukunnalla.²⁵⁴ Kontekstin perusteella voidaan päätellä, että roomalaisten sotilaiden mukana saattoi kulkea vahti- ja vainukoira. Niiden mahdollinen osallistumine varsinaisiin taisteluihin jää kuitenkin epäselväksi.

²⁴⁷ Colophon ja Castabulum olivat alueita Vähässä-Aasiassa.

²⁴⁸ Plin. *HN*. 8,61,143

²⁴⁹ Castrén – Pietilä-Castrén 2007, 76.

²⁵⁰ Front. *Strat.* 1,5,25.

²⁵¹ Valerius Flaccuksen (1. vuosisata jKr.) kirjoitti teoksen *Argonautica*, samasta tarinasta, jota aiemmin oli käsitellyt Apollonius Rhodoslainen. Flaccuksen *Argonautica* on allegorinenkertomus Rooman kasvusta. Sen kieli oli saanut vaikutteita Vergiliukselta. Kivistö 2007, 208.

²⁵² Kaspilaiset koirat olivat todennäköisesti samoja kuin hyrkanaialaiset, molemmat olivat kotoisin samoilta seuduilta.

²⁵³ Val. Fl. 6,107.

²⁵⁴ Veg. *Mil.* 4,26

Grattiuksen *Cynegeticassa* on aineistoa, jonka voi tulkita viittaavaan sotakoiriin, vaikka runoelman aiheena onkin metsästäminen. Grattius esittelee seuraavan skenaarioon:

quid, freta si Morinum dubio refluentia ponto
veneris atque ipsos libeat penetrare Britannos?
o quanta est merces et quantum impendia supra!
si non ad speciem mentiturosque decores
es: haec una est catulis iactura Britannis.
at magnum cum venit opus promendaque virtus
et vocat extremo praeceps discrimine Mavors:
non tunc egregios tantum admirere Molossos;
comparat his versuta suas Athamania gentes
Azorusque Pheraeque et clandestinus Acarnan:
sicut Acarnanes subierunt proelia furto,
sic canis illa suos taciturna supervenit hostes.²⁵⁵

Mitä jos olisit saapunut Morinin salmiin, arvaamattoman meren huuhtelemiin
ja haluaisit tunkeutua itsensä britannialaisten maille?

Oi kuinka suuri on palkkiosi, kuinka suuresti se ylittää kustannukset!
jos et ole omistautunut ulkonäölle ja harhauttaville koristuksille:
tämä yksi on vahinko brittiläisissä pennuissa.

Mutta kun koittaa suuren uroteon hetki ja on osoitettava rohkeutta, ja
päistikkäinen Mars kutsuu äärimmäisessä vaarassa:
älä silloin arvosta niin paljon maineikkaita molossilaisia;
Näille vetää vertoja viekas Athamania omilla roduillaan,
samoin Azoros, Ferai ja salavihkainen Akarnania:
aivan kuin akarnanialaiset miehet salaa hiipivät taisteluihin,
niin myös koira yllättää ääneti viholliset.

Editioissa on kahta tulkintaa siitä, vertaako Grattius brittiläisiä vai molossilaisia koiria Athamanian ja muiden kansojen rotuihin. Greenin mukaan pronomini *his* viittaa britannialaisiin koiriin, Duff & Duff:n mukaan molossilaisiin. Duff & Duff:n tulkinta perustuu säkeissä 182–184 mainittuihin paikkoihin (Azoros, Ferai ja Akarnania), jotka ovat Epeiroksen naapurialueita, Athamania taas alue Epeiroksessa. Epeiros oli molossilaisten koirien kotiseutua.²⁵⁶

Uuden aluevaltauksen tekeminen on Grattiuksen tekstissä tulkittavissa niin abstraktina kuin konkreettisena. Kuten aiemmin mainitsin, Strabonin ja Nemesianuksen mukaan Britannia

²⁵⁵ Gratt. 174–185.

²⁵⁶ Green 2018, 31; Duff – Duff 1934, 196.

toimitettiin Roomaan koiria.²⁵⁷ Tästä syystä Green ei pidä uskottavana, että Grattius kehottaisi lähtemään Britanniaan koiria hakemaan, vaan kyse on enemmänkin allegoriasta. Augustus suunnitteli vuosina 34, 27 ja 26 eKr. Britannian valloittamista, mutta suunnitelmat eivät toteutuneet. Green tulkitsee Grattiuksen kutsuvan teoksessaan metsästäjää ylittämään Augustuksen suunnitelmat ja astumaan ”uudelle” maaperälle.²⁵⁸ Green huomauttaa Caesarin Britannian sotaretken alkaneen juuri Morinista, jonka Grattius mainitsee säkeessä 174.²⁵⁹ Grattius kirjoittaa eri puolilta maailmaa olevista koirista ja hevosista ainutlaatuisen laajasti. Greenin mukaan näiden maiden ja heimojen käsittelyssä on augustuslainen väritys. Hän arveleekin *Cynegetican* implisiittisesti ylistävän Rooman sotasaavutuksia.²⁶⁰

Invaasion viittaava verbi *penetrare* ’tunkeutua’ ja maininta sodanjumala Marsista yhdessä koirien kanssa on mahdollista tulkita tarkoittavan sitä, että koiria olisi käytetty taisteluissa. On kuitenkin huomattava, että Grattiuksen kielessä on runsaasti sotilaallisia ilmaisuja. Hän esimerkiksi vertaa metsästämistä sodan johtamiseen (*bellum ex arte ministres*)²⁶¹ ja kuvailee metsästäjän turvana olevaa koiraa sanalla *praesidium*, ’varusväki’, ’vartiosto’. Grattius myös tekee sujuvan siirtymän vertauskuvallisesta sodankäyntiin viittaavasta kerronnasta (säkeet 174–185) konkreettiseen metsästämiseen säkeestä 186 alkaen. Motiivi Grattiuksen lukuisille antropomorfisille ja sotilaallisille sanavalinnoille jää lukijan tulkinnan varaan.

Koirien osallistuminen sodankäyntiin ei ollut roomalaisille vieras aihe. Kirjallisuudessa maininnat sotakoirista kuitenkin vievät kaukaisiin aikoihin tai toisten kansojen pariin. Roomalaisten kirjailijoiden eri kansoista ja näiden tavoista kertovien tarinoiden todenmukaisuuteen on syytä suhtautua kriittisesti. Plinuksen, Flaccuksen ja Frontinuksen koirakertomuksia kertomuksia yhdistävä seikka on se, että koirat tuovat tarinaan konkreettisen esimerkin tai vertauskuvan. Plinuksella koirat ovat oikeastaan esimerkkinä uskollisuudesta, joka on hänen varsinainen aiheensa kyseisessä kohdassa (ks. luku 3). Frontinuksen tarinassa pääosassa eivät ole koirat, vaan Dareioksen oveluus. Flaccus, joka halusi kuvata sodan synkkyyttä ja kauhua, valjastaa koirat yhdeksi kauhistuttavaksi elementiksi. Koirat ovat lukijalle oletettavasti tuttuja, mikä auttaa luomaan niistä voimakkaita mielikuvia.

²⁵⁷ Strab 4,5,2; Nem. *Cyn.* 225–226.

²⁵⁸ Green 2018, 168.

²⁵⁹ Green 2018, 164.

²⁶⁰ Green 2018, 164.

²⁶¹ Gratt. 153.

Vegetiuksen maininta vartiokoirista linnoituksessa on lähimmäksi osuva viite siitä, että roomalaisilla olisi ollut koiria sodankäynnin apuna. Latinankielisessä kirjallisuudessa on runsaasti mainintoja koirista vahtitehtävissä, joten on aivan mahdollista, että niitä olisi ollut myös armeijalla. Koirat toimivat vahtitehtävissä kotitalouksien ja maatalojen lisäksi julkisissa rakennuksissa, mihin viittaa Senecan maininta basilikoissa vartioivista koirista.²⁶² Mikäli roomalaiset olisivat käyttäneet koiria taistelutilanteissa, olisi erikoista, ettei siitä ole jäänyt mitään todistusaineistoa. Huolimatta siitä, että roomalaisten sotakoirien olemassaolo on kyseenalaista, ne elävät populaarikulttuurissa kuten videopeleissä, ja koiraharrastajien historiakäsityksessä.

4.4. Koiraseuralaiset ja lemmikin statusarvo

Ihmiset ovat ajan saatossa paitsi hyötäneet eläimistä, myös viehättyneet niiden villoista ja kesyistä puolista. Roomalaisessa kirjallisuudessa korostuu koiran asema ihmisen apurina – vartijana ja metsästyskumppanina. Usein jo kirjallisuuden laji, kuten opetusrunous, ohjaa kirjailijaa tarkastelemaan eläimiä hyötynäkökulmasta. Roomalaiset vahti- ja metsästyskoirat toimivat työroolinsa lisäksi seuranpitäjinä, joihin ihmiset saattoivat olla hyvin kiintyneitä.²⁶³ Tämän lisäksi roomalaisilla oli myös eläimiä, joiden ensisijainen tehtävä oli olla lemmikki.

Jos vahti- ja metsästyskoirilta toivottiin näyttävyyttä, nopeutta ja terävää luonnetta, lemmikkikoirassa suosittiin pientä kokoa. Ensimmäiset merkit pienistä sylikoirista ajoittuvat Egeanmeren kulttuuripiiriin viidennelle vuosisadalle eKr. Mackinnon arvioi, että nimenomaan roomalaiset olisivat suuresti vastuussa tällaisen sylikoirarodun leviämisestä. Oletus perustuu ympäri Rooman valtakuntaa löytyneeseen ikonografiseen ja arkeologiseen todistusaineistoon.²⁶⁴

Lemmikkikoirina pidettiin pitkäkarvaisia ja silkkiturkkisia pieniä koiria, niin sanottuja maltankoiria. Nämä koirat olivat olleet suosittuja jo satoja vuosia Egyptissä ja Kreikassa.²⁶⁵ Nimestään huolimatta maltankoiria ei ole maltalaista alkuperää, vaan todennäköisimmin se polveutui useista erilaisista Etelä-Euroopassa kasvatetuista pystykorvatyyppisistä koirista.

²⁶² Sen. *Brev. Vit.* 10.12: *Non est quod me solos putes dicere, quos a basilica immissi demum canes eiciunt.* Basilika toimi oikeus- ja kokousrakennuksena, jonne tuotiin yöksi vahtikoiria. Torkki 2018, 47.

²⁶³ Esimerkiksi Columellan näkemys koirista ihmisen kumppanina, ks. s. 20–21.

²⁶⁴ Mackinnon 2014, 272.

²⁶⁵ Jennison 1937, 127.

Mackinnon arvelee näiden koirien muistuttaneen nykyisiä pomerianeja. Nimensä koirarotu on saattanut saada siitä, että rotu olisi levinnyt Maltaan muinaisen kauppapaikan kautta Välimeren piiriin.²⁶⁶

Roomassa maltankoiria oli erityisesti keisariajalla, esimerkiksi keisari Claudiuksen valkoinen lemmikkikoira, jonka Seneca mainitsee *Apocolocyntosiksessa*, on mahdollisesti ollut tällainen.²⁶⁷ Koira mainitaan kohtauksessa, jossa Claudiuksen palvelija Narcissus saapuu Manalan jumalan ovelle, jota vartioi Kerberos, satapäinen peto. Narcissus pelästyy koiraa, sillä hän on tottunut toisenlaisiin lemmikkeihin: *subalbam canem in deliciis habere adsueverat*.²⁶⁸ *Deliciae* 'ihastus, mielihyvä, lemmikki, suosikki' on lemmikinomistamisen ydintermejä. Sanaa *deliciae* käytettiin kaikesta, mikä toi iloa.²⁶⁹ Eläimestä saatava mielihyvä oli Bodsonin mukaan roomalaisten ensisijainen motiivi lemmikinpitoon.²⁷⁰ Termi tulee esiin myös Martialiksen runossa *Catella Gallicana*, jossa hän kirjoittaa pienestä koirasta seuraavaa:

Delicias parvae si vis audire catellae, narranti brevis est pagina tota mihi.²⁷¹

Jos haluat kuulla pienen koiran suloisista kujeista,
kokonainen sivu on liian lyhyt minulle kertoakseni.

Runosta välittyy koiran leikkisyys ja sen tuoma ilo. *Catella Gallicana* kuuluu Martialiksen lahjarunoihin, jotka olivat lahjojen kylkeen liitettyjä lyhyitä mottoja. Mainittu gallialainen koira on oletettavasti Issa, josta Martialis kirjoitti myös runon. Issa on Martialiksen sanoin ”pieni koira, Publiuksen lemmikki”.²⁷² Koirien antamisesta lahjaksi on muitakin mainintoja, Martialiksella on toinen koira-aiheinen lahjaruno, *Canis vertragus*.²⁷³ Tällaisilla lahjoilla runoilija saattoi tavoitella itselleen varakasta suosijaa (ks. s. 19). Koira saattoi olla jopa osana lahjontaa, ainakin Sallustiuksen mukaan. Sallustius kirjoittaa, että rappeutunut ylimys Catilina tavoitteli nuoria miehiä puolelleen välittämällä heille koiria, hevosia ja prostituoituja, mikä kenellekin oli mieluisinta.²⁷⁴

²⁶⁶ Mackinnon 2014, 272–273; Lazenby 1949, 246.

²⁶⁷ Jennison 1937, 127.

²⁶⁸ Sen. *Apocol.* 13,3. Heseltine huomauttaa, että mainittu ”likaisenvalkoisella” koira on tulkittu tarkoittavan Claudiusta itseään. Heseltine 1913, 475. Huomioiden teoksen satiirisen luonteen, tämä on mahdollista.

²⁶⁹ Bradley 1998, 537.

²⁷⁰ Bodson 2000, 36.

²⁷¹ Mart. 14,198.

²⁷² Mart. 1,109: *Issa est deliciae catella Publi*. Ks. s. 19.

²⁷³ Mart. 14,200: *Non sibi sed domino venatur vertragus acer, illaesum leporem qui tibi dente feret. Vertragus* oli yksi metsästyskoiratyyppi, ks. s. 33.

²⁷⁴ Sall. *Cat.* 14,5–6.

Lemmikki toi mielihyvän lisäksi sosiaalista statusta, kun suhtautuminen eläimiin muuttui ajan myötä. Roomalaisten yksityisomistuksessa olevat metsästyspuistot ja kala-altaat olivat alun perin eläintuotantoa ja niiden kasvatustoiminta tähtäsi eläinten myymiseen.²⁷⁵ Asenteet eläimiä kohtaan muuttuivat tasavallan loppuaikojen vauraassa yhteiskunnassa, kun aineellisen hyödyn saamisen sijaan roomalaisia alkoi kiinnostaa eläinten kasvattaminen ja tarkkaileminen. Varakkaat pitivät huvin vuoksi suuria kokoelmia erilaisia lintuja ja kaloja. Koirien lisäksi suosittuja lemmikinomaisia eläimiä olivat apinat ja vaarattomat käärmeet.²⁷⁶

Bradley arvelee, että mainittu muutos roomalaisten eläinsuhteessa tapahtui keskitasavallan aikaan, jolloin Rooman menestyksellinen laajeneminen vaurastutti valtakuntaa. Aiempi utilitaristinen suhtautuminen eläimiin sai tehdä tilaa sille, että eläimistä muodostui nautinnon lähde. Vaurastumisen ja Rooman laajenemisen myötä eliitin yhteys maaseutuun mureni, mikä on Bradleyn mukaan yksi eläinsuhteen muutokseen vaikuttaneista tekijöistä. Muina tekijöinä hän pitää spektaakkeleiden, kuten triumfien ja metsästysnäytösten merkittävää asemaa, hellenististä taidetta sekä kirjallisuuden kuvauksia eläimistä lemmikkeinä.²⁷⁷

Taistelukentillä kauhistuttaneet eläimet muuttuivat viihteeksi roomalaisilla amfiteattereilla. Eläinnäytökset tarjosivat huvia kansalle ja eliitille keinon vahvistaa valtaansa.²⁷⁸ Maalaukset ja veistokset virtasivat Rooman valloitusotien myötä ja roomalaiset tulivat tietoisiksi hellenistisen taiteen uudesta tavasta esittää lapsia. Lapset olivat nyt itsessään kiinnostavia, eivät enää pieniä aikuisia, ja heitä kuvattiin realistisesti usein eläinten kanssa. Tämä taiteen suuntaus vaikutti Bradleyn mukaan roomalaisten eläinsuhteen muuttumiseen.²⁷⁹ Lapsia kuvattiin koirien kanssa taiteen lisäksi hautareliefeissä. Yleistä oli, että lapsen kumppanina oli pieni koira. Harvinaisempaa oli kuvata lapsi suuren koiran kanssa tai aikuinen pienen.²⁸⁰

Bradley ottaa esille myös kirjallisuuden mahdollisen vaikutuksen kehitykseen, jonka myötä asennoituminen eläimiin muuttui. Kirjailijat, kuten Seneca ja Cicero käyttivät lemmikinomistamisesta sanaa *deliciae*, jolla oli roomalaisessa kirjallisuudessa vahva konnotaatio kiintymykseen.²⁸¹ Kaiken kaikkiaan syntyi uusi urbaani kulttuuri. Roomalainen

²⁷⁵ Bradley 1998, 525.

²⁷⁶ Jennison 1937, 99. Esimerkiksi Varro kirjoitti lintutarhan rakentamisesta. Varro, *Rust.* 5,3.

²⁷⁷ Bradley 1998, 532–533.

²⁷⁸ Bradley 1998, 535.

²⁷⁹ Bradley 1998, 534–536.

²⁸⁰ Mackinnon 2014, 273.

²⁸¹ Bradley 1998, 536–537.

yläluokka saattoi antaa lapsilleen eläinkumppaneita, jotka agraarimaailman etäännyessä eivät olleet enää tavanomaisia.²⁸²

Vaurailta lapsilla saattoi olla runsaasti lemmikkejä. Plinius nuorempi kirjoittaa kirjeessään, kuinka roomalainen senaattori Marcus Aquilius Regulus surressaan poikansa kuolemaa, teurasti tämän kaikki lemmikit hautarovion ympärille. Lemmikkien joukossa oli muun muassa erikokoisia koiria, *canes maiores minoresque*.²⁸³ Kuolleen lapsen lemmikkien teurastaminen tällaisessa mittakaavassa lienee ollut epätavallista, sillä Plinius pitää Reguluksen käytöstä mielettömänä ja surun näyttelemisenä.²⁸⁴

Arkeologisten löytöjen²⁸⁵ perusteella yleisimmät koirilla esiintyvät vammat ovat hampaiden puuttuminen, raajojen parantuneet murtumat, nivelrikko ja infektioaudit. Koirien kunto on arvioitu yleisesti ottaen hyväksi ja niissä on vain vähän merkkejä ihmisen harjoittamasta kaltoinkohtelusta. Mackinnon olettaa, että hampaiden ollessa huonossa kunnossa, ihminen on helpottanut koiran ruokailua. Pienillä koirilla on enemmän sairauksia ja vammoja, mutta niissä on nähtävissä huolenpidon merkkejä.²⁸⁶ Koiria haudattiin ihmisten kanssa ja erikseen. Ihmisten kanssa haudatuista koirista on löytöjä aina esihistorialliselta ajalta. Oli tapana, että omistajan kuoltua, koirat tapettiin ja haudattiin tämän kanssa. Tätä tapaa on Italian niemimaalla dokumentoitu neoliittiseltä kaudelta alkaen.²⁸⁷

5. Koiria haudan takaa

Tässä luvussa tarkastelen koirien kuolemaa ja kuoleman jälkeistä elämää. Mihin koiria kuoli, miten niitä haudattiin ja miten niitä muisteltiin? Mitä kuolleet koirat voivat kertoa koiran elämästä Roomassa?

²⁸² Bradley 1998, 537–538.

²⁸³ Muita Reguluksen pojan lemmikkejä olivat gallialaiset ponit, satakielet, papukaijat ja mustarastaat. Plin. *Epist.* 4,2,3 – 4.

²⁸⁴ Plin. *Epist.* 4,2,3–4.

²⁸⁵ Tutkitut alueet ovat Italia, Etelä-Ranska, Iberia, Pohjois-Afrikka, Kreikka, Aegean, Turkki, Egypti, Levant. Tutkittu ajanjakso on 300 eKr – 500 jKr. Mackinnon 2010, 301.

²⁸⁶ Mackinnon 2010, 305–306.

²⁸⁷ De Grossi Mazzorin 2001, 85–86.

5.1. Rabies, koiran turma

Rabies eli raivotauti esiintyy latinankielisessä kirjallisuudessa huomattavan usein. Kyseessä on pelätty ja erittäin tappava virustauti, johon nykylääketiedekään ei tunne parannuskeinoa. Latinankielisessä kirjallisuudessa sairauteen viitataan joko substantiivilla *rabies*, *-em* (f.) tai adjektiivilla *rabiosus*, *-a*, *-um*. *Rabies*- sanalla on myös merkitys 'hurjuus', 'raivokkuus', 'rajuus'²⁸⁸ ja adjektiivia *rabiosus* voidaan käyttää myös ihmisestä merkityksessä 'raivopäinen', 'mieletön'.²⁸⁹ Taudin nimitys on syntynyt sen yhdestä sen silmiinpistäväimmistä oireista: sairastunut eläin on usein aggressiivinen ja puree kaikkia lähetyvillä olevia.

Ajanlaskun taitteessa elänyt Aulus Cornelius Celsus antaa teoksessaan *de Medicina* ohjeita koiran puremien hoitoon. Hän mainitsee samalla myös ihmisten aiheuttamat puremat: ”Seuraavaksi puhun niistä [haavoista], jotka on saanut aikaan purema, toisinaan ihmisen, toisinaan apinan, usein koiran”.²⁹⁰ Koiranpuremiin auttaa erityisen hyvin suola. Celsus huomauttaa, että koiran ollessa raivotautinen on myrkyä vuodatettava ulos kuppaussarvella.²⁹¹ Ensimmäisellä vuosisadalla elänyt Scribonius Largus kirjoittaa rabiexesta niin ikään lääketieteellisessä teoksessaan *Compositions medicales*. Teoksessa hän mainitsee henkilön nimeltä Apuleius Celsus, joka valmisti ja lähetti vuosittain Sisiliaan Centurpaen kaupunkiin valmistamansa vastalääkkeen, sillä siellä oli paljon raivotautisia koiria.²⁹² Scribonius tuntee ohjeen koiran puremiin auttavaan hauteeseen, joka sisältää vahaa, espanjalaista pihkaa, ammoniakkaa, suitsukkeen pulveria, keltaputken mahlaa ja viinietikkaa.²⁹³

Rabies on esillä puhtaasti lääketieteeseen painottuneen kirjallisuuden ohella myös muissa kirjallisuudenlajeissa. Columella antaa maanviljelysoppaassaan *De re rustica* omia neuvojaan koirien aiheuttamien haavojen hoitamiseen. Raivotautisten koirien tai susien puremiin käy hoitona valkosipuli tai myös yhtä hyvin haavan päälle asetettu suolakala.²⁹⁴ Columella perustaa näkemyksensä rabiexen ennaltaehkäisystä lammaspaimenien väitteisiin (*ut plurimi pastores affirmant*). Hän neuvoa katkaisemaan puremalla koiranpennulta hännän, jolloin se ei koskaan

²⁸⁸ Streng *s.v.* 'rabies' (632–633).

²⁸⁹ OLD *s.v.* 'rabiosus' (1570).

²⁹⁰ Cels. *Med.* 5,27,1: *Sequitur, ut de iis dicam, quae morsu fiunt, interdum hominis, interdum simiae, saepe canis.*

²⁹¹ Cels. *Med.* 5,27,2: *Utique autem si rabiosus canis fuit, cucurbitula virus eius extrahendum est.*

²⁹² Scrib.Larg. 171: *in Sicilia plurimi fiunt rabiosi canes.*

²⁹³ Scrib.Larg. 266.

²⁹⁴ Colum. *Rust.* 6,13,1: *rabiosae canis vel lupi.*

kasva pitkäksi ja näin tauti vältetään.²⁹⁵ Plinius toistaa saman ohjeen *Naturalis historiassa* ja vetoaa Columellan tietämykseen asiasta (*Columella auctor est*).²⁹⁶ Pliniuksella on tarjota myös muita ohjeita rabieksen ehkäisyyn ja hoitoon. Taudin voi torjua sirottelemalla koiran ruokaan kanan ulostetta. Jo puhjennutta tautia voi hoitaa jouluruusulla ja koiranruusun juurella.²⁹⁷

Nemesianus kertoo *Cynegeticassa* rabieksen olevan koirille kuolettavan vaarallinen.²⁹⁸ Tautiin sairastuminen yhdistyy lämpimään vuodenaikaan.²⁹⁹ Plinius tekee saman huomion toteamalla, että rabies on vaarallinen ihmiselle koirantähden ollessa taivaalla (*sirio ardente*).³⁰⁰ Nemesianuksen mukaan taudin dramaattisesta vaikutuksesta liehakoivat (*blandis*) koirat muuttuvat myötä hulluuttaan pureviksi (*insanos cogens infigere morsus*).³⁰¹ Hyvin samankaltainen kuvaus taudin dramaattisesta vaikutuksesta koirien miellyttävän luonteeseen löytyy Vergiliuksen *Georgicasta*. Vergiliuksen mukaan karjaruttoon sairastuessaan koirat muuttuvat mielistelevistä raivoisiksi.³⁰²

Grattiuksen mukaan rabiasta esiintyy runsaimmin nuorilla koirilla ja se on tappava, jos viivyttelää toimenpiteissä sitä vastaan.³⁰³ Lievissä tapauksissa tauti on voitettavissa: koiria tulee kylvettää seoksessa, jossa on esimerkiksi bitumia, viiniä ja hipponialaista tuhkaa. Taudin heikennyttyä koiran annetaan hikoilla tulehdus pois lämpimässä paikassa.³⁰⁴ Sisiliassa on suuri luola, jossa on luontaisesti bitumipitoisia altaita. Grattius kirjoittaa nähneensä taudin uuvuttamia koiralaumoja upotettavan altaisiin ja koirien omistajien olleen vielä koiriakin rasittuneempia.³⁰⁵ Viimeisellä Grattius voi viitata ihmisten joko henkiseen tai fyysiseen kärsimykseen: epätoivoon parantumattoman taudin edessä tai siihen, että myös ihmiset saivat osansa epidemiasta.³⁰⁶

²⁹⁵ Colum. *Rust.* 7,12,14.

²⁹⁶ Plin. *HN.* 8,63,153.

²⁹⁷ Plin. *HN.* 8,63,152.

²⁹⁸ Nem. *Cyn.* 203: *est etiam canibus rabies, letale periculum.*

²⁹⁹ Nem. *Cyn.* 205–208.

³⁰⁰ Plin. *HN.* 8,63,152.

³⁰¹ Nem. *Cyn.* 208–214.

³⁰² Ver. *G.* 3,496: *hinc canibus blandis rabies venit.* Teivas Oksala määrittelee taudin karjarutoksi *Georgica-*kommentaarissaan. Oksala 1976, 212.

³⁰³ Gratt. 383–385.

³⁰⁴ Gratt. 413–419; Gratt. 421–424.

³⁰⁵ Gratt. 430–436.

³⁰⁶ Green 2018, 49.

On pohtimisen arvoista, kuinka paljon koirien mahdollinen raivotautisuus on vaikuttanut ihmisen ja eläimen väliseen suhteeseen, etenkin jos rabiesta on esiintynyt paikoin runsaasti, kuten Scribonius kertoo. Useat maininnat taudista ja keinoista sen parantamiseen viittaavat siihen, että rabies on ollut pelätty ja sen taltuttamiseksi on todella käytetty aikaa ja mielikuvitusta. Vergiliuksen ja Nemesianuksen kuvauksissa huomion kiinnittää ristiriita ystävällisen ja raivon vallassa olevan eläimen välillä. Nykytiedon valossa on selvää, etteivät antiikin kirjailijoiden mainitsemat hauteet tai kuppaminen ole voineet parantaa tautia. Roomalaisella oli siis hyvä syy kavahtaa kulkukoiraa ja olla varovainen sekä itsensä että omien koiriensä puolesta. On huomattava, että jos tauti esiintyisi vain koirilla, eikä uhkaisi ihmistä, se ei ehkä olisi saanut kirjallisuudessa yhtä paljon tilaa.

5.2. Koirien haudat ja hautapiirtokirjoitukset

Koirilla oli osuutensa myös ihmisten kuolemassa, sillä koiria sekä haudattiin ihmisten mukana että kuvattiin ihmisten hautoihin. *Trimalkion pidoissa* on kohta, jossa Trimalkio suunnittelee tulevaa hautamonumenttiaan ja ilmaisee haluavansa siihen ikuistettavan muun muassa hänen jalkoihinsa maalatun koiranpennun.³⁰⁷ Sarkofageissa ja muistolaatoissa olikin tapana esittää koira omistajansa jaloissa tai edesmenneen elämää kuvaavissa arkipäiväisissä kohtauksissa.³⁰⁸

Hautajaisten järjestäminen kuolleille eläimille, olivatpa ne lemmikkejä, kotieläimiä tai jopa villieläimiä, ei ollut antiikin aikana periaatteessa kiellettyä tai moraalisesti tuomittua. Kaikissa ihmisissä eläinten hautaaminen ei kuitenkaan herättänyt sympatiam.³⁰⁹ Avointa kritiikkiä esitettiin yleensä silloin, jos lemmikin hautajaiset saivat mahtailevia piirteitä. Myös ihmisten hautajaiset olivat säänneltyjä, millä pyrittiin hillitsemään paitsi hautajaiskustannuksia myös tunteenilmaisuja.³¹⁰ Esimerkiksi Plinius nuorempi paheksui Reguluksen pojan suurellisia hautajaisia toteamalla, ettei hautajaisissa ollut kyse enää surusta vaan surun näyttelemisestä.³¹¹

Kreikassa ja Roomassa ihmisten ja heidän eläinkumppaniensa hautaamisessa oli kaksi yhtymäkohtaa. Toisin kuin myöhemmin historian saatossa, ihmisten ja eläinten hautapaikkoja

³⁰⁷ Petr. *Satyr.* 71.

³⁰⁸ Stevanato 2014, 51.

³⁰⁹ Bodson mainitsee Roomasta löytyneen kreikankielisen koiran epitafin (I.G. 14.2128), joka hänestä implikoi väheksyvää suhtautumista eläinten hautaamiseen. Epitafissa koira pyytää, ettei hänen haudalleen naurettaisi. Bodson 2000, 28.

³¹⁰ Bodson 2000, 28.

³¹¹ Plin. *Epist.* 4,2,3–4: *Nec dolor erat ille, sed ostentatio doloris.*

ei ollut tarkasti eroteltu toisistaan. Eläinten haudat olivat kaikkien ohikulkijoiden nähtävissä: teiden varsilla ja hautausmailla. Toinen yhtymäkohta ihmisten ja eläinten hautaamisessa oli hautapaikkaa merkitsevä sopivankokoinen hautakivi tai sarkofagi.³¹²

Hautakiveen laadittiin piirtokirjoitus, josta yleensä käy ilmi vähintään edesmenneen henkilön nimi. Hautapiirtokirjoitukset eli epitafit ovat roomalaisten piirtokirjoitusten runsaslukuisimman ryhmän. Kaikista säilyneistä latinankielisistä piirtokirjoituksista ne muodostavat arviolta vähintään 75 prosenttia.³¹³ Roomalaisella haudalla oli merkitys kuolleen fyysisenä muistona ja se toimi eläville yhteytenä kuolemanjälkeiseen elämään.³¹⁴ Hautojen julkisuus vaihteli merkittävästi aikojen saatossa. 200-luvulla eKr. alkaneessa kehityksessä haudat siirtyivät vähitellen maan alta maan päälle ja muuttuivat täten julkisemmiksi. Tasavallan loppuun mennessä ne olivat jo huomattava maisemallinen elementti. Lopulta myöhäisantiikissa palattiin vanhaan käytäntöön ja näyttävät monumentit vaihtuivat yksityisiin katakombeihin.³¹⁵

Tiedossa olevat koiria koskevat piirtokirjoitukset ovat kaikki hautapiirtokirjoituksia. Ne ajoittuvat arviolta vuosille 50 eKr.–300 jKr., ja suurin osa on löytynyt Italian niemimaalta. Jos koiraepitafeja tarkastellaan aiemmin mainitsemani yksityisen ja julkisen jaon näkökulmasta, voidaan ne luokitella julkisiksi. Julkista statusta puoltaa niiden ero tyystin yksityisiin piirtokirjoituksiin, jotka laadittiin seiniin tai arkipäiväisiin esineisiin.³¹⁶ Koiraepitafien materiaali vaihtelee marmorista kalkkikiveen. Kiveen kaiverretut epitafit olivat ammattilaisten tekemiä.³¹⁷ Koirille omistetuissa piirtokirjoituksissa on paikoin taiteellista kunnianhimoa, niistä useat ovat runomitallisia ja sisältävät intertekstuaalisia elementtejä.

Monissa ihmisille laadituissa epitafeissa ilmaistaan, että vainaja maksoi osan haudasta. Toisinaan haudan rakentaminen alkoi jo ihmisen elinaikana, useimmiten haudan rakentajat olivat kuitenkin edesmenneen elämänpiiristä, ja heitä ajoi velvollisuus sekä tunnesyyt. Perijöillä tai leskillä saattoi olla lain vaatima velvollisuus haudan rakentamiseen. Koirien ja muiden eläinten kohdalla velvollisuutta ei luonnollisesti ollut eikä eläin osallistunut kustannuksiin. Motivaatio haudan pystyttämiseen ja piirtokirjoituksen laatimiseen on ollut

³¹² Bodson 2000, 28. Muutamassa koiralle laaditussa hautapiirtokirjoituksessa mainitaan, että koira on sijoitettu marmorihautaan. Ks. Margarita s. 52 ja Patrice s. 57.

³¹³ Beltrán Lloris 2015, 90.

³¹⁴ Chioffi 2015, 627.

³¹⁵ Beltrán Lloris 2015, 95.

³¹⁶ Beltrán Lloris 2015, 90.

³¹⁷ Chioffi 2015, 630.

korkea. Koirien hautojen taustalla vaikuttaa muistofunktion lisäksi tarve itseilmaisuuun eläimen haudan avulla.³¹⁸

5.2.1. Runomitalliset epitafit

Gallia me genuit, nomen mihi diuitis undae
concha dedit, formae nominis aptus honos.
docta per incertas audax discurrere siluas
collibus hirsutas atque agitare feras,
non grauibus uinclis unquam consueta teneri
uerbera nec niueo corpore saeua pati.
mollis namque sinu domini dominaque iacebam
et noram in strato lassam cubare toro,
et plus quam licuit muto canis ore loquebar;
nulli latratus pertimere meos.
sed iam fata subii partu iactata sinistro,
quam nunc sub paruo marmore terra tegit.³¹⁹

Gallia synnytti minut ja rikkaan meren simpukka antoi minulle nimeni:
kauneudelleni sopivan kunnianosoituksen
Minut koulutettiin juoksemaan rohkeasti vaarallisissa metsissä
ja ajamaan kukkuloilla takaa takkuisia petoja.
En koskaan tottunut, että minua hallittaisiin raskailla kahleilla,
tai että valkea ruumiini kärsisi julmista raipaniskuista.
Minulla oli tapana maata isäntäni ja emäntäni pehmeässä sylissä,
ja tiesin väsyneenä mennä makuulle levitetylle pielukselleni.
En puhunut enempää kuin koiran mykällä suulla oli sallittua
eikä kukaan ollut kauhuissaan haukkumisestani.
Mutta jo olen kärsinyt huono-onnisen synnytyksen tuoman kuoleman,
ja nyt maa peittää minut pienen marmorin alla.

Margarita-nimisen koiran hautapiirtokirjoitus on erityisen antoisa lähde koirien aseman, elämän ja olemuksen tutkimiselle, sillä se on varsin pitkä ja yksityiskohtainen. Marmoritaululle kaiverretun runon kerronta tapahtuu ensimmäisessä persoonassa, jolloin koira ikään kuin puhuu yleisölle. Runossa tulee erittäin hyvin esiin, kuinka koira saattoi olla peloton metsästäjä, mutta samalla myös rakas lemmikki, joka pääsi lepäämään omistajiensa syliin.

³¹⁸ Chioffi 2015, 638–639.

³¹⁹ CIL VI, 29896.

Margarita-epigrammi kuuluu hellenistiseen eläinepigrammitraditioon, jota edustavat myös Catuluksen runo Lesbian varpuselle ja Ovidiuksen runo Corinnan papukaijasta.³²⁰ Vuodesta toiseen tutkijoiden huomion on herättänyt piirtokirjoituksen alkusanat ”Gallia me genuit”, sillä fraasi on selkeä viittaus Vergiliuksen hautaepigrammin aloitukseen ”Mantua me genuit”, jota esiintyy eri muunnelmina useissa antiikin maailman piirtokirjoituksissa.³²¹

Gerhard Herrlinger argumentoi tutkimuksessaan *Totenklage um Tiere in der antiken Dichtung*, että viittaus Vergilius-epigrammiin olisi yksi runon parodialisista elementeistä. Humoristisena hän pitää myös ristiriitaisuutta, joka syntyy koiran metsästyspiirteiden ja lemmikkiaseman välillä.³²² Herrlingerin ajatukset eivät ole jääneet vaille kannatusta tuoreemmassakaan tutkimuksessa. Walters pitää Margarita-runon aloitusfraasia humoristisena ja rinnastaa sen käytön Martialiksen runoon *Casei Trebulani (Trebulanin juustot)*, joka alkaa sanoilla ”Trebulanos genuit.”³²³

Frings kritisoi Herrlingerin väitettä Margarita-piirtokirjoituksen parodialisesta tarkoituksesta.³²⁴ Siinä missä Herrlinger tulkitsee koiran inhimillistämisen ironiaksi, Frings näkee asian päinvastoin. Fringsin mukaan inhimillistäminen ilmentää, että koira kohdellaan samalla tavalla kuin kuollutta henkilöä. Tällöin on myös johdonmukaista, että runon alku viittaa edesmenneen ihmisen hautakirjoitukseen. Toisekseen Frings toteaa, että eläimen hautaaminen, arvokkaan hautakiven hankkiminen ja piirtokirjoituksen teettäminen, eivät viittaa parodianhakuisuuteen, vaan vilpittömään kiintymykseen eläintä kohtaan.³²⁵

Armstrong lukee Margarita-epitafin omaeläkerrallisten piirtokirjoitusten joukkoon. Tätä ajatusta puoltaa jo aiemmin mainittu ensimmäisen persoonan kerronta. Toisekseen siinä on tyypillisiä omaelämäkerrallisia elementtejä, kuten nimi, kuolinsyy, ”sukulaiset”, eli tässä tapauksessa mainittu isäntä ja emäntä. Lisäksi piirtokirjoituksessa on *laudatio*, ylistyspuhe, jossa edesmennyt esitetään erityisen hyvässä valossa.³²⁶

³²⁰ Frings 1998, 93. Catull. 2; Ov. *Ars.* 2,6.

³²¹ Courtney 1998, 408; Carbonell – Pena 2009, 274-276.

³²² Herrlinger 1930, 45.

³²³ Walters 1976, 357; Mart. 13,33.

³²⁴ Frings 1998, 94.

³²⁵ Frings 1998, 95–96.

³²⁶ Armstrong 1910, 216–259.

Quam dulcis fuit ista quam benigna
quae cum viveret in sinu iacebat
somni conscia semper et cubilis
o factum male Myia quod peristi
latreres modo si quis ad cubaret
rivalis dominae licentiosa
o factum male Myia quod peristi
altum iam tenet insciam sepulcrum
nec sevire potes nec insilire
nec blandis mihi morsib(us) renides.³²⁷

Kuinka suloinen, kuinka ystävällinen hän olikaan,
kun hän oli elossa, hänellä oli tapana maata sylissä,
aina osallisena unesta ja leposijasta,
voi onnettomuutta, Myia, että kuolit
haukuit vain, jos joku kilpailija julkeasti vei paikkasi emäntäsi vierellä,
voi onnettomuutta, Myia, että kuolit
syvä hauta pitää sinua jo tietämättäsi omanaan
etkä voi riehaantua, et hypätä kimppuuni,
etkä osoita minulle riemuasi leikkisillä näykkäisyillä

Myia, jonka kreikankielinen nimi tarkoittaa karpästä, lienee ollut jokin pieni seurakoira. Siihen viittaa maininta koiran oleskelusta ihmisen sylissä ja samassa sängyssä. Koiran käyttötarkoituksesta ei ole tekstissä tietoa ja viitataan selkeästi, että se olisi ollut erityisesti perheen emännän koira. Piirtokirjoituksen löytöpaikka on Aquitania, joka oli yksi roomalaisten Gallian-provinseista. Arvoitukseksi jää, olisiko Myia voinut olla Margaritan tavoin yksi gallialaisista metsästyskoirista. Epitafin tyyli muistuttaa niitä omaelämäkerrallisia piirtokirjoituksia, joita ihmisille laadittiin.³²⁸

Kirjoituksen inspiraationa on todennäköisesti toiminut Catulluksen runo, joka on kirjoitettu Lesbian varpusesta. Siinä edesmennyttä lemmikkiä surraan samoin sanankääntein ”o factum male”.³²⁹ Aiempi tutkimus on myös huomionnut Catullus-vaikutteet runon symmetrisessä rakenteessa.³³⁰ Piirtokirjoituksessa on selkeitä yhtäläisyyksiä Catulluksen lisäksi Martialikseen, ja onpa sen väitetty olevan niiden jäljitelmä. Taiteellinen kunnianhimo näkyy rakenteen lisäksi allitteraatiossa (*somni conscia semper et cubilis*) ja lopun kolminkertaisessa anaforassa (rivit 9 ja 10, *nec*).³³¹

³²⁷ CIL XIII, 488.

³²⁸ Armstrong 1910, 258.

³²⁹ Catull. 3,16.

³³⁰ Courtney 1995, 409.

³³¹ Herrlinger 1930, 46.

Piirtokirjoitusta on tulkittu niin, että Myiaa puhutteleva kertoja ei olisi varsinaisesti pahoillaan koiran kuolemasta. Francon mukaan piirtokirjoituksessa on jopa kateellinen ja paheksuva sävy ihmisen ja koiran läheistä suhdetta kohtaan.³³² Francoa edeltävässä tutkimuksessa esitetään samanlaisia tulkintoja. Walters on vakuuttunut, että piirtokirjoituksen laatija ei tunne surua koiran poismenosta, päinvastoin. Hän kokee tyydytystä siitä, että on päässyt eroon kiusankappaleesta, joka on häirinnyt hänen rakkauselämäänsä. Walters perustaa näkemyksensä Myia-piirtokirjoituksen lukuisiin yhtymäkohtiin Catuluksen runojen kanssa³³³ ja näkee intertekstuaalisten viittausten ohjaavan lukijaa tulkitsemaan piirtokirjoituksen ironisena. Samaan antiikin aikana suosittuun genreen, ”mock dirges on the death of a favorite pet”, hän lukee muitakin runoja.³³⁴

Waltersin ja Francon tulkintaa tukee Juvenaloksen huomautus naisten kiintymyksestä pieniin koiriinsa. Juvenalis kirjoittaa, kuinka naiset mieluusti antavat aviomiestensä kuolla, jos niin voivat pelastaa pienen koiran hengen. On mahdollista, että pienet koirat ovat olleet antiikin maailmassa niin suosittuja, että aviomiehillä oli aihetta mustasukkaisuuteen. Tulkinat Myia-piirtokirjoituksen parodiallisuudesta eivät kuitenkaan ole yksimielisesti hyväksytyjä. Courtney noteeraa Walterin näkemykset omassa kommentaarissaan, mutta pitää niitä kaukaa haettuina. Courtney mukaan rivin 6 *rivalis* ’kilpailija’ on toinen koira, eikä suinkaan ihminen eli Myian emännän rakastaja.³³⁵ Waltersin ja Francon tulkinnan vastaiseksi voi nähdä myös kohdan *latrares modo si quis ad cubaret/ rivalis dominae licentiosa* (rivit 5 ja 6). Se, että koira ei hauku ilman syytä, esitetään useissa yhteyksissä vilpittömästi positiivisena koiran ominaisuutena.³³⁶

Kysymyksessä eläinten hautarunojen parodiallisuudesta on huomattava, ettemme tunne tekstien laatijoita ja heidän kirjallista tyyliään. Argumentit ironian puolesta pohjautuvat pääasiassa piirtokirjoitusten intertekstuaalisuuteen Catulluksen ja Martialiksen runojen sekä Vergilius-epigrammin kanssa. Esimerkiksi Martialikselta lukija osaa odottaa satiiria ja pistelevyyttä, joita voi pitää Martialiksen tyylin tunnusomaisina piirteinä. Piirtokirjoitusten

³³² Franco 2017, 37.

³³³ Walters viittaa seuraaviin Catuluksen runoihin: Catull.3,6; Catull. 2,2; Catull. 3,8; Catull. 3,16; Catull. 57,9; Catull. 3,9; Catull. 39. Walters 1976, 354.

³³⁴ Nämä runot ovat *Ov. Am.* 2,6; *Mart.* 1,109; *Stat. Silv.* 2,4; Catull. 2; Walters 1976, 353–359.

³³⁵ Courtney 1995, 409.

³³⁶ CIL IX, 5785: *numquam latravit inepte*; CIL VI, 29896: *et plus quam licuit muto canis ore loquebatur*; CIL IX, 5785: *custos nunquam latravit inepte*.

kohdalla ei ole kuitenkaan saatavilla vertailumateriaalia samalta kirjoittajalta, jolloin tämän motiivien tulkitseminen on haasteellisempaa.

Hac in sede iacet post reddita fata catellus
Corpus et eiusdem dulcia mella tegunt;
Nomine Fuscus erat ter senos abstulit annos
Membra que vix poterat iam sua ferre senex
[- - -] exerit a[- - -].³³⁷

Tässä paikassa lepää pieni koira kuoleman hänet kohdattua,
Hänen ruumistaan peittää makea hunaja;
Hänen nimensä oli Fuscus ja hän oli kahdeksantoista vuotta vanha,
Tuskin pystyi liikuttamaan jäseniään vanhalla iällään,

Kuten Margarita, Fuscus-niminen koira (*fuscus* 'tumma') on oletettavasti myös saanut nimensä ulkomuotonsa mukaan. Piirtokirjoituksen laatijan kirjallista kyvykkyyttä ilmaisee elegisen distikonin käyttäminen. Materiaaliltaan muistokirjoitus on kuitenkin marmoria vaatimattomampaa kalkkikiveä.³³⁸ Fuscusta kuvaillaan sanalla *catella*, joka tarkoittaa koiranpentua ja pientä koira. *Catella* tunnetaan myös hellittelynimenä ja cognomenina.³³⁹

Muista koirien piirtokirjoituksista selkeästi erottuva piirre on viittaus ruumiin palsamointiin, *corpus et eiusdem dulcia mella tegunt*. Palsamointi oli ylipäätään kreikkalais-roomalaisessa maailmassa erittäin harvinaista, vaikka siitä mainintoja kirjallisuudessa onkin.³⁴⁰ Piirtokirjoituksessa on myös kielellisesti epätavallisia kohtia. Koiran iän ilmaus on mahdollisesti peräisin arkikielestä. Lettich & Zovatto pitävät epätavallisena kuolemasta käytettyä ilmausta *reddere fata*, sillä tavallisempia olisivat *fato cedere*, *fungi* tai *animam reddere*.³⁴¹ Fuscus on ollut huomattavan iäkäs koira, peräti 18-vuotias. Rivin 4 maininta vanhan koiran liikuntakyvyn heikentymisestä muistuttaa Pliniuksen kertomaa vanhojen metsästyskoirien kantamisesta (ks. s. 34). Arkeologiset löydöt osoittavat, että koirista on pidetty

³³⁷ EDR098312.

³³⁸ Lettich – Zovatto 1994, 276.

³³⁹ Panciera S.1987, 162.

³⁴⁰ Lettich – Zovatto 1994, 276–277. Cornelius Nepos kertoo, kuinka Spartan kuningas Agesilaoksen kuoli ollessaan paluumatkalla Egyptistä Spartaan. Agesilaoksen ruumis palsamoitiin hunajan puuttuessa vahalla, jotta hänen ruumiinsa saatettiin palauttaa kotimaahansa. Nep. *Ages.* 8,7. Lucretius mainitsee ruumiin säilömisen hunajaan yhtenä epämiellyttävistä kuolemanjälkeisistä olotiloista. Lurc. 3,891. Cicerolta löytyy maininta siitä, kuinka egyptiläiset palsamoivat kuolleet ja säilyttävän niitä kotonaan; persialaiset peräti valelevat ne vahalla, jotta ruumiit säilyisivät mahdollisimman pitkään. Cic. *Tusc.* 1,108. Palsamointi mainitaan osana keskustelua, jossa pohditaan hautaamisen ja muun ruumiin käsittelyn mielettömyyttä.

³⁴¹ Lettich – Zovatto 1994, 276.

huolta (ks. s. 41). Nämä seikat yhdessä piirtokirjoitukseen dokumentoidun iän kanssa viittaavat siihen, että ihmiset ovat voineet olla hyvin kiintyneitä lemmikkeihinsä ja huolehtia niistä pitkään.

Portavi lacrimis madidus te nostra catella,
quod feci lustris laetior ante tribus.
ergo mihi, Patrice, iam non dabis osculla mille
nec poteris collo grata cubare meo.
tristis marmorea posui te sede merentem
et iunxi semper manib(us) ipse meis,
morib(us) argutis hominem simulare paratam;
perdidimus quales, hei mihi, delicias.
tu dulcis, Patrice, nostras attingere mensas
consueras, gremio poscere blanda cibos,
lambere tu calicem lingua rapiente solebas
quem tibi saepe meae sustinuere manus,
accipere et lassum cauda gaudente frequenter.³⁴²

Olen kantanut sinua, meidän pieni koiramme, kyynelistä märkänä,
kuten tein viisitoista vuotta sitten iloisemmissa merkeissä,
Niinpä nyt, Patrice, et enää anna minulle lukemattomia suukkoja,
etkä voi loikoilla rakastavasti niskassani,
surullisena olen asettanut sinut, arvostetun, marmorihautaan,
ja olen aina omakätisesti yhtä kanssasi,
tavoillasi osoitit muistuttavasi ihmistä,
voi minua, millaisen lemmikin olemme menettäneet!
sinä suloinen Patrice, sinulla oli tapana liittyä seuraamme pöytään,
ja sylissä suloisesti pyytää ruokia,
sinulla oli tapana nuolla vikkellä kielellä kuppi,
jonka käteni sinulle usein tarjosivat,
alitusesti vastaanotit väsyneen omistajasi iloisella hännänheilutuksella.

Patrice-runon maininta koiran nukkumisesta niskassa on yhtymäkohta Martialiksen Issa-runoon.³⁴³ Kuten Margaritan tapauksessa, myös tässä selkeästi ilmaistaan, kuinka koira on haudattu marmorihautaan. Tätä, kuten hautapiirtokirjoituksissa yleisenä esiintyvää ilmaisua *merentem* voi pitää eläintä inhimillistävinä keinoina.³⁴⁴ Patrice on elänyt huomattavan vanhaksi, kuten edellä käsitelty Fuscus. Patricen hautapiirtokirjoituksessa on paljon eläintä inhimillistäviä seikkoja. Kirjoittaja jopa sanoo koiran muistuttaneen ihmistä (rivi 7, *morib[us] argutis hominem simulare paratam*). Toisaalta piirtokirjoituksessa kuvataan koiran toimia,

³⁴² CIL X, 659.

³⁴³ Mart. 1,109: *collo nixa cubat*.

³⁴⁴ Courney 1998, 409.

kuten ruoan kerjäämistä, kupin tyhjäksi nuolemista hännänheilutusta, jotka ovat perin juurin koiramaisia.

Aeolidis tumulum festi^hae
cerne catellae,
quam dolui inmodice
raptam mihi praepete
fato.³⁴⁵

Tarkkaile Aeoliksen hautaa,
iloisen koiranpennun,
jonka vuoksi olen kärsinyt suunnattomasti,
äkinäisten kohtalon vietyä hänet minulta.

Aeolis-koiran hautamonumentissa on heksametrimitaisen runon lisäksi reliefi koirasta. Kyse on tässäkin tapauksessa ollut naaraskoirasta, sillä siihen viitataan feminiinimuotoisilla sanoilla (*catella, quam*). Piirtokirjoituksessa kutsutaan ohikulkijaa luomaan katseensa haudalle, mikä on yleisesti toistuva topos hautaepigrafiikassa. Sen sijaan adjektiivi *festivus* 'iloinen', 'hauska' on runomuotoisissa (*carmina epigraphica*) piirtokirjoituksissa harvinainen.³⁴⁶

5.2.2. Ei-mitalliset epitafit

Kaikille koirille ei ole laadittu pitkiä runomuotoisia piirtokirjoituksia. Kahdessa koiran haudassa on koira kuvaavan reliefin lisäksi ainoastaan koiran nimi. Aminnaracus³⁴⁷-nimisen koiran marmorinen hautakivi on ajoitettu 100-luvulle jKr. Haudassa huomion kiinnittää koiran kuva. Se hallitsee paikkaa, joka yleensä on omistettu edesmenneen rintakuvalle. Aminnaracus on kuvattu kyyristyneessä asennossa kasvot kohtisuorassa, mikä tekee siitä poikkeavan koirakuvitusten joukossa.³⁴⁸ Varhainen, 50 eKr–1 jKr. ajoitettu hauta, on pystytetty Heuresis³⁴⁹-nimiselle koiralle. Nimen lisäksi haudassa on koiran kuva.

Raeda(r)um custos nunquam latravit inepte;
nunc silet et cineres vindicat umbra suos.³⁵⁰

Koskaan vaunujen vartija ei haukkunut syyttä;
nyt hän on äänetön ja varjo vartioi hänen tuhkiaaan

³⁴⁵ AE 1994, 0348.

³⁴⁶ Granino Cecere 1994, 414.

³⁴⁷ CIL VI, 29895.

³⁴⁸ Stevanato 2014, 20–21.

³⁴⁹ CIL VI, 39039.

³⁵⁰ CIL IX, 5785.

Yllä olevassa tapauksessa koiran nimeä ei ole mainittu. *Raeda* oli nelipyöräinen vaunu, jota käytettiin pääasiassa matkustajien ja matkatavaroiden kuljettamiseen.³⁵¹ Nimettömäksi jäänyt koira todennäköisimmin oli ajurin vahtikoira, mutta ei kuitenkaan vetokoira. Yksi koira tuskin pystyisi liikuttamaan matkustajavaunua täynnä ihmisiä, eikä mainintoja roomalaisista koiravaljakoista ole. Piirtokirjoituksen lopun *cineres vindicat umbra suos* viittaa koiran tuhkaamiseen, jos teksti tulkitaan kirjaimellisesti.³⁵² Se on myös varoitus ohikulkijoille siitä, että hautaa vartioidaan. Tällaista varoitusta ei esiinny muissa koirille laadituissa piirtokirjoituksissa. Tiedetään kuitenkin, että ihmisille laadituissa epitafeissa oli pyyntöjä, uhkauksia ja jopa kirouksia niiden varalle, jotka häpäisisivät hautaa jollakin tavalla.³⁵³ Anonyymin koiran haudassa oleva varoitus voi liittyä toiveeseen, ettei hautaa loukattaisi tai käytettäisi uudelleen.³⁵⁴

Tutkijat huomioivat koirien hautapiirtokirjoituksissa runsaasti eläimiä inhimillistäviä seikkoja, ja muutamissa tapauksissa ne on jopa nähty tarkoituksellisenä komiikkana. Ei pidä kuitenkaan ohittaa sitä, että piirtokirjoitukset kuvaavat myös monia koirille erittäin tyypillisiä piirteitä ja toimintoja. Ruoan kerjääminen pöydästä, omistajan iloinen tervehtiminen, leikillinen pureminen ja sylissä nukkuminen ovat kaikki asioita, jotka koiran joskus kohdannut ihminen voi helposti tunnistaa. Piirtokirjoitusaineistossa korostuvat arkiset yksityiskohdat ja elämän jakaminen lemmikin kanssa.

5.2.3. Koirien vai ihmisten hautoja?

Aiemmissä alaluvuissa olen tarkastellut piirtokirjoituksia, joiden kohdalla vallitsee yksimielisyys siitä, että ne on laadittu koiralle. Niiden lisäksi on piirtokirjoituksia, joiden kohteesta ei ole varmuutta.

Synoris clycon delictum³⁵⁵

Sonoris suloinen lemmikki

Synoriksen piirtokirjoitus on yksi epävarmoista tapauksista. Marmoritaulussa on tekstin lisäksi pieni koirareliefi. Synoris, kreikan sana 'pari', on erisnimi. Piirtokirjoituksen löytöpaikka,

³⁵¹ Plessis 1905, 278.

³⁵² Stevanato 2014, 106.

³⁵³ Chioffi 2015, 639–640.

³⁵⁴ Ihmisten hautoja saatettiin käyttää uudelleen, niitä esimerkiksi myytiin, lahjoitettiin ja testamentattiin. Chioffi 2015, 639.

³⁵⁵ CIL VI 052920.

kolumbaario³⁵⁶, sekä ilmaisu *delicium* viittaisivat siihen, että muistelun kohde voisi olla koiran sijasta orjatyttö. Termillä *delicium/delictus/a* on roomalaisessa maailmassa kuvattu orjalapsia ja tällaisessa yhteydessä se esiintyy lukuisissa Rooman alueelta löytyneissä piirtokirjoituksissa.³⁵⁷ *Delicium*-sanan käyttö ei kuitenkaan yksiselitteisesti puolla näkemystä ihmiselle laaditusta piirtokirjoituksesta, koska sama ilmaisu esiintyy myös varmasti koiralle laaditussa piirtokirjoituksessa³⁵⁸ ja sitä käytettiin eläimistä kirjallisuudessa (ks. s. 45). Jos kyseessä on ihmiselle osoitettu muistomerkki, koiran funktio siinä on mahdollisesti symbolinen, uskollisuuden kuvaaja.³⁵⁹

Helenae alumnae
animae
incomparabili et
bene merenti.³⁶⁰

Helenalle, kasvattilapselle,
verrattomalle ja hyvää ansaitsevalle sielulle.

Helena-piirtokirjoitus on ajoitettu vuosille 151 jKr–200 jKr. Fraasit *bene merens* ja *incomparabilis* ovat yleisiä hautapiirtokirjoituksissa.³⁶¹ Ilmaisua *bene merens* ei ole täsmällisesti tässä muodossa ole käytetty eläimille osoitetuissa piirtokirjoituksissa.³⁶² Koch tulee johtopäätökseen, että piirtokirjoitus on laadittu ihmiselle, sillä se poikkeaa niin selvästi siitä, miten edesmenneitä koiria on muistettu muissa piirtokirjoituksissa. Reliefissä oleva koira on Kochin oletuksen mukaan maltankoiria.³⁶³

Nerant[us] / M(arci) Arri / ann(orum) III³⁶⁴

Marcus Arriuksen Nerantus/ kolme vuotta vanha

³⁵⁶ Kolumbaario, *columbarium* (mon. *columbaria*), oli maanalainen kammio, jossa säilytettiin tuhkauurnia. Uurnat olivat seinien syvennyksissä ja niiden yhteydessä oleviin suorakulmaisiiin laattoihin oli kirjoitettu vainajan nimi ja toisinaan muitakin tietoja. Kolumbaariot olivat pääasiassa yksityisomistuksessa, esimerkiksi varakkailla patriisisuvuilla, jotka hautasivat niihin orjiaan ja vapautettujaan. Booms 2016, 44–45

³⁵⁷ Sigismund Nielsen 1991, 79–85.

³⁵⁸ CIL X, 659 eli aiemmin käsittelemäni Patricen hautapiirtokirjoitus.

³⁵⁹ Koch 1984, 71; Toynbee 1948, 34.

³⁶⁰ CIL VI, 191909.

³⁶¹ Chioffi 2015, 637.

³⁶² Lähimpänä on Patrice-piirtokirjoitus, rivin 5 *merentem*.

³⁶³ Koch 1988, 85.

³⁶⁴ AE 1997, 00671.

Hautamonumenttiin on kuvattu ihmisen rintakuva ja piirtokirjoituksen alapuolelle koira. Tutkijoista Stevanato avaa keskustelun siitä, voisiko hautamonumentti olla omistettu koiralle. Tämä hypoteesi perustuu pääasiassa piirtokirjoituksen ja monumentin ikonografian väliseen ristiriitaan ja Nerantus- nimen ainutkertaisuuteen. Jos vainaja on kuollut kolmivuotiaana, rintakuva esittää selvästi liian vanhaa henkilöä. Nimeä Nerantus ei ole löytynyt mistään muualta, joten Stenvano pitää sitä keksittynä nimenä, jollainen olisi helppo antaa koiralle. Genetiivissä oleva nimi Marcus Arrius voitaisiin tulkita orjanomistajan sijasta koiranomistajaksi. Stevanon mukaan oletusta tukee monumentin katon laitojen akroterionit, jotka on muotoiltu muistuttamaan leijonaa tai räpyläjalkaista eläintä. Tämä olisi tribuutti Nerantuksen metsästysominaisuuksille, joka voisi symboloida Nerantusta metsästäjänä.³⁶⁵ Jos piirtokirjoitus olisi laadittu koiralle, se olisi poikkeuksellinen lajissaan, sillä siinä on mainittu koiran omistajan nimi.

D(is) M(anibus).
 Cyrati, dulcis=
 simae, benemerenti,
 quae vixit annis X,
 m(ensibus) II, dies XVIII,
 per qua viximus dies
 `et´ annos dulces et hila=
 res. Gorgonius et Fullo=
 nia, quos desubito dece=
 pit, bene merenti
 catellae fecimus.³⁶⁶

Manalan jumalille
 suloisimmalle ja hyvää ansaitsevalle Cyrasille
 joka eli kymmenen vuotta
 kaksi kuukautta ja yhdeksäntoista päivää
 joiden ansiosta elimme ihania ja hauskoja päiviä ja vuosia.
 Me, Gorgonius ja Fullonia,
 joilta hänet yhtäkkiä siepattiin,
 olemme valmistaneet [tämän monumentin]
 ansioituneelle pienelle koiralle.

³⁶⁵ Toisaalta Stevanato huomauttaa, että piirtokirjoituksen Marcus Arrius on mahdollisesti sama henkilö, joka on mainittu kolmessa muussa samalta alueelta löytyneessä hautapiirtokirjoituksessa. Nämä piirtokirjoitukset on omistettu Marcus Arriuksen palvelijoille Herokselle, Hiparcukselle ja Laikselle. Näissä hautauksissa on myös eläinkuvitusta, yhdessä leijonia ja toisessa koiria. On tulkittavissa, että Nerantus on kuulunut samaan talouteen. Stevano 2014, 75–77.

³⁶⁶ EDR029631 (M. Mangaro 15/03/2008).

Petruccin mukaan ei ole syytä olettaa, että piirtokirjoituksen kohde olisi koira, sillä siihen ei viittaa mikään muu kuin edesmenneen kutsuminen sanalla *catella* (rivi 11). *Catella* on selittävässä muulla tavoin eikä tue tarpeeksi vahvasti hypoteesia, että kyse olisi tosiasiaassa koirasta.³⁶⁷ Stevanato käy läpi Petruccin argumentit, mutta tulkitsee piirtokirjoituksen kohteen koiraksi.³⁶⁸ Stevanaton tulkinta perustuu, kuten Nerantuksen tapauksessa (ks. s. 54), pääasiassa nimen ainutlaatuisuuteen.³⁶⁹ Historialliset koiranimet ovat hyvin heterogeeninen joukko, jossa on myös uniikkeja nimiä, jolloin Cyras voisi olla enemmän koiran kuin ihmisen nimi. Jos Cyras olisi piirtokirjoituksessa mainittujen henkilöiden (Gorgonius ja Fullonia) tytär, Stevano näkee kreikkalaisen nimen ristiriitaisena vanhempien latinalaisten nimien kanssa.³⁷⁰ Stevanato huomauttaa myös, että piirtokirjoituksen kohteen ollessa koira, seikkaa korostettu määrittelemällä kohde koiraksi.³⁷¹ Kuten koirapiirtokirjoituksissa, myös tässä edesmennyt on määritelty leikkisäksi ja suloiseksi.³⁷²

Jos Cyrasin epitafia vertaa niihin, jotka varmuudella tiedetään koirille laadituiksi, huomio kiinnittyy kahteen eroon. Ensinnä ensimmäisen rivin formula *Dis Manibus* 'manalan jumalille', jota ei esiinny koiraepitafeissa. Toinen merkittävä ero on, että koirien hautapiirtokirjoituksissa eläimen omistajat ovat jääneet nimettömiksi, toisin kuin Cyrasin tapauksessa. Koiraepitafeissa ikä on mainittu vuoden tarkkuudella. Cyrasin piirtokirjoituksessa kerrotaan edesmenneen eläneen ”kymmenen vuotta, kaksi kuukautta ja yhdeksäntoista päivää.” Näin tarkka iän määritelmä viittaa enemmän ihmiseen kuin koiraan. Toisaalta on huomattava, että varmuudella tunnettuja koirapiirtokirjoituksia on todella vähän. Niiden perusteella on epävarmaa tehdä laajamittaisia johtopäätöksiä siitä, mitkä piirteet ovat koirien hautapiirtokirjoituksille tyypillisiä.

Dis Manib(us)/ Lupae.³⁷³

Manalan jumalille/ Lupalle

³⁶⁷ Petrucci 1987, 163.

³⁶⁸ Stevanato 2014, 163.

³⁶⁹ Nimestä Cyras esiintyy variaatioita erityisesti 200 ja 400-luvuilla jKr. Stevanato 2014, 25–26.

³⁷⁰ Stevanato 2014, 26.

³⁷¹ Näin on asian laita Patricen, Fuscuksen ja Aeoloksen tapauksissa. Stevanato 2014, 24.

³⁷² Stevanato 2014, 26.

³⁷³ Piirtokirjoituksen löytöpaikka Rooma. EDR101349 16/6/2010 (A. Ferraro.) Ajoitus: 1–100 jKr. Stevanato 2014, 57.

Tästä piirtokirjoituksesta on olemassa kaksi hypoteesia, joista ensimmäisen mukaan se olisi laadittu Lupa-nimiselle naiselle, toisen mukaan koiralle. Stevanato ei poissulje jälkimmäisen mahdollisuutta perustaen argumenttinsa ikonografiaan ja sen yhdenmukaisuuteen Aeolis-piirtokirjoituksen kanssa.³⁷⁴ Koch sen sijaan näkee haudassa olevan eläinreliefin niin sanottuna puhuvana kuvana, joita hautoihin laadittiin ilmentämään vainajan ominaisuuksia tai nimeä.³⁷⁵ Stevanato ottaa myös esille mahdollisuuden, että hautakiveen kuvattu eläin olisi koiran sijasta susi. Tällöin se voisi viitata Rooman perustamismyytiin.³⁷⁶ Piirtokirjoituksen löytöpaikka, Rooma, tukee tätä mahdollisuutta.

Lucrioni
Cani.
L(ucio) Turillio L(uci) f(ilio) Caesoni
patri³⁷⁷

Lucriolle
koiralle.
[kuva kahdesta pojasta, jotka pitelevät keppejä]
Isälle Lucius Turellius Caesolle,
Luciuksen pojalle.

Tätä piirtokirjoitusta on noteerattu editioissa vähänlaisesti.³⁷⁸ Stevanato tulkitsee, että kyseessä on Lucrio-nimiselle koiralle ja Lucius Turellius Caesolle omistettu piirtokirjoitus, jonka laatija on anonyymiksi jäänyt poika tai tytär.³⁷⁹ Tulkinta on täysin mahdollinen, sillä koiria on ihmishautoista Italian niemimaalla neoliittiselta ajalta roomalaisaikaan.³⁸⁰

[Ad] Man[es]et supe[ros ---]
[e]t Plutonis adi[re domos ---]
[du]lce cani [---].³⁸¹

Manalan ja ylisten jumalien tykö
ja käy Plutonin kotiin
suloinen koira

³⁷⁴ Stevanato 2014, 56–58.

³⁷⁵ Koch 1988, 63.

³⁷⁶ Stevanato 2014, 57.

³⁷⁷ CIL V, 8825.

³⁷⁸ EDR:n tietojen mukaan se löytyy vain CIL:stä. Ajoitus 1–100 jKr. EDR099325 31/7/2007 (L.Calvelli).

³⁷⁹ Stevanato 2014, 50.

³⁸⁰ De Grossi Mazzorin 2001, 85. De Grossi Mazzorin ei tässä yhteydessä mainitse tarkalleen, minkä hän määrittelee roomalaisajaksi.

³⁸¹ CIL III, 9449.

Stevanato pitää melko varmana, että tämä piirtokirjoitus on aiemmin ollut osana suurempaa hautamonumenttia. Hän pitää myös mahdollisena, että kyseessä on uudelleenkäytetty kivi.³⁸² Jos kivi oli aiemmin toisessa käytössä ja myöhemmin otettu merkitsemään koiran muistoa, ensimmäiset kaksi riviä eivät välttämättä liity ollenkaan koiraan. Fragmentaarinen piirtokirjoitus antaa niukasti tietoa oletetun koiran elämästä, siinä on ainoastaan ilmaisu *dulcis 'suloinen'*. Stevanato keskittyy analyysissään pitkälti metriikkaan, manalan jumaliin viittaaviin ilmaisuihin, ei niinkään siihen, onko piirtokirjoitus laadittu koiralle.³⁸³

Eron vetäminen ihmisten ja eläinten hautoihin ei aina ole yksinkertaista. On tulkinnanvaraista, ovatko tässä alaluvussa tarkastelemani haudat pystytetty ihmisille vai koiralle. Epävarmoissa tapauksissa (Synoris, Helena, Lupa, Cyras, Nererantus, Lucrio ja yksi nimetön koira) edesmenneen elämän kuvailu on niukkaa. Piirtokirjoituksissa mainitaan elinvuodet tai yleisiä hautapiirtokirjoituksessa esiintyviä fraaseja (*dis manibus, bene merenti*). Koiria ja muita eläimiä esiintyy kuvituksena ihmisten haudoissa haudoissa. Sen sijaan koirien hautoihin ei välttämättä ole koiraa kuvattu ollenkaan. Olivatpa haudat koirien tai ihmisten, on huomattava, että koirat ovat olennaisesti osana niiden kuvitusta ja kieltä.

6. Johtopäätökset

Tutkimusaineistoni latinankielisen kirjallisuuden ja 16 piirtokirjoituksen perusteella voidaan päätellä, miksi roomalaiset pitivät koiria sekä millainen oli koiran ja ihmisen suhde. Aineiston pohjalta saadaan myös kuva koirasta antiikin maailmassa.

6.1. Roomalaisten syyt pitää koiria

Keskeisimpiä syitä siihen, miksi roomalaisilla oli koiria, oli niiden käyttäminen metsästämissä apuna, paimenkoirina sekä vartiointitehtävissä. Lisäksi roomalaisilla oli koiria lemmikkeinä. Kysymys roomalaisten käyttämisestä sotakoirista on sen sijaan kiistanalainen.

Nimet kertovat paitsi koirien tosiasiallisista, että toivotuista ominaisuuksista. Toivottuja ominaisuuksia ilmentävät nimet kuvastavat samalla niiden tehtäviä. Metsästyskoira saattoi saada nimen, joka viittaa sen tehtävään paikantaa, ajaa takaa saalista tai surmata se. Nämä

³⁸² Stevanato 2014, 95. Löytöpaikka Salona (nyk. Solin), joka sijaitsi Rooman Dalmatian-provinssissa. Ajoitus noin 50–200 jKr. Stevanato 2014, 95; 101.)

³⁸³ Stevanato 2014, 96–101.

tehtävät kertovat koirien monipuolisesta hyödyntämisestä metsästämisessä. Koiran mainitaan myös pitäneen seuraa metsästysretkellä – koira oli metsästäjän kumppani. Eri tehtäviin roomalaisilla oli käytössään erilaisia koiria, esimerkiksi nopeita vinttikoiria.

Vahtikoirat olivat tarpeellisia maatalan ja sen asukkaiden turvaamiseksi, sillä eläimiä ja ihmisiä uhkasivat niin petoeläimet kuin rosvot. Tarinoissa koirat ovat valmiita puolustamaan ihmisiä periksiantamattomasti ollen jopa valmiita kuolemaan näiden kanssa ja näiden puolesta. Vahti- ja paimenkoirille suositelluissa nimissä näkyy toivomus koiran voimakkuudesta ja alkukantaisuudesta.

Vahtikoirilla ja paimenkoirilla oli yhteisiä tehtäviä. Paimenkoirat eivät ainoastaan pitäneet laumaa koossa, vaan myös karkottivat eläimiä uhkaavat sudet matkoihinsa. Paimenkoirien kuvataan olleen myös paimenten ”väkeviä ystäviä”. Vahtikoirina mainitaan muun muassa molossilaiset ja spartalaiset koirat.

Roomalaisilla oli koiria lemmikkeinä. Toisinaan työ- ja lemmikkirooli limittyivät, sillä työkoiratkin elivät yhdessä ihmisen kanssa ja olivat ihmisten kasvattamia ja kouluttamia. Jotkin koirat olivat puhtaasti seuralaisina tuottamassa iloa. Tällaiset koirat olivat eriytyneet omiksi roduikseen, joista mainittakoon esimerkkinä pienet silkkiturkkiset maltankoirat.

Aineistossani ei ole mainintoja siitä, että roomalaiset olisivat käyttäneet koiria taisteluissa. Ainoa viittaus roomalaisista koirista sotakontekstissa on, että niitä oli linnoituksissa vahtikoirina. Muiden kansojen sotakoiria roomalaiset kirjailijat kuitenkin tunsivat.

6.2. Koiran ja ihmisen monimuotoinen suhde

Aineistossa näkyy toistuvasti koiran kiintymys ihmiseen ja ihmisen kiintymys koiraan. Koirien ehdoton uskollisuus on tarinoissa toistuva teema ja se nousee esiin myös asiaproosassa. Kiintymys oli niitä ominaisuuksia, jotka erottivat koiran muista eläimistä ja tekivät siitä ihmiselle läheisen ja merkityksellisen. Ihmisen kiintymys koiriin ja koirien arvostaminen näyttäytyvät aineistossa monella tapaa.

Koirien nimeäminen kertoo ihmisen ja koiran suhteesta. Koiran nimeämisellä oli ennen kaikkea käytännön funktio kouluttamisen ja ohjaamisen kannalta, mutta se myös yksilöi koiran ja liittää koiraan ihmisen kuvittelemia ja toivomia ominaisuuksia. Nimi saattoi ilmentää eläimen

kauneutta tai arvokkuutta. Antiikissa tiedostettiin, että eläimistä vain koira tuntee nimensä. Tästä syystä on perusteltua ajatella, että koiralla oli eräänlainen erityisasema verrattuna muihin eläimiin, joiden kanssa ihminen oli tekemisissä. Koiran arvostuksesta kertoo myös, että lahjarunojen perusteella koiria tiedetään annetun lahjaksi. Lahjan antamiseen viittaa mahdollisesti myös yksi koiralle annettu nimi. Koiralla saattoi olla hyvin korkeakin status roomalaisessa kotitaloudessa – koira nähtiin jopa orjan arvoisena, sillä koirille ja orjille annettiin samoja nimiä.

Koirattomuus yhdistetään aineistossa totaaliseen köyhyyteen, olihan koira varsin vaatimaton eläinti. Koiria kuvataan ihmisten ruoantähteiden perässä kärkevinä eläiminä, jotka syövät henkensä pitimiksi myös raatoja. Osa koirista eli kadulla, mutta koira saattoi kohota hierarkiassa myös korkealle osana yläluokan elämää joko lemmikkinä tai metsästyskoirana.

Ihmisen ja koiran välistä kiintymystä kuvastaa koirien hautaaminen. Toisinaan koira jakoi haudan ihmisen kanssa. Koiria kuvattiin ihmisten hautasarkofageihin ja muistolaattoihin uskollisuuden symboleina. Koirien ja ihmisten hautaamista ei ollut tiukasti eroteltu toisistaan ja hautapiirtokirjoitusten kohdalla rajanveto koiran ja ihmisen välillä on ajoittain vaikeaa. Myös tämä viittaa koiran samanarvoisuuteen ihmisen, käytännössä orjien kanssa. Toisin sanoen, koira nähtiin perheenjäsenenä ja hyödyllisenä omaisuutena kuten orja.

Hautapiirtokirjoitukset kuvaavat koiran ja ihmisen yhteisiä arkisia hetkiä ja tuskaa eläimen poismenosta. Koira oli läheinen kumppani ja muistelun arvoinen, rakas lemmikki. Muistoa vaalittiin tavallisimmin laatimalla koiralle omistettu hautapiirtokirjoitus. Niin ikään koiran kuva voitiin ikuistaa maalaukseen. Roomalainen saattoi nähdä koiran haudan verrannollisena ihmisen hautaan, pyytää piirtokirjoituksessa ohikulkijaa luomaan sille katseensa ja varoittaa rikkomasta haudan rauhaa. Koiran arvostaminen näkyy näin myös koiran hautarauhan kunnioittamisena. Läheisestä suhteesta kertovat piirtokirjoitusten maininnat koirien nukkumisesta ihmisen sylissä tai sängyllä.

Piirtokirjoituksissa, kirjallisuudessa ja arkeologiassa on viitteitä siitä, että vanhoistakin koirista pidettiin huolta. Kالتoin kohtelusta on ainoastaan muutamia epäsuoria mainintoja. Metsästyskoirakaan ei menettänyt arvoaan vanhennuttuaan, vaan sitä saatettiin jopa kantaa metsällä. Ilmeisen arvokkaasta metsästyskoirasta pidettiin huolta, vaikka sen vaikka sen eteen jouduttiin näkemään vaivaa.

Metaforat ovat toimivia vain, jos ne perustuvat ihmiselle tuttuihin asioihin. Koiran läsnäolo tarinoissa ja vertauskuvissa kertoo siksi ennen kaikkea koirien ja ihmisten yhteiselon arkipäiväisyydestä antiikin Roomassa. Tarinoissa esiintyvät koirat erilaisine piirteineen kuvastavat roomalaisten mielikuvia koirista. Tuttu elementti – koira – toimi avaimena muiden kansojen outona pidettyjen tapojen esittämiseen.

Ihmisen ja koiran suhde ei ollut aina varaukseton. Aineistossa tulee selkeästi näkyviin, ettei vieraaseen koiraan ei ollut välttämättä luottaminen. Suhtautuminen koiraan muodostui sen perusteella, oliko koira tuttu ja ystävä, vai vieras ja pelottava. Koirat, jotka toisaalla ovat verrattomia kumppaneita miellyttävillä metsästysretkillä, voidaan tarinoissa kuvata säälimättöminä alkukantaisten viettiensä varassa toimivina petoina. Roomalaiset tiedostivat hyvin koiran alkukantaiset juuret. Jotkut koirien nimet heijastavat sitä, että niillä nähtiin olevan yhteys luontoon ja kesyttämättömiin eläimiin. Toisin kuin tapauksissa, joissa koirille ja orjille oli annettu samanlainen nimi, yhteys villiin luontoon siihen, että koirien nähtiin olevan ihmisen ohjauksen ulottumattomissa tai vain juuri ja juuri hallittavissa. Varauksellinen suhtautuminen koiriin liittyi myös koirien rabiekseseen. Lukuisat viittaukset rabieksesta ja sen parannuskeinoista kertovat taudin muodostamasta uhasta ihmiselle.

6.3. Lopuksi

Roomalaisten koirien ominaisuuksia kuvaillaan kirjallisuudessa hyvin konkreettisesti. Läpi aineiston koiria määrittävät samat ominaisuudet, olipa kyse sitten lyriikasta tai asiaproosasta. Koirat ovat tarpeen vaatiessa teräviä ja valppaita, uskollisia ja suloisia, tarkkavainuisia ja älykkäitä. Koiria kasvatettiin, koulutettiin ja jalostettiin tavoitteena saada kuhunkin käyttötarkoitukseen paras mahdollinen koira. Koira on ollut roomalaisen elämässä läsnä tavalla, jonka lukija voi nykypäivänäkin hyvin tunnistaa tutuksi.

Tutkimuksessa tulee ilmi, että roomalaiset hyödynsivät laajasti muiden kehittämiä koirarotuja ja tunsivat niitä. Erityisesti kreikkalainen vaikutus näkyy koirien nimeämisessä ja tarinoissa. Jatkotutkimuksen kannalta olisikin kiinnostavaa pohtia, mikä oli kreikkalaisen maailman vaikutus roomalaiseen ymmärrykseen koirista.

Lähteet ja kirjallisuus

LYHENTEET

AE = *L'Année Épigraphique*, published in *Revue Archéologique* and separately (1888–)

CIL = *Corpus Inscriptionum Latinarum*, Berolini 1863 –

EDR = *Epigraphic Database Roma*, <http://www.edr-edr.it/default/index.php>

LJS = *Liddell and Scott's Greek-English Lexicon*, 1991.

OLD = *Oxford Latin Dictionary*, 1968-1982.

ALKUPERÄISLÄHTEET³⁸⁴

Aelianus. *On Animals, Volume I: Books 1-5*. Translated by A. F. Scholfield, Loeb Classical Library) Harvard University Press 1958.

Apuleius. *Metamorphoses. The Golden Ass, Volume I: Books 1-6*. Edited and translated by J. Arthur Hanson. (Loeb Classical Library) Harvard University Press 1996.

Aristoles. *Generation of Animals Aristotle Volume XIII*. Translated by A. L. Peck. (Loeb Classical Library) Harvard University Press 1924.

Cato. *On Agriculture* Translated by W. D. Hooper (Loeb Classical Library) Harvard University Press 1934.

Celsus. *On Medicine, Volume I: Books 1-4*. Translated by W. G. Spencer. (Loeb Classical Library) Cambridge, MA: Harvard University Press 1935.

Catullus. *Catullus. Tibullus. Pervigilium Veneris*. Translated by F. W. Cornish; J. P. Postgate; J. W. Mackail Revised by G. P. Goold. (Loeb Classical Library) Harvard University Press 1913.

Cicero. *On Old Age. On Friendship. On Divination* Translated by W. A. Falconer (Loeb Classical Library) Harvard University Press 1923

³⁸⁴ Editiot, joiden kohdalla en ole maininnut painopaikkaa, ovat Loeb:n sähköisestä palvelusta: <https://www-loebclassics-com>.

- Cicero. *Pro Quinctio. Pro Roscio Amerino. Pro Roscio Comoedo. On the Agrarian Law*. Translated by J. H. Freese (Loeb Classical Library) Harvard University Press 1930
- Cicero. *Tusculan Disputations*. Translated by J. E. King (Loeb Classical Library) Harvard University Press, 1927.
- Columella, Lucius Iunius Moderatus. *On Agriculture, Volume I: Books 1-4*. Translated by Harrison Boyd Ash. (Loeb Classical Library). Cambridge, MA: Harvard University Press 1941.
- Cornelius Nepos. *On Great Generals. On Historians* Translated by J. C. Rolfe (Loeb Classical Library) Harvard University Press 1929.
- Frontinus. *Stratagems. Aqueducts of Rome*. Translated by Charles E. Bennett (Loeb Classical Library) Harvard University Press 1925.
- Grattius Green, S. J. *Grattius: Hunting an Augustan Poet* (First edition.). Oxford: Oxford University Press 2018.
- Grattius. *Minor Latin Poets, Volume I: Publius Syrus. Elegies on Maecenas. Grattius. Calpurnius Siculus. Laus Pisonis. Einsiedeln Eclogues. Aetna*. Translated by J. Wight Duff & Arnold M. Duff. (Loeb Classical Library) Harvard University Press, 1934
- Horatius. *Odes and Epodes*. Edited and translated by Niall Rudd (Loeb Classical Library) Harvard University Press 2004.
- Hyginus, C. Julius, ja Peter K. Marshall. *Fabulae*. Ed. altera. Monachii: In aedibus K.G. Saur, 2002.
- Isidorus of Seville. *Isidore de Séville: Étymologies, Livre XII, Des animaux*. Ed. J. André. Paris 1986.
- Juvenalis. *Juvenal and Persius*. Edited and translated by Susanna Morton Braund (Loeb Classical Library) Harvard University Press 2004.
- Ksenofon. *Hiero. Agesilaus. Constitution of the Lacedaemonians. Ways and Means. Cavalry Commander. Art of Horsemanship. On Hunting. Constitution of the Athenians*. Translated by E. C. Marchant (Loeb Classical Library) Harvard University Press 1925.
- Lucanus. *The Civil War (Pharsalia)*. Translated by J. D. Duff (Loeb Classical Library) Harvard University Press 1928.
- Martialis. *Epigrams, Volume III: Books 11-14*. Edited and translated by D. R. Shackleton Bailey. (Loeb Classical Library). Cambridge, MA: Harvard University Press 1993.
- Nemesianus. *Cynegetica*. Edition und kommentar Rainer Jakobi. De Gruyter 2014.
- Ovidius. *Metamorphoses, Volume I*. Translated by Frank Justus Miller (Loeb Classical Library) Harvard University Press 1916.
- Ovidius. *Heroides. Amores*. Translated by Grant Showerman (Loeb Classical Library) Harvard University Press 1914.

- Ovidius. *Art of Love. Cosmetics. Remedies for Love. Ibis. Walnut-tree. Sea Fishing. Consolation*. Translated by J. H. Mozley (Loeb Classical Library) Harvard University Press 1929.
- Phaedrus & Elo, T. *Phaedrus fabulae: Phaedruksen faabelit*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2006
- Plautus. *Amphitryon. The Comedy of Asses. The Pot of Gold. The Two Bacchises. The Captives*. (Loeb Classical Library) Harvard University Press 2011.
- Plinius. *Natural History, Volume I: Books 1-2*. Translated by H. Rackham (Loeb Classical Library) Harvard University Press 1938.
- Plinius. *Letters, Volume I: Books 1-7*. Translated by Betty Radice (Loeb Classical Library) Harvard University Press 1969.
- Petronius. *Satyricon. Apocolocyntosis*. (Loeb Classical Library) Harvard University Press 1913.
- Scribonius Largus. *Compositions médicales (Collection des universités de France. Série latine; 412)* Joelle Jouanna Bouchet (ed.). Paris: Les Belles lettres 2016.
- Seneca. *Satyricon. Apocolocyntosis*. Translated by Michael Heseltine, W. H. D. (Loeb Classical Library) Harvard University Press 1913.
- Statius. *Thebaid, Volume II Books 8-12. Achilleid*. Edited and translated by D. R. Shackleton Bailey (Loeb Classical Library) Harvard University Press 2004.
- Strabo. *Geography: Volume, II, Books 3-5*. Translated by [Horace Leonard Jones](#) Cambridge, MA: Harvard University Press 1923
- Valerius Flaccus. *Argonautica*. Translated by J. H. Mozley (Loeb Classical Library) Harvard University Press 1934.
- Varro. *On Agriculture*. Translated by W. D. Hooper (Loeb Classical Library) Harvard University Press 1934.
- Vegetius & Leo F. Stelten. *Epitoma Rei Militaris*. New York: Peter Lang 1990.
- Vergilius. *Eclogues. Georgics. Aeneid: Books 1-6*. Translated by [H. Rushton Fairclough](#) (Loeb Classical Library) Harvard University Press 1999.

KIRJALLISUUS

- Ainiala, T., Saarelma, M., Sjöblom, P. & Pearl, L. 2012. *Names in focus: An introduction to Finnish onomastics*. Helsinki: Finnish Literature Society.
- Anderson, J. K. 1985. *Hunting in the ancient world*. Berkeley, CA: University of California Press.

- Armstrong, H. H. 1910. *Autobiographic elements in Latin inscriptions*. New York: Macmillan.
- Beltrán Lloris, F. 2015. 'Latin Epigraphy: The Main Types of Inscriptions'. *The Oxford handbook of Roman epigraphy*. Bruun, C. – Edmondson, J.C. (ed.) Oxford, 89–110.
- Bodson, L. 2000. 'Motivations for pet-keeping in Ancient Greece and Rome: a preliminary survey'. *Companion animals and us: Exploring the relationships between people and pets*. Paul, E. S., Podberscek, A. L. & Serpell, J. A. Cambridge, 27–41.
- Booms, D. 2016. *Latin inscriptions*. Los Angeles: The J. Paul Getty Museum.
- Bradley, K. 1998 'The Sentimental Education of the Roman Child: the Role of Pet-Keeping' *Latomus*, 57, 523–557.
- Bruun, C., & Edmondson, J. C. 2015. *The Oxford handbook of Roman epigraphy*. Oxford; New York: Oxford University Press.
- Campbell, G. L. 2014. *The Oxford handbook of animals in classical thought and life*. Oxford: Oxford University Press.
- Capponi, F. 1988. *Ovidius cynegeticus*. Genova: Università di Genova.
- Castrén, P., Castrén, L.P. 2006. (3. painos) *Antiikin käsikirja*. Helsingissä: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Castrén, P. 2006. "Esipuhe" Herrasmiesmaanviljelijän käsikirja. Helsinki: Tammi
- Castrén, P. 2017. *Antiikin myytit*. Helsingissä: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Carbonell, J. – Pena, M.J. 2009. "Itala me genuit tellus. Ideas en torno al origen del pseudo-epitafio de Virgilio, a propósito de un *carmen epigraphicum* de *Myrtilis* (Lusitania)" *Epigraphica* 71. 263–289.
- Chioffi, L. 2015. 'Death and Burial' *The Oxford handbook of Roman epigraphy*. Bruun, C. – Edmondson, J.C. (ed.) Oxford, 627–648.
- Courtney, E. 1995. *Musa Lapidaria: A selection of Latin verse inscriptions*. Atlanta, GA: Scholars Press.
- De Grossi Mazzorini, J. 2001. 'Caratterizzazione archeozoologica: le sepolture di cani'. *Ad deverticulum: Scavi archeologici lungo la bretella Nomentana-GRA*. Di Manzano, P. (a cura di) Roma, 81–93.
- Di Manzano, P. 2001. (a cura di) *Ad deverticulum: Scavi archeologici lungo la bretella Nomentana-GRA*. Roma: Provincia di Roma.
- Ed. Gwinn, P.- Norton, P.B – McHenry, R. (ed.) 1993. *The New Encyclopaedia Britannica* Chicago. (Fifteenth edition).
- Grattius. *Minor Latin Poets, Volume I: Publilius Syrus. Elegies on Maecenas. Grattius. Calpurnius Siculus. Laus Pisonis. Einsiedeln Eclogues. Aetna*. Translated by J.

- Wight Duff & Arnold M. Duff. (Loeb Classical Library) Harvard University Press, 1934
- Fiennes, R. & Fiennes, A. 1968. *The natural history of the dog*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- Fox, R.L. 1996. 'Ancient hunting: From Homer to Polybios' *Human landscapes in classical antiquity: Environment and culture*. Salmon, J. B. – Shipley, G. London; New York: Routledge, 119–153.
- Franco, C. 2017. 'Greek and Latin Words for Human-Animal Bonds: Metaphors and Taboos' *Interactions Between Animals and Humans in Graeco-Roman Antiquity*. Fögen, T. – Thomas, E. Berlin, 29–39.
- Fögen, T. & Thomas, E. (ed.) 2017. *Interactions between animals and humans in Graeco-Roman Antiquity*.; Boston: De Gruyter.
- Fratantuono, L. 2012. *Madness triumphant: A reading of Lucan's Pharsalia*. Lanham, Md.: Lexington Books.
- French, R. 1994. *Ancient natural history: Histories of nature*. London: Routledge.
- Frings, I. 1998. 'Mantua me genuit – Vergils Grabepigramm auf Stein und Pergament.' *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 123, 89–100.
- Granino Cecere. 1994. 'Il sepolcro della catella Aeolis' *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 100, 413–421.
- Green, S. J. (ed.) 2018. *Grattius: Hunting an Augustan Poet*. First edition. Oxford: Oxford University Press.
- Herrlinger, G. 1930. *Totenklage um Tiere in der antiken Dichtung*. Stuttgart.
- Jennison, G. 1937. *Animals for show and pleasure in ancient Rome*. Manchester: Manchester University Press.
- Jeschonnek, F. 1885. *De nominibus quae Graeci Pecudibus Domesticis Indiderunt*. Königsberg.
- Kaimio, J. 1979. *The Romans and the Greek language*. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.
- Keller, O. 1909. *Die Antike Tierwelt: I, Säugetiere*. Leipzig: Engelmann.
- Keyser, P. T. (. T. & Scarborough, J. (2018). *The Oxford handbook of science and medicine in the classical world*. New York: Oxford University Press.
- Kistler, J.M. 2011. *Animals in the Military: From Hannibal's Elephants to the Dolphins of the U.S. Navy*. ABC-CLIO: California.
- Kitchell, K. F., Jr. (2014). *Animals in the ancient world from A to Z*. London: Routledge.

- Kivistö, S. 2007. 'Roomalainen epiikka' Kivistö, S. – Riikonen, H.K – Salmenkivi, E. – Sarasti-Wilenius, R. Kirjallisuus antiikin maailmassa. Jyväskylä, 192–218.
- Kivistö, S. 2007. 'Faabeli Kivistö, S. – Riikonen, H.K – Salmenkivi, E. – Sarasti-Wilenius, R. Kirjallisuus antiikin maailmassa. Jyväskylä, 352–362.
- Koch, G. 1984. 'Die Grabrelief der Helena' *The Paul J. Getty Museum* 22, 59–72.
- Kyriadikis, S. 2006. "From the *Metamorphoses* to the *Fasti*: Catalogues of proper names" *What's in a Name?* s. 101 – 119.
- Lazenby, F. D. 1949. 'Greek and Roman Household Pets' *The Classical Journal* 44, 245–252.
- Lettich, G. – Zovatto, P. 1994. *Iscrizioni romane di Iulia Concordia (sec. I a.C.–III d.C.)*. Trieste: Centro Studi Storico-Religiosi Friuli-Venezia Giulia.
- Lewis, S. – Llewellyn-Jones, L. 2018. *The culture of animals in antiquity: A sourcebook with commentaries*. 1st edition. London: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Liddell, H. G. & Scott, R. 1991. *A lexicon: Abridged from Liddell and Scott's Greek-English lexicon*. Impr. Oxford: Oxford University Press.
- Lucan. 1993. *Pharsalia*. Ithaca: Cornell University Press.
- Mackinnon, M. 2014. 'Fauna of the Ancient Mediterranean World'. *The Oxford handbook of animals in classical thought and life*. Campbell, G. L. (ed.) Oxford, 156–179.
- Mackinnon, M. 2014. 'Hunting'. *The Oxford handbook of animals in classical thought and life*. Campbell, G. L. (ed.) Oxford, 203–215.
- Mayor, A. 2014. 'Animals in Warfare'. *The Oxford handbook of animals in classical thought and life*. Campbell, G. L. (ed.) Oxford, 281–293.
- Mentz, F. 1933. 'Die klassischen Hundenamen' *Philologus* 88, 104–29; 181–202; 415–42.
- Mingazzini, P. 1925. 'Iscrizioni urbane inedite' *Bullettino della Commissione Archeologica Comunale in Roma* 53, 201–231.
- Nielsen Sigismund, H. 1991 'Delicia in Roman literature and in the Urban Inscriptions' *Analecta Romana Instituti Danici* 19, 79–85.
- Pancieria, S. (cura di) 1987. *La collezione epigrafica dei Musei Capitolini: Inediti - revisioni - contributi al riordino*. Roma: Storia e letteratura.
- Petrucchi, N. 1987. 'Nr. 81'. *La collezione epigrafica dei Musei Capitolini, inediti-revisioni-contributi al riordino (Tituli 6)*, Roma, 161–164.
- Pietiläinen, P. 2013. *Koirien maailmanhistoria*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Plessis, F. 1905. *Poésie latine: Epitaphes*. Paris: A. Fontemoing.
- Polkunen, M – L. 2000 Martialis, M. V. & Polkunen, M. 2000. *Venus, viini ja vapaus: Epigrammeja*. Helsingissä: Otava.

- Thibodeau, P. 2018. “*Ancient Agronomy as a Literature of Best Practices*” The Oxford handbook of science and medicine in the classical world. New York: Oxford University Press. 464–480.
- Toynbee, J.C.M. 1948. ‘Beast and Their Names in the Roman Empire’. *Papers of the British School at Rome* 16, 24–37.
- Salmon, J. B. & Shipley, G. 1996. *Human landscapes in classical antiquity: Environment and culture*. London; New York: Routledge.
- Seneca, L. A., Torkki, J. & Seneca, L. A. 2018. *Elämän lyhydestä*. Helsingissä: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Stevanato, C. 2014/2015. “*Iunxi semper Manibus ipse meis*”. Per una zooepigrafia funeraria nel mondo romano. Tesi di Laurea. (<http://hdl.handle.net/10579/5691>) viitattu 11.5.
- Streng, A., V. 1997. (5. painos) *Latinalais-suomalainen sanakirja*. SKS. Helsinki.
- Sullivan, J. P. k. 1991. *Martial, the unexpected classic: A literary and historical study*. Cambridge [England]; New York: Cambridge University Press.
- Vergilius Maro, P., Oksala, P. & Oksala, T. (1976). *Georgica: Maanviljelijän työt: teksti ja proosasuomennos*. Helsinki: Gaudeamus.
- Walters, K.R. 1967. ‘Catullan Echoes in the Second Century A.D. *The Classical World* 16, No.6, 353–359.
- Wilskman, A-M. 2018. *Kleobis ja Biton: kreikkalaisen tarinan esiintyminen ja käyttö Rooman valtakunnassa sekä 1800- ja 1900-lukujen Suomessa*. Helsingin yliopisto, 2018. Humanistinen tiedekunta. Pro gradu -tutkielma.